

# 1981|2

A személyiség  
társadalmi aktivitásáról  
A vidékre telepített ember  
Zenei életünk kis tükre  
Tudományos élet vidéken

Bódi Tóth Elemér,  
Faludi Ádám, Fábrián István,  
Szikra János  
versei és  
Sarusi Mihály  
prózaí írásai

Vidéki antológiákról



# PALÖCFÖLD

„A lenini örökség tudatos vállalásának eredményeképpen a marxista társadalomkutatás nagy figyelmet szentelt a személyiség problémáinak. Az elmúlt években sorra jelentek meg monográfiák, cikkek, amelyek pszichológiai, filozófiai, etikai és esztétikai aspektusokból kutatják a társadalmilag aktív ember formálásának lehetséges útjait. (...)

A személyiség társadalmi aktivitásának fejlesztése, mint társadalompolitikai program és tudományos probléma a maga teljességében a hatvanas évek második felében merült fel. A fejlett szocialista társadalom építésének folyamatában jöttek létre azok a feltételek, amelyek lehetővé, s egyszersmind szükségessé tették e fontos kérdés tudományos igényű alapos elemzését és széles körű cselekvési program kidolgozását”.

(Kiss Aurél: Személyiség és társadalmi aktivitás)

„... ha a közönség elkerüli a hangversenytermeket, akkor a zenét kell »kivinni az utcára«. Növelni kell tehát az érintkezési felületet a zene és a potenciális közönség között! Szemben zenekultúránk klasszikus értékeivel, minden nehézség nélkül utat talál a tömegekhez a szórakoztató, illetve könnyűzene néhány válfaja. Nem ártana közelebbről is megvizsgálni népszerűségük okait, és uram bocsá' a tapasztalatokat felhasználni a kegy- és közönségvesztett műfajok népszerűsítésében.”

(Pintér Károly: Tükörkép alulnézetből)

„Antológiák mindig voltak és nyilván mindig is lesznek. Úgy tűnik azonban, hogy az utóbbi tíz-tizenöt évben különösen elszaporodtak, s ahogy a hetvenes évek felé közeledünk vizsgálódásunkban, egyre nő a számuk. (...) Hét antológiát tekintettem át hosszabban, rövidebben. Mint a dolgozat elején említettem, korántsem törekedtem teljességre... A hét gyűjteményből kettő magasan kiemelkedik (Fél korszó hiány, Gazdátlan hajók) és az Ébresztő idő is átmenetiségével együtt megfelelőnek minősíthető. Ennél alább azonban nem szabadni adni, s a minőség szem elől tévesztése az, ami az általános helyzetet az arányoktól függetlenül mégis aggasztóvá teszi.”

(Derezy Péter: Együtt vagy külön. Vidéki antológiákról)

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A KISZ Nógrád megyei Bizottsága és a Palócföld szerkesztősége tehetségkutató pályázatot hirdet Nógrád megyei középiskolások, ifjúmunkások, főiskolások, fiatal értelmiségiek számára. Elsősorban megyénk valóságát feltáró riportokat, interjúkat, a szociográfia körébe tartozó más írásokat várunk — a Palócföld társadalmpolitikai karakterének megfelelően. De pályázni lehet verssel, kisprózai alkotásokkal is. A pályázat célja, hogy a fiatal, eddig még sehol nem publikált megyei alkotókat felkutassuk. A sikeres pályázók nyári közös táborozáson vesznek részt, alkotói hajlamaik, tehetségük kibontakoztatásához a későbbiekben rendszeres segítséget kapnak, közlésre érdemes munkáikat megjelenésre javasoljuk.

Beküldési határidő: 1981. május 15.

KISZ Nógrád megyei Bizottsága  
Palócföld szerkesztősége

Folyó év március 14-én került sor a Palócföld előző évi munkáját értékelő hagyományos tanácskozásra. A lap tevékenységét minősítő találkozón részt vett Berki Mihály, a megyei tanács elnökhelyettese, Gulyás Jánosné művelődésügyi osztályvezető, Csongrády Béla, a megyei pártbizottság propaganda- és művelődési osztályának vezetője, Radácsi László munkatárs, Bálint Tamás, a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat igazgatója, továbbá Alexa Károly kritikus és a szerkesztőség kollektívája.

A művészek és művelődést irányítók hagyományos továbbképzésének keretében Dr. Gordos János, a megyei pártbizottság titkára tartott előadást politikai és ideológiai életünk időszerű kérdéseiről március 12-én, a Nógrádi Sándor Múzeum tanácskozótermében.

Április 3-án 11 órakor a salgótarjáni Nógrádi Sándor Múzeumban Berki Mihály, a megyei tanács elnökhelyettese nyitotta meg a XI. salgótarjáni tavaszi tárlatot. A kiállításon 160 művész 256 alkotása szerepel.

Különbéle félreértések folytán úgy tűnhet figyelmes olvasóinknak, mintha lapunkban túlsúlyba kerültek volna a Kerékgyártó vezetéknevű szerzők. Tájékoztatásul, egyben olvasóink és az érdekelt szerző elnézését kérve közöljük, hogy az 1980/4. számunkban Kerékgyártó István, 1980/6. számunkban Kerékgyártó L. István és jelen számunkban Kerékgyártó T. István nevével jelzett cikkek egyazon személy munkái — továbbiakban Kerékgyártó T. Istvánéi.

Boga Péternének (Budapest) és számos érdeklődő olvasónknak hozzánk érkezett kérésére válaszolva közöljük, hogy szerkesztőségünk lapértékesítéssel és -terjesztéssel nem foglalkozik, ez ügyben a posta illetékeseit kell megkeressék. Mindazonáltal köszönjük, hogy folyóiratunk felkeltette figyelmüket és előfizetői köréhez óhajtanak csatlakozni.

## TARTALOM

- 3 Kiss Aurél: Személyiség és társadalmi aktivitás
  - 5 Kelemen Gábor: Fecsegés egy címszóról
  - 8 Gyenei Márta—Körömdi Lajos: A vidékre telepített ember
  - 12 Horváth István: Tudományos élet vidéken
- 
- 13 Faludi Ádám: A H—H—H—Háború ezennel elmarad
  - 14 Szikra János: Meditációk
  - 15 Sarusi Mihály: Adler Józsi kecskéi, Brücklik meg Bruchanek, Bözsike a zsilipen, Pesti gyerekek
  - 19 Bódi Tóth Elemér: Anteus a levegőben, Csillagnéző Heszperosz, Szökkenj szeg
  - 20 Fábrián István: Részletek A Képzelt Bádogtornyai című ciklusból
- 
- 21 Zenei életünk kis tükre III.  
Pintér Károly: Tükörkép alulnézetből
  - 23 Szvirček Ferenc: Céhek, céhes élet Nógrád megyében
- 
- 25 Együtt vagy külön (Dérczy Péter)
  - 29 Szlovenszki vásár (Molnár Imre)
  - 30 Életmód és társadalmi egyenlőség (Kerékgyártó T. István)

\*

A címlapon és hátsó borítón és 20. o. Reich Károly, a borító belsőn Stefanovits Péter, 6. o. Farsang Sándor, 11. o. Banga Ferenc, 14. o. és 19. o. Feledy Gyula, 26. o. Hegedűs László, 28. o. Helényi Tibor munkája. (Fotó: Buda László és Tolnai Gábor)

# PALÓCFÖLD

TÁRSADALMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA  
Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest, V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámmra. Egyes szám ára 12 Ft, előfizetési díj fél évre 36, egy évre 72 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952

ISSN 0555-8867

81.21531 N. S. 1200 db

# VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

## Személyiség és társadalmi aktivitás \*

A lenini örökség tudatos vállalásának eredményeképpen a marxista társadalomkutatás nagy figyelmet szentelt a személyiség problémáinak. Az elmúlt években sorra jelentek meg monográfiák, cikkek, amelyek pszichológiai, filozófiai, etikai és esztétikai aspektusokból kutatják a társadalmilag aktív ember formálásának lehetséges útjait. (...)

A személyiség társadalmi aktivitásának fejlesztése, mint társadalompolitikai program és tudományos probléma a maga teljességében a hatvanas évek második felében merült fel. A fejlett szocialista társadalom építésének folyamatában jöttek létre azok a feltételek, amelyek lehetővé, s egyszersmind szükségessé tették a fontos kérdés tudományos igényű, alapos elemzését és széles körű cselekvési program kidolgozását. A társadalmi viszonyok szocialista vonásainak erősödése, a termelőerők dinamikus fejlődése, a szocializmus anyagi, technikai, műszaki bázisának átalakulása, a szocialista demokráziának erősödése, a szocialista közgondolkodás és erkölcs normái hatókörének bővülése, a szocialista kultúra gyors ütemű fejlődése játszottak ebben döntő szerepet. A szocializmus végleges győzelme a társadalmi élet minden területén, s a minőségileg magasabb fokú társadalmi feladatok szükségszerűen vezettek az egyik fontos társadalmi szükségletnek a kialakulásához: a személyiség társadalmi aktivitása fokozásához.

Az elmúlt évek során gazdag tudományos irodalom született e témával kapcsolatban. S bár magának a fogalomnak az értelmezésében, meghatározásában korántsem alakult ki egységes vélemény a tudományos irodalomban, a magunk részéről N. P. Francuzova meghatározását tartjuk a legpontosabbnak: „... a társadalmi aktivitást nem lehet azonosítani a társadalmi tevékenységgel, mert akkor a fogalom elveszti önálló jelentéstartalmát. Az erkölcsi és pszichikai készség a cselekvés végrehajtására — a társadalmi aktivitás elengedhetetlen alkotóeleme, de a társadalom, a gondolkodás és magatartás formálása szempontjából ennek a készségnek ilyen, vagy olyan formájú realizálása is elengedhetetlen. Ezért a társadalmi aktivitás fogalmát a legszélesebb értelemben úgy célszerű használni, hogy kifejezzük vele azt az önkéntes és önálló társadalmi tevékenységet, amelynek meghatározott szociális tartalma van, amely egyfajta belső meggyőződésen alapul, tükrözi az egyes embernek a termelési, közéleti, politikai, esztétikai tevékenységi szférákhoz fűződő tudatos és alkotó kapcsolatát. Így fogalmunk két aspektus egységét fejezi ki: a tevékenység belső motívumait és a tevékenység minőségi eredményeit”.

E meghatározás alapján nyilvánvaló, hogy a társadalmi aktivitás, mint szociális jelenség, a társadalmi élet legkülönbözőbb területein objektíválódik: a társadalmi termelés gyakorlatában, a közéleti-politikai fórumokon, a kulturális életben, a mindennapos emberi kapcsolatok rendszerében valósul meg. A személyiség társadalmi aktivitásának komplexitása azt is jelenti, hogy formálásában igen sok társadalmi tényező együtthatásával kell számolnunk, de a szocializmus viszonyai között fejlesztésében megkülönböztetett szerepet a világnézet, a személyiség műveltségének tartalma és színvonala, valamint életmódjának jellege játszanak.

Maga a személyiség — gazdag, ellentmondásos világával, a társadalomban elfoglalt helyével együtt — fontos, elméleti és ideológikus jelentőségű fogalom- és problémakör része, s a dolgok természetéből adódóan a szocialista művészeti kultúra szempontjából is nagy jelentőségű. Hisz, ahogy Gorkij meghatározta: a művészet — az emberről szóló tudomány. Azaz, a művészet feladata megmutatni: hogyan tükröződnek az objektív társadalmi viszonyok és körülmények az ember gazdag belső világában, hogyan képes az ember meghatározott társadalmi minősége és képességei alapján ezeket a viszonyokat és körülményeket formálni, aktivitása révén önmaga mind teljesebb megvalósítása érdekében átalakítani.

Éppen a szocialista művészet legjobb törekvései mutatják: nem feledve a tömegek forradalmi harcának pátoszát, az alkotók figyelmét egyre jobban a személyiség bonyolult világának feltárására összpontosul. Az illusztratív, sematikus művek helyett egyre inkább elfoglalják a szocialista művészetben azok az alkotások, amelyek nem „kész” hőszöveget állítanak elének, hanem a belső küzdelemben kibontakozó emberi érték igazságával formálják a nézők, olvasók humanista meggyőződését. (...) Példák bőséggel idézhetők a magyar irodalom elmúlt másfél évtizedes terméséből is. Fejes Endre *Rozsdatemetője*, Kertész Ákos *Makra* című regénye, Sütő András színpadi művei, a fiatal magyar novellista-nemzedék eddigi (néhányszor vitatható, mert túlzottan egysíkú szemlélettel megírt) művei, Galgóczi Erzsébet *Kinek a törvénye*, Gáll István *Ménesgazda* című kisregénye, a mai magyar filmművészet alkotásai (elsősorban Szabó István és Fábry Zoltán életműve) mutatják: ez a törekvés általános és egyre mélyebb gyökerű.

Éppen a felsorolt példák is érzékeltetik: a szocialista művész számára a személyiség problémája felé fordulás nem a társadalmi problémák negligálását jelenti — ellenkezőleg! Éppen a személyiségben összekötő, a jelleme és magatartásformák sokféleségében kibontakozó társadalmi tendenciák nyomán alakul ki a néző meggyőződése: a nagy történelmi fordulatok az egyes ember világában is mély nyomot hagynak, de az új ember születése, az ember és világ közötti kapcsolatok megváltoztatása — hosszú és bonyolult folyamat. Ezekben az alkotásokban a munka, az embernek a munkához való új típusú viszonya nem termelési rekordokban, hanem felelős magatartásban, a közösség érdekeinek nem vívódás- és ellentmondásmentes, de végső soron erkölcsileg értékelhető tiszteletben tartásában fejeződik ki.

Marx és Engels a személyiség kibontakozását abban látták, hogy az ember a történelem objektumából, tárgyából a történelem alanyává válik, „a véletlen individuumából” individuummá, mint személyiséggé alakul át. Ezt a történelmi folyamatot csak a kizsákmányolás minden formájának megszüntetésével, a munka elidegenedésének leküzdésével, a valóságos társadalmi egyenlőség biztosításával, az anyagi javak termelésének jelentős fejlesztésével lehet megvalósítani. A marxi személyiség-koncepció fő elemei az életmű 1848 után keletkezett alkotásaiban bontakoznak ki igazán, amikor a *Tőke* I. kötetében a személyiség sokoldalú fejlődésének gazdasági-társadalmi, a *gothai program kritikájában* pedig a társadalmi-politikai feltételeit határozta meg. Ezért nem helytálló a „humanista” és a „közgazdász” Marx szembeállítás, az érett marxizmus dehumanizálódással való vádolása, amelyhez oly szívesen folyamodnak a modern marxológusok.

A marxista személyiségelmélet fejlődésének lenini szakaszában különösen nagy hangsúlyt kapott a nevelés és a társadalmi aktivitás. A rablekület igája alól — Lenin véleménye szerint — csak a forradalmi harcban való személyes részvétel, a kialakult helyzet kritikai értékelése képes felszabadítani az embert. A kapitalizmusban a dolgozó tömegek a politikai szférában elidegenedettek voltak az irányítástól, a mi feladatunk, most, a szocializmus építése során bevonni őket a társadalom politikai irányításába.

Az elidegenedés felszámolásának problémáját Lenin nem szűkítette le a társadalmi viszonyok átalakítására. Mindig hangsúlyozta az új ember tudatos és célratoró nevelésének, az aktív, társadalmilag cselekvőképessé és szilárd belső meggyőződésű ember nevelésének jelentőségét. Ebben látta például a művészet és a kultúra történelmileg új feladatát is. Élete utolsó éveiben Lenin állandóan hangsúlyozta, az ember új szociális minőségének jelentőségét, s ennek formálásában a művészet kivételes szerepét.

(...) A kultúra embert gazdagító, személyiséget formáló hatása érvényesülésének elengedhetetlen feltétele az anyagi javak termelési színvonalának gyors ütemű változása, fejlődése, az anyagi szükségletek magasabb színvonalának kielégítése, új szükségletek inspirálása.

A kultúra és a termelés dialektikája éppen a személyiségben nyilvánul meg legszembeütőbben. A termelőerők fejlődése, különösen a tudományos-technikai forradalom eredményeinek és a szocializmus előnyeinek egyeztetésekor komplex módon hat a kultúra fejlődésére, a személyiség és a kultúra kapcsolatának átalakulására. A legfontosabb következmény természetesen a munka jellegének fokozatos megváltozása, a fizikai és szellemi munka közötti ellentmondás csökkenése.

(...) A termelés fejlődésének, a tudományos-technikai forradalomnak Marx tanításai alapján gyakran megfogalmazott következménye a szabad idő növekedése, s ezzel együtt a művelődésre, a kultúrára fordítható időmennyiség bővülése. Az UNESCO által szervezett szabadidő-kutatások ezt azonban ma még csak igen részlegesen igazolják. A termelőerők fejlődése—szabad idő növekedése—művelődési aktivitás fokozódása egyenesvonalú összefüggésként való felfogása leegyszerűsítésnek bizonyult, amely figyelmen kívül hagy számos más gazdasági, szociális és kulturális tényezőt. (Pl. a szolgáltatások fejlettsége, az ingázás, a kulturális igények tényleges szintje, ezek kielégítésének valós lehetőségei, a társadalmilag preferált tevékenységi formák belső hierarchiája stb.)

A termelőerők fejlődése általában, a tudományos-technikai forradalom eredményei konkrétan, nagymértékben hozzájárultak nemcsak a meglévő igények kielégítéséhez, hanem új igények keletkezéséhez is. Az igények fejlődési dinamikája visszahat a termelésre, s másrészt nagymértékben befolyásolja a társadalmi klímát, s így a személyiség fejlődésének tényleges perspektíváit is. Annak ellenére, hogy a fejlett szocialista társadalomban a fogyasztói személyiség-típus és magatartásforma kialakulása és elterjedése ellenében számos politikai, erkölcsi és jogi garancia van, időnkénti jelentkezéséből adódó veszélyek, az egyes társadalmi rétegekben mutatkozó hatása nem becslhető le. A presztízfogyasztás, a státuszszimbólumok kialakulása ellen csakis a különböző társadalmi tényezők komplex felhasználásával, köztük az irodalom és a művészetek lehetőségeivel is fel kell lépni.

A tudományos-technikai forradalom a kulturális értékek terjesztésének (és alkotásának) új lehetőségeit is megteremti, így a művészetnek a személyiségre gyakorolt hatása is növekszik, egyúttal az alkotók társadalmi felelőssége is fokozódik.

„A tudományos-technikai forradalomnak a művészetekre gyakorolt hatása a legdradikálisabban új művészeti ág kialakulásában mutatkozik meg. A fotó-, a filmművészet és a televízió létrejötte, művészetként való funkcionálása elképzelhetetlen a technikai fejlődés nélkül. Ezeknek a képszerű művészeti ágaknak a jellemző sajátossága először is abban van, hogy a tömegmértű kulturális igények korában megoldották a tömeges közlés nagy kérdését. Másrészt a művészetek iránti tömegmértű igények korában ezek a művészeti ágak gyorsan juttatnak el nagy tömegben eredeti alkotásokat a kulturális fogyasztóhoz.”

A szerző (M. N. Afaszizsev) gondolatmenetének kiegészítéséül meg kell jegyezni, hogy a tudományos-technikai forradalomnak a művészetet alkotásra és a kulturális értékek terjesztésének lehetőségeire gyakorolt kedvező hatása a maga teljességében csak a szocializmus viszonyai között érvényesül. Közismert, hogy kritikusok-szociológusok megdöbbentő számokkal jellemezték az amerikai televízió műsorpoltikáját. Napról napra gyilkosságok, gyilkossági kísérletek, erőszakos cselekedetek képei árasztották el a képernyőt, a televízióban és a filmművészetben a társadalmi ideálnak és az anyagi érdekeknek megfelelően az erőszak és a fogyasztás keltős istensége uralkodik.

Nem kívánatos jelenségek természetesen a szocialista országok műsorpoltikájában is feltűnedeznek időről időre, elsősorban a televíziós gyakorlatban. A tv-kritikák például az utóbbi két-három évben joggal teszik szóvá a krimi arányának feltűnő növekedését, a szórakoztató műsorok színvonalának egyenletlenségét. Ezek a jelenségek és még néhány nem kívánatos tünet (pl. a valóságos konfliktusok feloldása szentimentális heppy-ending jellegű befejezésekben bizonyos illusztratív jellegű rendezői módszerek továbbélése, az esztrádműsorokban és a dalkultúrában mutatkozó feltűnő igénytelenség, a szatirikus műsorok gyengeségei) szorosan összefüggnek két, ma még kevésbé elemzett problémával. Az egyik: a művészi értékek széles körű terjesztését szolgáló új eszközök (tv, nagy kapacitású nyomatéstechnika stb.) is hozzájárultak a fogyasztási igények növekedéséhez — a kultúra terén is. Az alkotási folyamatok így kényszerűen lerövidülnek, elkerülhetetlenné válik a tisztas közepszer, s nem ritkán a dilettantizmus színlelése. A jelzett probléma érzékeltetésére említjük meg, hogy például a Magyar Televízió — bár csak heti öt adásonapon és két csatornán működik — évente mintegy 300–350 játékfilmet, tévéjátékot vetít, amelyeknek színvonalja a dolog természetéből adódóan igen változó. A művészi és eszmei követelményeknek tett engedelmények veszélyeire hívta fel a figyelmet több pártdokumentum, legutóbb az MSZMP XII. kongresszusa is.

A másik probléma, amelyről pszichológusok és művészet-szociológusok közül több szerző is szól, a tudományos-technikai forradalomnak az életformára és a szükségletek színvonalára gyakorolt hatásával függ össze: „Az ideológiai, megismerő és nevelő funkciók szomszédságában mind nagyobb szerepet játszik a művészet kompenzáló-szórakoztató funkciója. A különböző társadalmi rétegek körében végzett művészet-szociológiai vizsgálatok ezt a tendenciát már régebben feltárták. Az 1966-ban az Eszt Szocialista Köztársaságban végzett komplex, a lakosság valamennyi társadalmi rétegét érintő reprezentatív szociológiai vizsgálat, amely „A művészet az Ön életében” címet viselte, kimutatta, hogy a megkérdezettek 33,6 százaléka szórakozni, a mindennapi gondok terhei alól kiszabadulni jár moziba, 23,1 százalékánál a mozibajárás fő motívuma „létni és átélni mindazt a moziban, amit az életben nem látnak és nem élhetnek át”. Nem kevés az a válasz sem, amely a filmművészettől csak egyszerűen kikapcsolódást, pihenést vár (27,2 százalék).

Hasonló tényeket, összefüggéseket figyelhetünk meg a különböző szocialista országokban a közelmúltban végzett művészet-szociológiai vizsgálatok nyomán is. Ez a kompenzációs szükséglet az élettempó felgyorsulásával, a munkaintenzitás növekedésével is összefügg. A fizikai-szellemi regeneráció iránti szükségletek növekedéséből ugyan önmagában nem következik az igénytelenség uralma, a passzív és tartalmatlan szórakozás dominanciája, ez a jelenség más tényezővel, a társadalom ideológiai és kulturális állapotában megmutatkozó fogyatékoságokkal, a tényleges társadalmi eszmények és célok jellegével is kapcsolatos. (Igen fontos az adott társadalom szellemi életének színvonala, a műveltség valóságos társadalmi rangja, az esztétikai nevelő munka, a kulturális propaganda hatékonysága, a permanens művelődés készségeinek kialakultsági foka stb.) Egészében véve sem az elméleti kutatás, sem a kultúrpolitikai gyakorlat e probléma megoldásában a sajnálkozó megállapításokon túl nem lépett.

Ugyanakkor e jelenség voluntarista, türelmetlen megközelítése sem kínál semmiféle értékelhető eredményt. Valós szükségletek tagadása, ki nem alakult igények erőltetése éppúgy zsákutcát jelent, mint a fennálló, az alkotó munkára is visszaható retrográd izlésviszonyok megváltoztathatatlanok történő feltűntetése, a kialakult helyzetbe való beletörődés.

(...) A fejlett szocialista társadalom másik, a termelőerők fejlődésével, a termelékenység növekedésével, a szükségletek magasabb színvonalú és társadalmilag tervszerűen irányított kielégítésével egyidejűleg jelentkező sajátossága a társadalmi viszonyok továbbfejlesztése, a társadalom szocialista vonásainak további erősödése. Ez a

személyiség sokoldalú fejlődése, az ember önmegvalósítása szempontjából igen fontos törvényszerűség, amelynek komponensei egész rendszert alkotnak.

A társadalom szocialista vonásainak további erősödése tervszerűen irányított és komplex jellegű folyamat. Komplexitása elsősorban azt jelenti, hogy a társadalmi folyamatok tudományos tervezése révén lehetségessé, a különböző társadalmi szférák fejlődése révén pedig szükségessé válik a társadalmi tevékenység különböző területei közötti együttműködés és kölcsönhatás tervezése, irányítása. (Pl. a gazdasági és kulturális szférák kapcsolatainak fejlesztése, a gazdaság és az erkölcsi-világnézeti, politikai nevelési folyamatok összekapcsolása napjaink egyre nyilvánvalóbb szükséglete.) Ez a komplexitás legjobban a gazdaság és az oktatás-képzés kapcsolataiban, valamint a szocialista életmod fejlesztésének programjában tükröződik. De a komplexitás azt is jelenti, hogy a jelzett folyamat a társadalom egész életét áthatja. A társadalom szocialista vonásainak erősítése szorosan összefügg a párt vezető szerepének növekedésével, a szocialista állam mind magasabb színvonalú funkcionálásával.

Az össznépi állam — a párt vezető szerepére, feladatmeghatározó és nevelő-mozgósító erejére építve — a társadalmi tevékenység mennyiségi szempontjait sem veszve szem elől, egyre jobban a minőségi elemekre fordítja a figyelmet.

Igy a fejlett szocialista társadalom építése, majd felépítése időszakában döntő jelentőségű a társadalom politikai rendszerének tökéletesedése, a szocialista demokrácia további szélesedése, tartalmi elemeinek előtérbe állítása. Az aktív közéleti tevékenység, a társadalmi kérdések eldöntésében és megoldásában való közvetlen részvétel a személyiség társadalmi kapcsolatainak és tapasztalatainak bővülését, társadalmi tudatosságának fokozódását eredményezi. Másfelől hozzájárul az „önmagáért való létnek” a „másokért való létnek” alakulásához, a szocialista értelemben vett altruizmus kibontakozásához. Ez a folyamat feltételezi a közösséghez és a munkához való viszony átalakulásának meggyorsulását, a társadalmi értékek tiszteletét, a személyiség belső kultúrájának növekedését. Ebben az összefüggésben különösen megnő a politikai kultúra minőségének jelentősége.

A politikai kultúra a személyiség társadalmi környezetéhez való tudatos és alkotó viszonyulásának döntő feltétele — a kulturális szféra újabb felismeret, s egyre nagyobb figyelmet érdemlő komponense. Tartalmát és jelleget tekintve komplex fogalom, amely magába foglalja a társadalmilag kialakult, történelmileg meghatározott társadalmi ismereteket, azokat rendszerbe foglalja, s gyakorlati orientált módon építi be a személyiség szerkezetébe meghatározott eszközök (az agilitás, a propaganda, a közzoktatás és közművelődés, a művészet, a társadalom politikai intézményei és szervezetei) segítségével. A politikai kultúra magját a világnézeti és erkölcsi alapelvek, eszmék alkotják, amelyek kiegészülnek a társadalmi ismeretek meghatározott körével (állampolgári, jogi, történelmi, esztétikai ismeretek stb.), végül magukba foglalnak érzelmi elemeket is (hagyományok, a közvetlen társadalmi tapasztalatok, az érdekek a személyiség pszichikai sajátosságainak megfelelően feldolgozott formájaként). A politikai kultúra különböző szintjei (teoretikus, gyakorlati és emocionális) végső soron a személyiség társadalmi aktivitása és általános belső kultúráltsága dialektikus összefüggéseinek megfelelően kapcsolódnak egymáshoz.

A politikai kultúra a szakmai műveltség mellett a kultúrának az a része, amelyre történelmi és osztálymeghatározottsága mellett leginkább jellemző a dinamizmus, azaz körének, tartalmának állandó változása. Ez elsősorban gyakorlatra orientáltságával, gyakorlati értékével és a gyakorlat által való közvetlen ellenőrzöttségével függ össze. Eppen ez a sajátosság indít bennünket a politikai kultúra fogalmát kitágítani a gyakorlati cselekvés irányába. Ahogy V. I. Lenin az ideológiai munka hatékonysága alapvető kritériumaként a gyakorlati-politikai cselekvés minőségét látta, úgy a politikai kultúra egészére is ezt a megközelítési módot szükséges alkalmazni.

A fejlett szocialista társadalomban a szocialista demokrácia gazdagodása a politikai kultúra fejlődésének legfőbb ösztönzője, s egyben fejlettsége legközvetlenebb kifejezője is. Nem becsülhető le azonban a személyiség politikai kultúrája fejlődésében más tényezők, így a művészet szerepe sem.

(...) A személyiség politikai kultúrája a fejlett szocialista társadalom körülményei között fejlődhet a legteljesebben, minden manipulációtól mentesen — de nem elientmondások nélkül. Mindenekelőtt számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy a marxista-leninista világnézet széles körű térhódítása, a társadalmi tudatosság növekedése mellett is a szocializmustól idegen világnézeti elemek is hatnak, s nem is csupán az ideológiailag, világnézeti ellenséges külső (nemzetközi) környezet hatására. Viszonylag lassúbb folyamatban szűnik meg a vallásos világnézet hatása, időnként a kispolgári világszemlélet egyes elemeinek befolyása is felerősödik (egoizmus, anyagiasság, politikai szélsőségekre való hajlamosság, nacionalizmus, közömbösség a közösség ügyei iránt).

Ezeknek a nem kívánatos jelenségeknek a leküzdése hosszabb folyamat, igényli az eszmei, politikai nevelő munka eszközeinek komplex felhasználását, a fejlett szocializmus szellemi életében felhalmozódott különböző formájú szellemi értékek mozgósítását is. A szocialista művészet képes szembenézni az adott világnézeti-erkölcsi problémákkal, megmutatni azok társadalmi-szellemi gyökereit, s a szocialista embereszmény nevében szembeállítani azokat a világnézeti-morális szempontból értékes minőségeket, amelyek éppen a szocialista építési folyamatában alakultak ki és terjedtek el széles körben. Sajátos módon ötvöződnek világnézeti-erkölcsi és kulturális ele-

\* Részletek közelmúltban elhunyt szerzőnk dolgozatából. Gondozta a szerk.

mek a szocialista életmód tartalmában, főbb jellemző vonásaiban. A szocialista életmódot úgy tekintjük, mint a társadalmi és individuális kapcsolatok történeti típusát, amely nemcsak megfelel a fejlett szocialista társadalom termelési viszonyainak, hanem feltétele és eleme azoknak a mindennapi életben megnyilvánuló és újratermelő társadalmi viszonyoknak, amelyek a kommunista társadalom irányába mutatnak. A szocialista életmód jelentőségét abban látjuk, hogy nélküle és sajátos kulturális aspektusa nélkül a társadalom szociális viszonyai és anyagi termelése jóval nehezebben, több ellentmondással, kevésbé arányosan bontakoznának ki, s végső soron lehetlenné válna magas szintű társadalmi céljaink megvalósítása.

(...) Már Marx a Tökében bebizonyította, hogy a tökéletes termelés fejlődése feloldja a termelés és újratermelés régi formáján alapuló zárt életmódot, s a munka és a termelés mind tökéletesebb rendszerét teremti meg, amely a szükségletek mind szélesebb és állandóan gazdagodó rendszerének felel meg. Ez a szükségletek hatalmas, mennyiségileg és minőségileg szélesedő körforgását eredményezi. Marx ugyanakkor rámutat a jelenség rendkívüli kulturális jelentőségére is. A termelés, a fogyasztás és a szükségletek kölcsönhatásában kifejeződő törvényszerű tendencia rövidesen összeütközésbe kerül a tőke sajátos természetével. Ez a fogyasztás durva barbarizmusa és a civilizáció közötti ellentmondás formájában fejeződik ki.

A Marx által feltárt dialektika, a termelés és fogyasztás dialektikája a fejlett szocialista társadalomban alapvetően más tendenciát eredményez. A szocialista újratermelés egyik legmagasabb rendű, humanista célja a társadalmi egyenlőség állandó fejlődésében fejeződik ki, amely az igazi gazdaság forrásának minőségeként jelenik meg, abban a folyamatban fejeződik ki, amelyben a dolgozó ember nem csak egyfajta meghatározottságban termeli újja önmagát, hanem személyisége teljességében.

A személyiség sokoldalú fejlesztését szolgáló alkotó munka, a valóban önmagát és a közösséget gazdagító életforma azonban a szocializmusban sem kap mindig reális értékelést a közvéleménytől. Gyakran előfordul, hogy csupán másodlagos szükségletet kielégítő tevékenység társadalmilag elismertebb és ismertebb, mint a szabad idejét tartalmasan, önmagát és a közösséget gazdagítva töltő ember. Ez a kérdés nemcsak azzal függ össze, hogy esetenként múló divat hatására torzulhat, a valóságos értékektől eltérhet a közvélemény értékítétele, hanem elsősorban azzal, hogy a szélesebb közvéleményben a szocialista életmód normái még most vannak terjedőben. (...)

A szocialista életmód problémáit, mint a társadalmi aktivitást befolyásoló „belsővé váló külső feltételt” tekintve még egyszer vissza kell egy vonatkozásban térni a szabad idő kérdéséhez. Az idő-tényező, az idő felhasználási módja, az idő minőségi oldala az életmód minőségének is jellemzője. Az életmód alakításában általában a nevelési tényezők szerepét szokás hangsúlyozni. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni az objektív feltételek meghatározó-befolyásoló szerepét sem. Szociológiai vizsgálatok már egy évtizede világosan kimutatták, hogy egyes társadalmi rétegek szabadidő-felhasználását rajtuk kívül álló tényezők korlátozzák. Jellemző példaként, hogy az otthonteremtés gondjaival küzdő fiatal házaspárok kulturális aktivitása a házasság első éveiben a korábbihoz képest jelentősen csökken, gyakran csak a televízió szolgáltatásainak igénybevételeiben merül ki. Az is közismert, hogy az ingázó dolgozók, a munkahelyükre esetleg órákat utazók művelődési lehetőségei korlátozottak, s az új lakótelepeken élők is esetleg évtizedig kénytelenek várni elérhető közösségi jellegű művelődési feltételekre. Ezeknek a problémáknak a számbavétele a művelődéspolitikára részéről már korábban megtörtént, megoldásuk a társadalom anyagi teherbíróké-

pességének növekedésével, az érintett lakosság öntevékenységeivel és kezdeményezőkézségével arányosan történhet csupán.

Amikor a szocialista életmódról beszélünk, akkor nem az önmagukban vett szocialista eszményekről van szó, hanem a tömegek valóságos életviszonyainak átalakításáról. Megvalósulásuk nemcsak azt mutatja, hogy az új társadalom milyen mértékben birtokolja a kultúrát, hanem azt is, hogy milyen mértékben válik maga kulturálttá, azaz kultúrát teremtővé, alkotóvá. A tudatosság, a szellemi kultúra, a tömegek társadalmi élettapasztalataiból fakadnak. A szocialista életmód kulturális komponensei, aspektusa minden esetben az emberek valóságos társadalmi viszonyaiban léteznek, valósulnak meg. „Kívülről” bevinni a kultúrát az emberek életmódjába — más feltételeket és tényezőket negligálva — éppen ezért nem lehet. Ezért érthető, hogy a szocializmus szellemi kultúrájának magas színvonala és az emberek mindennapi kultúrája között jelentős eltérés, nem ritkán éles ellentmondás van.

Hankiss Elemér ezzel kapcsolatban a közelmúltban figyelemre méltó megjegyzéseket fogalmazott meg: „A kultúra... nemcsak irodalmi művekből, képzőművészeti és zenei alkotásokból, s a hozzájuk kapcsolódó emberi élményekből, s még csak nem is e művek sugallta-befolyásolta emberi magatartásokból áll, hanem a mindennapi életet, a mindennapi társadalmi együttélést lehetővé és azt szabályozó megannyi beidegződésből, ismeretből, normából, értékpremisszából, s az általuk szabályozott emberi-társadalmi együttélés gyakorlatából. S ez a mindennapi kultúra, vagy más szóval viselkedéskultúra éppannyira fontos, vagy talán bizonyos szempontból fontosabb előfeltétele az emberi létnek és együttélésnek, mint a magas kultúra. Sőt: míg az irodalom, a zene, a képzőművészetek alkotóereje, társadalmi hatékonysága erősen hullámzik egy-egy társadalom története során, anélkül, hogy ennek feltétlenül hatása volna az emberi-társadalmi állapotokra, ...addig ez szemben a mindennapi kultúra szintjének süllyedése és emelkedése közvetlenül és erősen hat a közösség és ezen belül minden egyes ember életére, életének minőségére. S ezzel a mindennapi kultúrával, a viselkedéskultúrával mi manapság nagyon is hadilábon állunk. Visszatekintve az elmúlt három évtized történetére, ma már egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a dinamikus gazdasági fejlődéssel és a társadalmi viszonyok alakulásával nem járt együtt, nem tartott kellőképpen lépést a mindennapi kultúra struktúrájának kiépülése, szövevényes gazdagodása, feldúsulása. Helyzetünket röviden és sarkítva így fogalmazhatjuk meg, hogy a magas kultúra tekintetében fejlett, gazdaságilag közepesen fejlett, a mindennapi kultúra, vagy viselkedéskultúra terén fejletlen, vagy akár: elmaradott ország vagyunk.”

A művészet és a mindennapi kultúra viszonyát, kölcsönhatását pesszimista módon megfogalmazó véleménnyel egyet nem értve is igazat kell adnunk Hankissnak abban, hogy a mindennapok kultúrája, a társadalom gazdasági és szociális folyamataiból kiindulva, de attól elmaradva épül, bontakozik ki új minősége.

A kultúra, a művészetek jelentősége e viselkedéskultúra kétségtelen elmaradása ellenére sem becsülhető le a személyiség társadalmi aktivitásának alakításában. Az új szocialista kultúra humanizmusa sokféleképpen nyilvánul meg. Embert szolgáló értékei és eredményei már a szocialista kulturális forradalom első évtizedében nyilvánvalóak voltak — a tömegek anyagi és szellemi elnyomás alóli felszabadulását szolgálták. Még inkább nyilvánvalóbb a kultúrának ez a funkciója a szocialista társadalom építésének fejlettebb, érettebb szakaszában.

Kiss Aurél

## Fecsegés egy címszóról

„hivatkozik <vmire:> → utal, <vkire is> említ vkit, vmit; <kül. vkire mint tanúra, tekintélyre stb.> vál apellál; <vkire, (név szerint) célzást téve> vál aposztrofál vkit”  
(A Magyar Szinonimaszótár 170. oldaláról.)

Egy tízéves emlékekkel kell kezdenem. Vasárnap éjfélkor le tettem a hangedlit, végeztem a standolással, a napi bevételt pedig — talán öt- vagy hatezer forintot — leszámoltam a főnök úr asztalára. Reggel már a „saját” asztalomnál ültem, mielőtt Barabás Éva anyáson homlokon csókolt: „Na, fiú, innen majd ellesheted a napilapkészítés titkait.” K. E. és K. A. még aznap meghallgatta pincérkedése történetét. Biztatásuknak és felelősségvállalásuknak köszönhetően — „Írd le az egészet gyorsan, amíg a főnök szabadságon van, mert ezt a cikket ő úgysem adná le!” — néhány nap múlva az országos napilap közölte riportorozatom első, majd további részeit.

Örültem az ágazati szakszervezet érdeklődésének, meg a többi levélnek is, bár ezek mondanivalója röviden összefoglalható: „Szemét dolog közénk furakodni, a bennfentesként kilesett, vendégnyíró módszereket pedig világgá kürtölni!” Szegény Csillag Pistával meg üzentek a Rákóczi étterem pincérei: „Mondd meg annak a stricinek, hogy hozzánk be ne tegye a lábát, mert kihervéljük!”

Élveztem a hirtelen jött népszerűséget. Egészen addig, amíg észre nem vettem, hogy már nem udvarolják úgy körül a szerkesztőség „nyári fiúját”; néhányan kimért merevséggel távol tartottak maguktól, mások meg gyanúsán szívélyes közvetlenséggel fogadtak barátjukká.

Magyarázatot — némi cseresznyepálinka elfogyasztása után — egy gépirónőtől kaptam:

— Nem szokás nálunk, hogy a „nyári gyerek” a harmadik vagy a negyedik napon riportsorozatot ír. Ne is csodálkozz, hogy apádra hivatkoznak, az ő tekintélyének tudják be az egészet.

— Apámnak?

— Na hallod, Kelemen Lajos nem akárci. A Fővárosi Tanács általános elnökhelyettesét magasan jegyzik!

Elképedtem, aztán bugyborékkolt belőlem a nevetés, alig tudtam kinyögni: az én apám a Nógrád megyei E. termelőszövetkezetében keresi a kenyerét. Mészáros Zsuzsi keze megállt a cseresznyepálinkát tartalmazó üveggel:

— Ölelj meg, te paalóc! Anyám a Karancs dombjairól került a Vekerle-telepre.

### JÓEMBEREK CSÍNYJEI

I. Egy évtizeddel később itthon, a nógrádi dombok között lapító falucska utcáján meg rám hivatkoznak. Fialasszony jön gyerekével az üzletből, látom, hogy messziről végigmér, tekintetéből sejtem, hogy akar valamit.

— Kérdeznék tőled valamit — áll meg előttem határozottan. — Mondd meg nekem, melyik újságban írtad, hogy keresztanyám bundát lopott az áruházban?

— ???

— Mindenki beszél. Anyámnak is azt mondták, hogy te írtad, onnan tudja az egész falu.

Erőtlen a tiltakozásom. És kétségbeesett, mert ha valami ocsmány pletyka összenyalazza a falut, amikor már hatalmassá dagad valami semmiség, akkor rendre kiderül: én „írtam” az újságban.

Kivédhetetlen hivatkozás, jelenlétem biztos kapaszkodó a bajkeverőknek. „Bunda-ügyben” már szüretkor rebesgettek valamit, eltelt az ősz, kifelé megyünk a télből — a sustyorgók pedig most hivatkoznak rám, mint informátorra. Ki tud annyi idő után utánanézni, bizonyosságot nyerni? És egyáltalán, ki akar könyvtárban lerakott újsághegybe beleásni? Senki. A sustyorgónak elég a hivatkozás.

Nem tudom, nem tudhatom, hogy mi az igazság bunda-ügyben. A fiatalasszony azonban mutatja keresztanyja házáat, a kőporos falon gondosan rajzolt, félméteres kréta-betűk éktelenkednek: „bunda!” Az utcai lámpa jótékony fényénél talán éppen az pingálta a falra, akinek a fülébe sügta a szomszéd:

— Lopott az öregasszony, biztos, hogy lopott. Elvégre, megírta ez a gyerek is az újságban!

X. olvasta is. Vagy Y., vagy Z. — állítólag.

II. N-né elment a rendőrségre, sietve és késedelem nélkül — híven a munkahelyén kapott üzenethez. Először jámborul kérdezgették tőle, hogy mit akar, később talán bolondnak is nézték. Okkal. Mi mást is gondolhattak volna róla, amikor nem hívta senki, az istenadta meg csak hajtogatta a magáét: igenis telefonált érte a rendőrség, haladéktalanul jelenjen meg „daráló-ügyben”.

Egy bizonyos kávédaráló előző nap volt főszereplője egy ártatlan vitának. N-né megjelent a helyi ABC műszaki osztályán:

— Pesten vettem valahol, de csak itthon derült ki, hogy használhatatlan. Nem szeretnék utazni, ezért gondoltam, hátha itt kicserélik azonos típusra, az áruház pedig visszaküldhetné a többi garanciális darabbal együtt a gyártónak. Elvégre, úgyis itt költöttem el a fizetésemet.

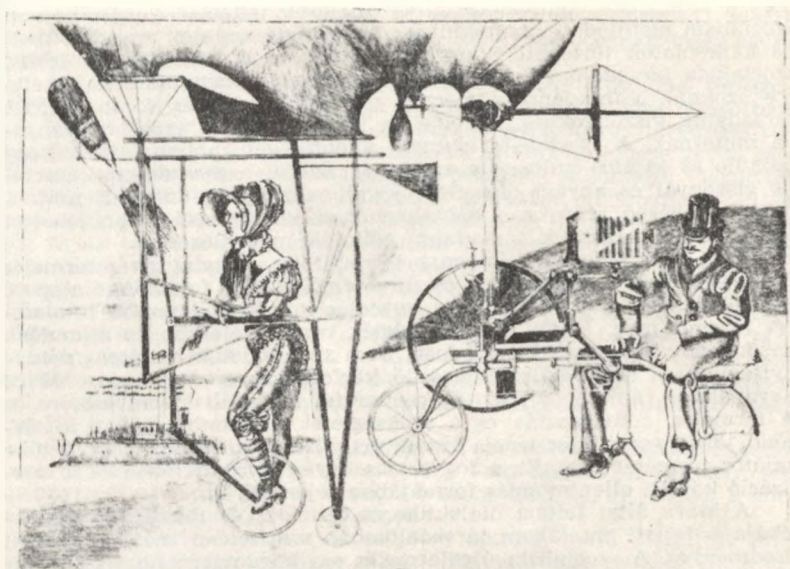
A hivatkozás tette-e vagy sem, de az első főnök rábólintott: semmi akadálya. A második visszacsinálta az egészet, a harmadik — a magasabb rangot viselő — újra engedélyezte a cserét. Aztán jött a negyedik, a főfő-góré. Ő ordított, hogy képzelik az egészet és kirángatta N-né kezéből az eredetileg is ebbe az áruházba szállított, hibátlannak tűnő darálót. N-né a táskájába lökte a cserélni hozott selejtes darabot, otthagytott csapot-papot.

Amikor a rendőrségen már huszadszor ismételték el, hogy N-nét ide nem hívta senki, egyetlen ember sem tud semmiféle darálóról, N-né keserűen állapította meg:

— Valami jóember látta a tegnapi cirkuszt. Gondolhatta, csinál egy jó viccet, s a rendőrségre hivatkozva telefonált a munkahelyemre.

Jó vicc volt. Amikor vették a többször is megismételt „üzenetet”, N-né kolléganője a másik munkatárshoz fordult:

— Te jó ég! N-nét daráló-ügyben idézik a rendőrségre. Nem tudod? Nyitott ez valami maszkek terménydarálót otthon... valami szemét meg feljelentette.



### KISAJÁTÍTOTT EREDMÉNY

Nyíltan vagy suba alatt, de felpanaszolhatták volna É. R.-t is. Utat épített otromba nagy gépével egy faluban, egy utca lakói pedig megkörnyékezték: ugyan, nem használhatná-e a vállalat gépét egy kis maszkek munkára.

— Nézze, jóember. a futballpálya mellett azt az árkot! Teljesen belepte a hordalék, benőtte a gaz, ezen bizony már egy vödörnyi víz sem folyik le. Nyakunkon is a baj, ha esik egy kis eső! Hegyre fel, ugye, mégsem mehet a víz, jön hát kertünkbe-udvarunkba. Megcsináltuk volna mi már ezt régen, de kézzel akár egy hónapig is elpiszmoghatnánk. Magának meg... ezzel a géppel nem tart egy óráig sem.

Az utcabeliek szószólója nem koptatta hiába a száját. Másnap a behemót gép már ott forgott a töltésen, egy kurta ebéd-időnyi szusszanás alatt olyan lett a vízlevezető árok, mint valaha. Illetve... ilyen egyenesre, mélyre, a hivatlan belvizet hamarjában messze szalasztóra annak idején kézzel nem is csinálhatták meg. Az utca lakói hálálkodtak is, az alig órás munkát 30—50 forintokkal, liter borral, félliter pálinkával honorálták. Családonként.

Az olvasó most azt hiszi, következik a tudósítás a feljelentésről: a visszaélésről, a munkaidőben végzett fusizásról, vállalati benzinpocsékolásról. Feljelentés azonban nem volt — ellenben készültek beszámolók. Először a tanácsstag mondta el: „Elkészült X utca régen várt vízrendezése”. Aztán a falugyűlésen került szóba a dolog, persze, itt is gondosan ügyeltek a fogalmazásra: „Befejezést nyert X utca lakóinak kérése: megszűnt a belvizgond.” Hogy ki kezdeményezte-szervezte-finanszírozta, hogy mi volt az egészben a tanácsstag vagy a tanács szerepe, arról nem hangzott el egyetlen szó sem. Szerencsére.



zökönnyet írták. Mesélnék még néhány érdekességet, esetleg a tanácskozás után. Egy göngyölegellátási fejtágítás lesz itt T-ban, délután szívesen találkozni veled... Ne tojj be, nem kell megírni, de olyan jó, amikor kibeszélheti magát az ember.

Különösen, oly messzire a tűztől.

II. Sz. K. ugyancsak mezőgazdasági nagyüzemben kereste a kenyerét, s hetedhét határban úgy ismerték, mint a „bolond belső ellenőrt”.

— Kit érdekelt? — emlékszik a régi időkre. — Én nem hagytam elvinni egyetlen fillér értéket még az atyaúristennek se, a haragosokat meg nem bántam. Egyszer köptek bele a levesembe, de több jegyzőkönyvet nem is írtam, az volt az én utolsó ténykedésem. Szóval arról volt szó, hogy a fülemben jutott: az egyik kertészmérnök üvegházat épített otthon, be is telepítette szépen szegfűvel — a palántát a téves pénzen vásárolva. Utánajártam, igaz volt, mindenről bizonyítékot szereztem, megírtam a feljelentést. Kijön az ürge, hümmög valamit, aztán behívatta az elnökünket.

— Mondd csak, tudod te, hogy ki ez a kertészmérnök? A kollegádnak, az F-i téves elnökének a menyé! Hiányzik ez neked... minek összerúgni vele a patkót!

Sz. K. nem is palástolja indulatát, most is lila a méregtől.

— Hogy maradhattam volna én ott tovább? Az egészséget el-tussolták, én meg pakoltam.

Sz. K.-nak azóta Cs. alföldi város tanácsa adott egy tanyát a település határában, és nem sértődik meg barátai élcelődésén: „Te vagy a dögész!”

Végső soron, igaz is ez. Fontos közegészségügyi küldetést betöltve egy dögkamrában fogadja a városban elhullott és bezárlított állattetemeket, s ha megtelt a kamra, akkor telefonál az állati fehérszínű feldolgozó üzemnek: jöhet az autó. Sz. K. neni pa-

naszkodik: fontos — és jól megfizetett — munka ez is. Ráadásul nincs protekció, itt kérem, egyetlen „kuncsaft” sem hivalkozik az érdemeire, a rokoni-baráti összeköttetésekre: a városi főorvos elpusztult macskája ugyanolyan elbírálás alá esik, mintha az utcaseprőnél szenvedett volna ki.

Ez is egy szempont.

\*

Vinczééknél beszélgetünk, Manyika azt mondja:

— Ne haragudjon, de az Apinak említettem a minap, ha maga nem költözik haza a faluba, akkor talán soha nem ír ilyen jó dolgokat. Hiába... más az, ha mindent személyesen megtapasztal az ember...

Ugyanazon a napon találkozom a környék egyik vezetőjével is. Néhány éve még minden találkozáskor megölelt, tippeket adott, gratulált. A baráti hátbaveregetés soha nem múlt el a „Bennünket el ne kerülj!” felkiáltás nélkül. Most mogorva, ki-mért, látom rajta, hogy ha időben észrevesz, legszívesebben át-megy az utca másik oldalára. Barátságunkból azonban mégis maradhatott valami, erre vall az őszintesége.

— Valamikor jobban tetszettek az írásaid, most sok közöttük a bosszantó.

— Csak az igazat írom...

— Ezt nem is kétlem. De minek a rosszát is emlegetni, amikor jót is írhatasz?

— Ha jót nem is tudok mindig, de igyekszem jól tenni. Használón.

— Akkor is... itt születél... a saját fészkebe...

Kelemen Gábor

## A vidékre telepített ember

1970. évi II. törvény 38. § (1) „A termelő-erők területi elhelyezése, fejlesztése és területi arányainak módosítása segítse elő a társadalmi termelés hatékonyságának emelését. A foglalkoztatás és a települések el-látottsági színvonalának közelítésével mér-séklődjék az ország különböző területein élő népesség életviszonyaiban mutatkozó kü-lönbőség”.

1006/1971. (III. 16.) sz. kormányhatározat: „...szükséges folytatni a korszerűtlen vagy a lakosság életkörülményeit károsan befo-lyásoló üzemek vidékre telepítését;”

Az ötvenes években lettem gépészmérnök. Egyik gyárból a másikba mentem. Kerestem a nekem való profilt és a több pénz. Harmincéves koromban úgy véltem, ideje lenne megnősülni. Kutya évek jöttek: albérlet, sorban állás lakásért. Aztán megszületett a fiam. Beteg volt, koraszülött, négy és fél óráig élet és halál között. Később nem bírta az albérleti lakást, odaadtuk egy családnak. Havi ezerért vállalták. Eltelt öt év, lakásra még mindig semmi remény. Mi a francot csináljunk? Akkor jött az ötlet.

— Menjünk vidékre!

Így kerültem 1967 tavaszán egy falunál is falubb alföldi kisvárosba, ahol azonban megfelelő munkát és lakást kaptunk. Két esztendő múlva megkerestek a városi vezetők.

— Kedves Kiss elvtárs, az ipartelepítési politika szele itt is fújdogál, számítanánk magára...

A Pestről kipaterolt üzem és én, a lakáshiány miatt vidékre telepített ember, jól egymásra találtunk.

A tanácselnök: „A mi megyénkben hamarabb kezdődött az ipartelepítés, mint máshol. Nem tudom, melyik megyei vezető jutott hozzá idő előtt az úgynevezett »Fekete könyv«-hoz, amelyben a budapesti pártbizottság, a minisztériumok és a Fővárosi Tanács rögzítette a kitelepítésre ítélt vállalatok és szövetkezetek listáját. Mindenesetre egy este valaki kilopta ezt a »Fekete könyv«-et, éjszaka lemásolták, másnap viszszalopták. Minket, tanácsi vezetőket rögtön összehívtak. Emlékszem a megyei pártbizottság akkori titkárának szavaira: »Gyerekek, itt a jó alkalom, a többieket megelőztük, fogjatok neki, de egymásra ne licitáljatok!« És akkor elindultunk ipart szerezni!”

Ezt az üzemet a semmiből kellett megteremtteni. A volt kaszinó életveszélyes épületét vette meg a szövetkezet: háromszor rugaszkodtunk neki, hogy rendbe hozzuk, megmentsük a romba dőléstől. A többszöri tatarozás, foldozgatás árából akár új üzemet is lehetett volna építeni, de a számítási rendeletek visszássága miatt csak felújításra volt pénz, új beruházásra nem. Hamarosan már három műszakban termeltünk.

Szinte éjjel-nappal bent voltam az üzemben, mindent csináltam. A vidékre telepített üzemből az ember nem lehet csak vezető: intézi a műszaki dolgokat, az adminisztrációt, foglalkozik a KISZ problémáival, a szocialista brigádok megalaki-

tásával, a városi vezetők óhajaival, a dolgozók bajaival, még a gondnoki teendőket is elvégeztem, eltakarítottam a havat, tisztán tartottam a szociális helyiségeket... Ki csinálta volna meg? Vállalkozó nem akadt, embert nem vehettünk fel. Így aztán fűtő is voltam. Éjjeliőr az éjjeliőr helyett. Őlben cipeltem a tisztítószereket, hogy kioszthassam a dolgozók között... Sok gondot okozott, hogy a nagy mezőgazdasági munkák idején — hiába volt határidős feladat az üzemből — az emberek nem lehetett számítani. Egyre-másra kérték a szabadságot, és megugrott a táppénzen levők száma. Egyszer is jön az egyik asszony:

— Holnaptól szabadságra mennék. Az apósék háztájiján szedjük a paradicsomot, mert lerohad.

Mondtam, hogy most nem lehet, mert akkor a többieket is engednem kell. Majd ha leszállítottuk az árut, akkor mehet. Az asszony nem szólt semmit, visszament dolgozni. Másnap a szomszédjával beüzent, hogy kiírták. Előjött a reumája. Neki az volt. Másoknak meg más. Jól időzithető betegségek. Az az igazság, hogy evvel tehetetlen voltam.

Hát ez volt egy frissen telepített kócéráj vezetőjének az élete. Olyan emberekkel kellett együtt dolgozni, akik azt sem tudták, hogy milyen az ipari munka. Többségük a fakanál mellől vagy a tehén farától jött hozzánk. Szakképzett munkás alig akadt.



A városi párt-vb 1979. augusztus 23-i ülésének jegyzőkönyvéből: „A városban körülbelül 800 munkaképes nő még mindig háztartásbeli. Az összes női népesség 35 százaléka dolgozik, s ez a munkaképes nők 60 százalékanak felel meg... Az ipari szövetkezetről az összes dolgozó 69 fő. Ebből 58 nő. Egyetemi, főiskolai végzettsége senkinek nincs. Közpiskolát négyen végeztek. A nyolc általánost elvégezte 51 fő, nem végezte el 14 fő”.

A kezdeti időben sokat kellett vállalni. — Magának aztán nem bűdös a munka! — mondták az asszonyok.

Látták, nem félek, hogy elvágom a kezem. Nem volt kifogás.

— Ezt a munkafolyamatot nem lehet megcsinálni — mondták.

— Nem?

Odaálltam a géphez és megcsináltam. Fegyelem volt. Sokan mondták, hogy katonás vagyok. Nem tudom. Az azonban biztos, hogy még a hulladék hulladékából is árut állítottunk elő.

Azt mondta az egyik pesti vezető:

— Tűzásba viszed a spórolást. nem kell annyira kihegyezni a ceruzát. Kérjél többet, meg fogjátok kapni.

De én bizonyítani akartam, és ilyen munka árán lehozni a központból minél több forintot, hogy ipari üzem legyen a kócerájából, épüljön egy másik műhely, szociális épület, raktár, kerítés, ne csak a sáros udvar, az öreg épület és az ott díszelgő disznóól, tyúköl legyen. Sikeredt is néhány milliót kicsikarni, mindjárt más pofája lett az üzemnek.

Aztán jöttek a zűrök.

Az egyik pesti vezetőségi tag szabad kezét adott, hogy rendezzem be az éttermünket, orvosolva a dolgozók több éves panaszát: ne a zsebből ebédeljenek a piszkos műhelyben. Bevásároltam, asztalokat, székeket, teljes felszerelést vettem, hogy a dolgozók húszasával ebédelhessenek. Ekkor a csúcsvezetés felvitte Pestre az egész hóbeleváncot, és vissza akarta velem fizettetni a kiadásokat. Szerencsém, hogy a munkásaim mellett álltak.

Az 1979. január 9-i városi párt-vb ülésének jegyzőkönyvéből: „... az ipari szövetkezetről meglehetősen mostoha, primitív körülmények között folyik a termelés”.

T. Lajos, a megyei pártbizottság munkatársa: „Az ipari szövetkezet műszaki állapota kritikán aluli”.

Biztattak odafent.

— Na, hamarosan új gépeket és szerzőket kaptok!

Meg is érkeztek. Nézem: hát ezek ősi, elavult, lehasznált konstrukciók! A pesti üzemből. Megkérdeztem a központban.

— Miért csak Pestre adják az új gépeket, nekünk pedig az ócskát?

— Jó az parasztnak tanyára. Majd rendbe hozzátok.

Ezeknek a múzeumba való gépeknek a zöme itt is van, asszonyok dolgoznak rajta.

A szöveg meg ment Pesten. Az egyik központi termelési tanácskozáson például:

— Megszüntettük azokat az emberölő műveleteket, amikkel a munkások eddig gyilkolták magukat, tönkretették az egészségüket.

Tényleg megszüntették. Pesten. Oda új gépeket vettek. Az embergyilkoló, ócska gépeket viszont leküldték vidékre. Nekünk. A mi asszonyainknak. De erről egy szó sem esett.

Az ipari szövetkezet elnökhelyettese: „Fizikailag valóban nehéz munka... Azért ezeken az úgymond, embergyilkoló gépeken Budapesten húsz évig dolgoztak, és ha nem kérték volna az ipartelepítést, még ma is dolgoznának. Egyébként is, nem mi erőltettük az iparosítást, hanem a városi vezetők. Mind egy volt nekik, hogy mi, csak ipar legyen. Most bezeg reklamálnak, hogy korszerűsítsünk, meg így tovább. Ha ezt előre tudjuk, máshova megyünk, sok lehetőségünk lett volna, kapkodtak utánunk. Egyébként ez a korszerűsítés eddig nem is merült fel ilyen élesen, mint az utóbbi időben. Mentségünkre legyen mondva, már sok kísérletet tettünk, hogy változtassunk a technológián. Megnéztünk ilyen célgépeket az NSZK-ban. Voltak nagyon drága gépek, amiknek a beszerzése megoldhatatlan volt számunkra. Majd mi magunk készítünk ilyen gépeket, ha sikerül...”

Egy segédmunkás: „Vótak az NSZK-ban, vótak. Oszdt vótak másodsor is, akkor is frankón megnézték a német gépet, de elzavarták őket, mert rájöttek, hogy csak umbukra mennek, lelesni, hogy van, mint van...”

Az a százhatvan kilométer, ami a pesti üzem és a vidékre telepített kócerája között van, a bérezésnél is százhatvan kilométer. A munkásaink 6 Ft-os órabérrel kezdtek 1970-ben. Hat év múlva már kilenc forintnál tartottak. Az első esztendőben, amikor valami göngyöleget hoztak Pestről, hogy felküldhessük a félkész árut, találtam bennük néhány bérjegyzéket. Nálunk ritkán dolgoztak kétszáz órát egy hónapban: ha ezt beszorozzuk hat forinttal, az ezerkétszáz forint. Ugyanakkor két és fél ezer forintos pesti bérlapokat találtam a ládámban. A mieinkhez hasonló betanított munkásokét. Az is jellemző, hogy ezt így kellett megtudnom. Ez a különbség azóta sem csökkent lényegesen. Körülbelül 1973 óta egyre erőteljesebben forszíroztam, hogy a vidékiek bérezése közelítsen a pestiekéhez. Ne bánjanak olyan musztohán a lentickekkel premizáláskor, jutalmazáskor, a juttatásoknál...

A tanácselnök: „Az ipari szövetkezet a városba települt más üzemekhez képest is egy kóceráj, mindenféle vonatkozásban. Az emberek szép lassan elszívárognak. Az az igazság, hogy az itteni munkaerő olcsóbb, mint a beszerzendő új gépek”.

Kevés szakemberünk volt. Az egyik fiatal melóssal elvégeztettem a technikumot, megtanítottam neki a belső ügyviteli rendszer egy részét is, a helyettesemnek próbáltam tekinteni. Ez a fiatalember lakásépítési hozzájárulást kért a szövetkezettől: már a második gyermeküket várták, építettek volna. Támogattam: a mi káderünk, a mi dolgozónk stb. Felküldtem az igényét. Rövid két-három hónap múlva megjött a válasz: „Vidékre nem vonatkozik”. Aláírás: elnök.

Aztán annyi üdülési beutalót kértem a dolgozóimnak, amilyen arányt képviselünk a cégen belül. A válasz: „Már elfogyott”. Márciusban.

— A mi asszonyaink is többet érdemelnek. Sokgyermekes családanyák, elég nehezen élnek, borzasztó sokat dolgoznak.

A főnökeimet ez nem hatotta meg.

— Nagyon drága a vidék kiszolgálása, ezért keresnek kevesebbet.

Egyszer a melósaink is rákérdeztek a dologra, amikor Pestről az elnök éppen lent volt. Ő erre azt válaszolta:

— Pesten jobban kopnak a ruhák, mint vidéken, sokat kell közlekedni, villamoson tolongani, nehezebb a megélhetés. Ide lent könnyebb az élet.

Amikor a főnökség elment, felháborodtak az emberek. De csak akkor. Zúgolódtak a cinikus szöveg miatt. Hogy egyenlő munkáért...

A tanácselnök: „Azért kell az olcsó vidéki munkaerő, hogy tartani tudják a pesti bérszínvonalat. Induláskor 1200 forintot keresett egy itteni asszony, de örült, hogy kenyere van. Ma már más a helyzet. Az az igazság, hogy most akárhány millióval jönne ide az ipar, nem kellene. Komoly munkaerőhiány van. Az asszonyok jó része inkább háztartásbeli marad, minthogy azokon az embergyilkoló pofozógépeken tönkretegyje magát — kis fizetésért. Szerintem otthon hasznosabb munkát végeznek, mert évente leadnak húsz-ezer sertést”.

1974 telén eltört a lábam. Két hónapig gipszben voltam. Le akartam tagadni, hogy üzemi baleset. Amikor a lakásomon felkeresett az elnök, a helyettese és a párttitkár, hazudtam.

— Nem a legrövidebb úton jöttem haza. Nyugtattgattak.

— Nem lesz semmi probléma, nyugodtan írja alá, hogy üzemi baleset volt.

Na jó. Aztán a fél év kiértékelését követően kaptam egy szigorú figyelmeztetést, mert az üzemi balesetek száma meghaladta az egy esztendővel azelőttit, s ha ez megismétlődik, fegyelmileg vonnak felelősségre. Hát persze: azelőtt nem volt baleset, most is csak az enyém, de ez már száz százalékkal több. Világos. Pedig az első három hetet kivéve törött lábbal is bejártam. Megkerestek a dolgozóim.

— Jöjjön be, ha tud, mert baj van, a szakmunkásfiúk gorombán, mocskos hangon beszélnek az asszonyokkal.

Amikor megkaptam a járógipszet, mindennap mankóval bebállgattam a déli órákban. Közben attól féltem, hogy SZTK-ellenőrzést kapok. Tél volt, piszkosul összefagytak a lábujjaim, kilógtak a gipsz alól.

Félnapokat töltöttem az üzemben, anélkül, hogy a pesti főnökeim tudták volna. Később egyikük gúnyolódott is.

— Érdekes, amíg Kiss elvtárs táppénzen volt, milyen jól ment a termelés! Talán még jobban, mint mikor jelen van.

Tőlünk hetente szállították az árut Pestre: a szállítómunkások látták, hogy mindig ott állok a hó tetején begipszelt lábbal, és dirigálok, de őket senki sem kérdezte.

A munkahelyre én mindig elsőnek érkeztem, mindig utolsóként mentem el. Észrevettem, hogy a szakmunkásfiúk figyelik, mikor húzom ki az üzemből a lábam. Néhányszor rajtakaptam őket, hogy

munkaidő alatt iszogattak, kártyáztak, fociztak, vagy éppen kilógtak a kapun. Persze szóvá tettem. Kiszámítottam, hogy csak a munkaidő 25 százalékában dolgoznak. Megtiltottam mindenféle fusizást.

Évekkel később az egyik szakmunkás így emlékezik: „Kiss elvtárs mindig kötözködött velünk. Nem lehetett kijönni vele. A mostani vezető jó. Betanított munkás volt, elment pártiskolára, őbelüle lett a főnök. De neki semmi jelentősége nincs. Intézi az adminisztrációt, kész. Megy a verki, mindenki csinálja a maga dógát. Vele mindenki kijön, mert nem sok vizet zavar. A munkát elvégezzük, én is, még egy kicsit előre is, mert másra is kell az idő. Ugye, egy kis fusizásra. Belefér a munkaidőbe, direkt úgy alkalmazza az ember. Ennyiből még szerencse, hogy ez lett a főnök. Megcsinálom mindent, ami odahaza kell a ház körül. Még megrendelésre is! Csináltam előbb öt fűrészgépet, itt van félig készen egy kerti traktor... Tud erről mindenki, hogy úgymondjam legálisan fusizunk. Bekalkulálják ezt nálunk. De kényszerből is szemet kell hunyjni, mert azért a bagóért, amit itt kapunk, bejönni sem lenne érdemes. Nem hogy dógózni. Asszonygák, hogy itt lenn nincs több pénz, hát ne is várjanak olyan munkát az embertől, mintha magának dógózna. Ez a fizetség még hideg vízre sem elég. Így meg nemsokára belevághatok a ház építésibe, a porta már megvan. Én amondó vagyok, aza jó főnök, aki hagyja élni a melóst...”

Az említett dolgok miatt aztán a hangadóval, a csoportvezetőjükkel fokozatosan szembekerültem: nem szerette, hogy a körmére nézek. Egyszer nyilvánosan, nagyon gorombán rámtámadt, akkor kértem a csoportvezetői beosztás alóli felmentését, a célprémiumból való kizárását. A pesti főnökök csak annyit mondtak neki, hogy ejnye-ejnye. Persze, vérszemet kapott a fiatalember, ellenem hangolta a kis szakmunkáscsoportot. Az utasításaimat ímmel-ámmal hajtották végre, kártyáztak satöbbi. Egyszer a munkát is megtagadták, valósággal sztrájkoltak. Összehoztak egy újítást, felküldtük Pestre, de nem fogadták el. Nálunk azonban addigra kiderült, hogy jó az újítás, az új szerszám primán szuperál. Fél év múlva ismét gyártásra került az a bizonyos program.

— Tegyük fel a gépre a szerszámot, fiúk.

— A szerszám nem jó, újításnak sem fogadták el, hát nem tesszük fel — mondta a csoportvezető.

— A szerszám jó, fel kell tenni.

— Én nem teszem fel, inkább összetöröm! — ordította.

Akkor tagadták meg a munkát.

Később újabb zűrök jöttek. A városi pártbizottság kérte, pontosan mutassuk ki, milyen termelékenységgel dolgozik a szövetkezet idetelepített üze me. A városfejlesztési hozzájárulás miatt kellett az adat. Minél kevesebbet vallunk be, annál kevesebb jut a város fejlesztésére. Felküldték a kérésüket a központba, de onnan azt válaszolták, csak a készáru tudják kimutatni, az alkatrészgyártás adatait nem, arra nekik nincs kapacitásuk, s különben sem lehet kivetíteni. Holott ez egy egyszerű művelet. A pártbizottság nem elégedett meg a központ válaszával, újra kérték az adatokat.

A városi pb 1976. július 29-i ülésének jegyzőkönyvéből: „Az ipari szövetkezet mint üzemegység önálló tervvel nem rendelkezik... Továbbra sem tartjuk megfelelőnek a budapesti központtól kapott, városunkra vonatkozó adatokat”.

Én is beszéltem a főkönyvelővel. Hát mit mondjak? Messzire küldött. Hogy ez nem az én dolgom, ne ebbe üsem az orromat, hanem... És megmondta, hogy hova. Csakhogy én ücsörögtem mindenféle városi gyűlésen, tanácsulésen, az én pofámon égett a bőr, hogy a mi üzemünk a városi elvárásoknak nem tesz eleget, hazudozunk, satöbbi. Mit tethetem? Negyedévenként felmértem, mennyi a készáru, mennyi az alkatrészünk, mennyivel gyártunk termelékenyebben, és mennyivel többet, mint az előző negyedévben... Még a MÉH-nek leadott anyagot is kimutattam, szóval mindazt, amit a pesti nagykalapba tettünk és aminek ők élvezték a hasznát, nem pedig mi, akik megtermeltük.

Más ügyben is szembekerültem a pesti főnökökkel. Az egész városban egységes időpontban szerveztek kommunista szombatot az óvoda építésére. Pont mi maradjunk ki belőle? Hiszen az én munkásnőim is ide hordják a gyerekeiket, tehát nekik is érdekük, hogy mielőbb elkészüljön. Így aztán mi is részt vettünk. Nemsokára levelet kaptam a szövetkezet elnökétől: „Felhívom figyelmét, hogy a vidéki részlegben minden politikai megmozdulást tartozik megelőzően a szövetkezet párttitkárával és a szövetkezeti bizottság elnökével megbeszélni. Fenti megbeszélés hiányában, időpont- és álláspont-egyeztetés nélkül Ön nem jogosult semmiféle megmozdulás szervezésére. A fentieket az indokolja, hogy Ön a szövetkezet gazdasági és politikai vezetésének állásfoglalása nélkül olyan időpontban tervezett kommunista szombatot, amellyel a szövetkezet vezetősége nem ért egyet”.

Nőtt a feszültség, egyre több lett a baj. Amikor a munkásnőim megtudták, hogy el akarok menni, írtak egy levelet Pestre, aláírták vagy ötvenen: hallgassa meg a vezetés őket is, mert ha én elmegyek, ők is elmennek. Rögtön lejöttek Pestről, nána. Engem az elnök kiküldött az irodából.

— A maga véleményét már ismerjük.

Behívtak néhány nőt, persze egyenként.

— Gondolja meg, mit mond, bizonyára lehetett olyan körülmény, ami arra kényszerítette, hogy azt a levelet aláírja.

Azt akarták kiszedni a munkásnőkből, hogy én kényszerítettem őket a levél aláírására. És mindezt prémiumosztás előtt csinálták. Ki mer ilyenkor a főnököktől körülfogva beszélni? Hát egyik sem.

Egy férfitársam: „Mink jobban mérünk szólni, ha lejön a pesti vezetőség, mint a nők. Azok nem szólnak semmit. Az a helyzet, hogy szókinccsük sincsen. Meg oszt sok köztük a nyugodt természetű. Olyan, mint a birka. Vagy a bivaly. Mán így parasztosan mondom. Ilyen természetűek, meg otthon is a kuszhoz szoktak. Amikor alakították a brigádokat, kérdezte az elnökhelyettes, na, ha ezek, meg ezek dolgoznak együtt, jó lesz? Ráhagyták. De odaki a gépeknél mán sutyoroztak, hogy ü nem akar ezzel dógózni, nem akar azzal dógózni. De odabe nem mondta,

így oszt össze lettek csapva, mint a víz meg a tűz...”.

Bajom lett a kóceráj párttitkárnőjével is. A helyi pártbizottság úgy határozta meg, hogy a hét emberből álló alapszervezetben őneki elegendő a húszórás pártmunka, azon túl ugyanúgy kell termelnie mint a többi dolgozónak. Én nem türtem el, hogy a párttitkárnőnk mozgalmi munka ürügyén lógjon, intézze a maszkek ügyeit, piacra járjon, otthon takarítson... Mert ezt csinálta. Bejött hozzá a lánya, trécseltek, sétafikáltak az utcán. Nem bírtam szó nélkül.

— Így nem lehet élen járni a dolgozók előtt, elvtársnő! Nem gondolja?

Hamarosan jött a szöveg a központtól, hogy akadályozom ezt a nőt, szóval az üzem párttitkárákat politikai munkájának végzésében. A pesti központ párttitkárának az volt a véleménye, hogy mindenki elmehet a vidéki üzemből, a munkások vezetőstől, de ennek az elvtársnőnek itt kell maradnia. Persze az elvtársnőnek még jobban kinyílt a csipája, lekurvázta a KISZ-titkárt, egy munkásnővel ordított, hogy kitapossa a belét, ha nem úgy lesz, ahogy ő mondta... Satöbbi.

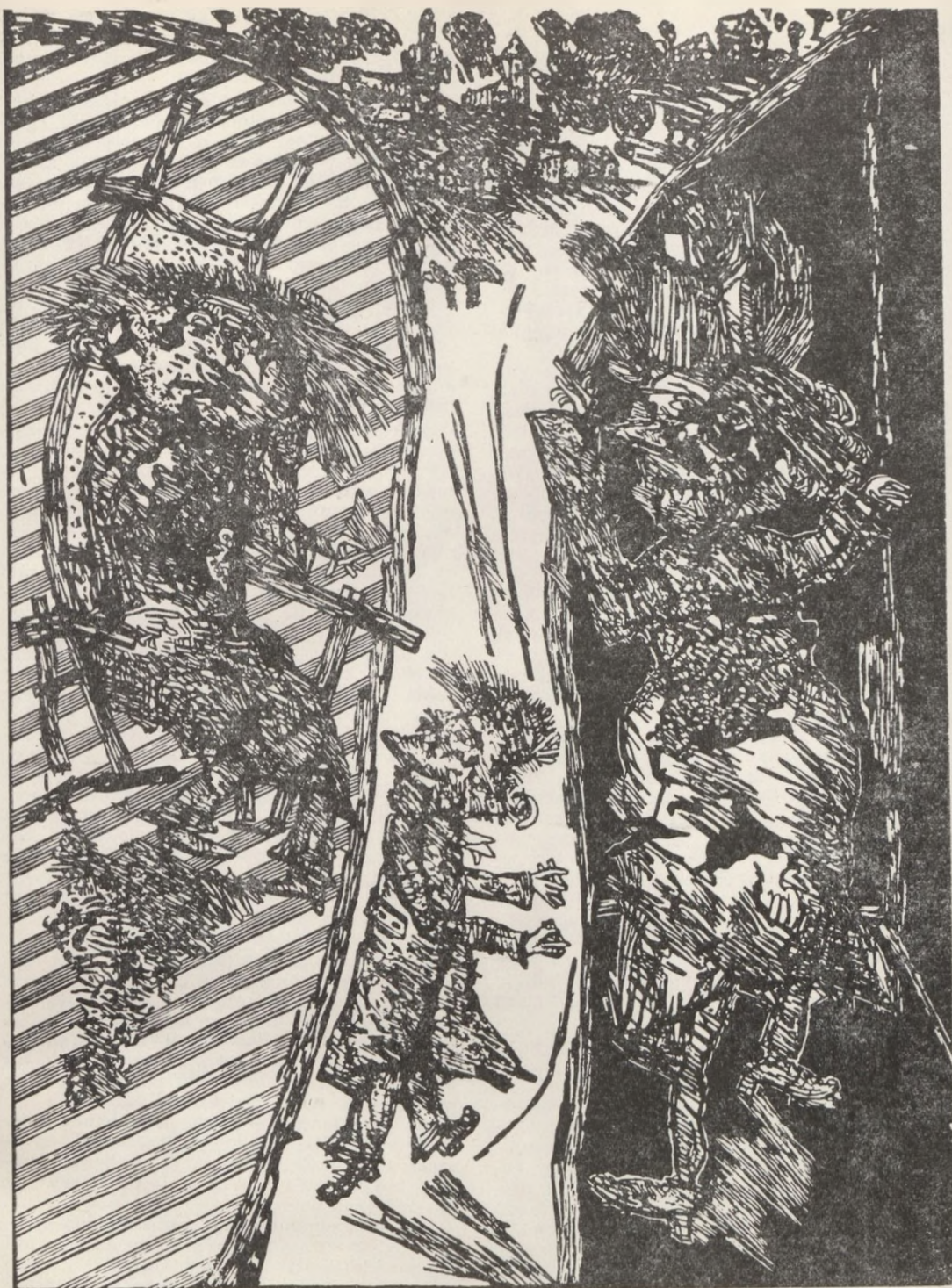
Egy 24 éves szakmunkás: „Hogy a szakmunkások közül miért nincs benn senki a pártban? Azt én nem tudhatom. Én special azért nem, mert — köztünk szólva — nincs rá szükségem. Amit rábíznak, elvégzem. Én dolgozom”.

A pesti vezetés igyekezett ellenem hangolni a melósokat is. Egyszer leszóltak, hogy karácsonyi jutalom kifizetéséről van szó, sürgősen kérik a választ, küldjem fel azoknak a dolgozóknak a névsorát, akiknek nem javasolok jutalmat. Hát ez furcsa, de felküldtem a listát. Na, kik kaptak jutalmat? Akiket nem javasoltam. Később azt mondták, hogy tévedésből. Aki becsületesen dolgozott, addigra már neheztelt rám, mert azt hitte, én nem javasoltam. A trehányak, a lógósok pedig dicsérték a központot, mert lám, hiába ugrál a lenti főnök, a pestiek adnak pénzt. Ettől kezdve a melósok egymás közötti civódásai szinte mindennaposá váltak, a munkaidő kihasználásának addigi mértéke egyre csökkent. A munkahelyen belül és a városban egyaránt beszédtema lett, hogy elmegyek. Ha valamilyen okból egy idegen pofa tévedt az üzem területére, rögtön ott sündörgött körülötte egy-két szakmunkás.

— Maga lesz az új főnök?

Vergődtem. Aztán felhívtak Pestre egy kibővített vezetőségi ülésre, ahol főnökeim kifejtették véleményüket, miszerint velem most már nem lehet dolgozni. Eddig is nehezen lehetett, hamarosan biztosítanak számomra valami beosztást az üzemben. Én azonnal felmentésemet kértem.

A szövetkezet elnökhelyettese: „Állandó panaszok voltak Kiss elvtársra, hogy drasztikus, szigorú módszereket alkalmaz. Ha egy nő megállt egy pillanatra, már figyelmeztette. Pedig azok olyan gépek, hogy időnként va-



lóban szükséges vagy tíz perc pihenő. Öt-hat évig próbáltuk csillapítani az ellentéteket, de a szakmunkásokkal olyan összetűzései voltak, hogy azok egységesen kijelentették: ha Kiss elvtárs marad, ők elmennek. Akkor a lenti városi pártbizottság egyetértésével leváltottuk Kiss elvtársat. Az új üzemvezető kinevezése sem az ő tudtuk nélkül történt. Az új vezetővel egyébként elégedettek vagyunk”.

Egy betanított munkás: „Az a baj, hogy nagyon gyenge az új főnök. Ahogy a szakmunkásfiúk füttyülnek, úgy táncol. Ha valaki kitanálja, hogy bótba kell menni, hát megyen. Munkaidő alatt. Senki sem szól. A régi főnök kéne! Az ő idejében nem vót megengedve az ilyesmi. Hogy átmegyek a kocsmába két rövidre. Még az asszonyok is. Oszt nem csoda, hogy hun az egyiknek, hun a másiknak csapja le az ujját a gép. Meg hogy összeverem a másikat. Mer most olyan is van.”

Hét évet elvesztegettem az életemből. Mintha átaludtam volna ezt a hét évet, aztán fölbredtem — megrongált idegekkel. Nyugtatókkal éltem. Amikor nekifog-

tam az üzem megteremtésének, nyolcvan kilós voltam, amikor leköszöntem, már csak hatvannyolc kiló. A gyerekeim felnőttek anélkül, hogy tudták volna, nekik apjuk is van. Baráti kört nem gyűjtöttem, nem építettem ki kapcsolatokat. A feleségemmel, családommal sokszor támadt nézeteltérésem, szememre vetették, hogy nem azért megyek haza, hogy közöttük legyek, hanem kilószámra hazacipeltem a papirokat és dolgoztam. Évről évre. Két műszakban végig bent voltam a kócerájban, aztán otthon güriztem... Így telt el hét év, és most mindent kezdek elölről.

Az volt a baj, hogy nem voltam diplomatikus. Túlságosan munkás- és vidékcentrikusan gondolkodtam. Nem bírtam elviselni a lassúságot, a ráérősséget, a pesti vezetők kényelmes módszereit, a telexen való dirigálást... Átnyúltak a fejem fölé. A vidéki üzem vezetője ki van szol-

gáltatva a központ kényének-kedvének. Nem kényeztettek el a demokratizmusukkal.

1977-ben a városi tanács vizsgálta a munkahelyi demokratizmust a település termelőüzemeiben. A témával a városi tanács ülése is foglalkozott. Az ipari szövetkezetnél nem tartották szükségesnek a vizsgálódást.

Ha azt csinálom, amit 1973-ig, akkor még ma is jó vezető vagyok. Ha nem említem a lenti bajokat, hanem mindenre azt mondom a főnökeimnek, hogy majd megoldjuk, majd megoldjuk... Ha köpök a város vezetőinek az elvárásaira és adom a hülyét, mellébeszélék... Így lehet főnnmaradni. És ha folytatom az ajándékozgatást. Mert mi volt? Mikor Pestre mentem, a központban dolgozó nőknek virággal, kávéval, édességekkel kedveskedtem. Nem lehetett krumplit kapni? Beszereztük, mázsaszámra küldtük. A tojásokat egyenként csomagolva. Drága a kacsza Pesten? Szóltam az asszonyoknak, megpucolták, így küldtük a főnököknek. Fizettek érte, de mennyit? Nagyon jól jártak. És elvárták. Ez a kihasználásig ment. Persze, mindenféle kedveskedésnek vége lesz egyszer. Elfáradtak a munkásnők, láttam, hogy már vicsorognak. Mit mondhattam?

— Mifelénk már nem tojnak a tyúkok.

— Nem baj, a most telepített másik üzemből úgyis olcsóbban kapjuk.

Ez volt a válasz.

Egy betanított munkásnő: „Kacsapucolás? Volt olyan. Még paradicsomot is befőztek az asszonyok. Aztán elvitte a főnök. A pestieknek. A bontott kacsát is. Meg a tojást. Biztosan be akart náluk vágódni”.

Amikor elnyertük a kiváló címet, elnéztem a pesti vezetőket: egymásnak adogatták át a borítékokat, a mi szocialista brigádjainknak csak néhány könyv jutott. Mielőtt eljöttem, a szövetkezet 126 százalékra teljesítette a féléves tervét, a mi vidéki részlegünk azonban 136 százalékra. Pesten több ezer forintot kiosztottak, ide egy fillér sem jutott. Egy másik alkalommal 22 ezer forintból 900-at kapott a mi üzemünk, ugyanennyit a másik vidékre telepített kóceráj, a többi a pestiek között osztották szét. Pedig a két vidéki részleg az összlétszám felét képviseli. Hát valahogy ez az arány vidék és főváros között. Ebből elegendem volt. Pedig pesti vagyok. Odalent, a gyarmaton engem kinyírtak, a tájára sem megyek többé az ilyen vidéki kócerájoknak. Nehéz ám mindig vesztesnek maradni. Visszamegyek Pestre.

Az MSZMP XII. kongresszusának határozatából: „Az előttünk álló feladatok megoldásának fontos feltétele a munkaerőnek a jelenleginél hatékonyabb foglalkoztatása... A gazdasági vezetők mindenütt és minden besztásban követeljük meg a munkaviszonnyal járó kötelezettségek teljesítését, a fegyelmezett és jó minőségű munkát”. Továbbá: „A területfejlesztésben is jobban érvényesüljenek a hatékonyság követelményei”.

Gyenei Márta—Körmendi Lajos

1.

A társadalomban végbement nagyarányú minőségi változásokhoz a társadalomtudományoknak — így a történelemtudományoknak is — azzal kell hozzájárulniuk, hogy segítsenek eligazodni a változások irányát, lehetőségeit és időpontjait illetően. A tudományok közreműködnek abban, hogy a válaszok közül a lehető leghelyesebbet válassza ki a társadalom irányításában döntő szerepet vállaló politikai gyakorlat. E feladat megoldásának mikéntjét illetően nemcsak hazánkban, de ennél szélesebb körben is folyik a vélemények konfrontálása. A feladatok tisztázásához sok vonatkozásban hozzájárult, hogy napjainkban a lényegét alapjaiban is érintő véleménycsere folyt, melynek kiindulópontja *Bakos István Társadalomtudományi kutatások vidéken* című tanulmánya. (Tiszatáj.)

A jelzett vitaindító, műfajából következően, elsősorban a jelenleg meglévő fogyasztókosságra koncentrál. A továbbiak végett szükségesnek tartom, hogy legfontosabb — különösen a gyakorlatunkban is általánosítható érvényteléző — megállapításait összefoglaljam: a tudományos kutatást végző intézmények közt nincs megfelelő munkamegosztás, nem elegendő a publikációs lehetőség, szükséges lenne a vidéki kiadók számára növelése, ugyanez az igény vetődik fel a tudományos infrastruktúra fejlesztésével kapcsolatban is. Végül igen lényegesnek tartom a szerző véleményét abban a kérdésben, amikor a határon túli — szocialista országok közötti — együttműködést szorgalmazza.

A fenti gondolatok bármelyikét szembevitjük saját — tartalmában is egyre gazdagodó — gyakorlatunkkal, mindegyiket igaznak tekinthetjük magunkra nézve. Pedig a szerző nem ránk gondolt elsősorban, hanem egy tradicionális kultúrával bíró egyetemi város tudományos életét használja fel kiindulópontul mondanivalója kifejtéséhez. Ebből az az optimista hangvételű következtetés is levonható, hogy no lám, nem is vagyunk olyan nagyon lemaradva kulturális életünk egy-egy területén, hiszen ha nem csak a tradíciót vesszük szemügyre, hanem a nagyságrendet is, csábító a kép. Pedig a valóságos helyzet részterületeken (és általában is) más. Mert tény és való, hogy rendkívüli erőfeszítések történtek éppen a történeti világunk, múltunk megismerésére, de vigyázzunk, mert ezek megítélése a helyi kultúrpolitika, valamint a tudományos közvélemény oldaláról közelítve eltérő lehet! Másrészt fel kell figyelni a kulturpolitikai értékelések és szakmai megítélés eltéréseire, ami nem lehet tartós és a köztük levő távolság mértéke sem lehet túl nagy.

Számolnunk kell mindezek mellett a tudományos megítélések olykori konzervatívizmával is. Erre jó példa a vitaindító cikk is, melynek példái között északmagyarországi társadalomtudományi kutatóhelyként csupán az egri tanárképző főiskola szerepel. Aminek kapcsán nem is annyira a tényesség és a jogosság kell vitatnunk, hanem azt a megítélési rutint, amely a társadalomtudományi területen folyó tudományos munkát és a felsőfokú oktatást egységben és egyként fogja fel, azontúli tevékenységet pedig ennek megfelelően minősít: sorol másodrendűekké anélkül, hogy méltányos ismerettel bírna az ilyesfajta munkálatok irányában. (Jóllehet az általános tapasztalat e felfogást gyakran igazolja.)

Miként essünk tehát túl a „gyermekkori betegségeken”?

2.

Ahhoz, hogy tovább tudjunk lépni, érdemi, a ma valóságához is sok szálon kötődő tudományos programokra van szükség. Az

első, (talán meglepőnek tűnő) kérdés, ami felvetődik, hogy tehát ilyen célkitűzéseink nem lennének? A válasz: is-is. Azaz, hogy milyen korszerű igény támasztható a történeti kutatásokkal összefüggő területek iránt, mindez konkrétan eleddig nem fogalmazódott meg. Ami ugyanis a közművelődési irányítás oldaláról elhangzik, csupán azt biztosítja, hogy a kérdések a munkatervekben jelen legyenek. Ez azonban tudományosan szervezett, lépcsőzetesen végezhető és tartalmában ellenőrizhető programnak jószándékkal sem igen nevezhető.

Ami persze nem jelenti azt, hogy ne születnének, születhetnének olyan eredmények, amelyek mérhető és méltánylandó értéket hoznak létre. Csakhogy éppen az ún. „hivatalos” elképzelések mellett jönnek létre, vagy az országos intézményekkel kialakult egyéb kapcsolatok révén leérkező országos tudományos programok hatására teremnek. S az eredmény önmagáért szól, hiszen ilyen vagy olyan preferációk, ilyen vagy olyan váltó tényezők sem változtatnak azon, hogy a munkásság életmódjának (például) történeti alakulását vizsgálni salgótarján, nógrádi tapasztalatok ismerete és feldolgozása nélkül csak részszikerekkel járhat — legalábbis könnyen megkérdőjelezhető ennek hiányában a program országos és tudományos jellege. Vagyis hát egy „vidéki” intézmény minőségi munkája részben „fent” megelőlegezett bizalomnak, a felsőbb szakmai irányítás gondoskodásának, részben öntörvényű mozgás: a felismerés szükségességéhez igazodó tevékenységnek a következménye. A potenciálisan jelenlévő szakembereknél persze a gyakorlatban serkentheti is és hátráltathatja is egy országos program végrehajtásának ütemét, de a felismerés és törekvés, hogy kiszűrjük az esetlegességeket, felkeltjük a valóságos érdeklődést, megszüntessük a kapcsolat nélküliséget, feloldjuk a bizonytalanság érzését — nos, mindez újabb eredményeket hozhat.

A kérdés most már az: lehet-e és hogyan lehet szervezettebben?

3.

Nógrád megye történelme — annak korábbi sokoldalú feldolgozása ellenére is állíthatom — tudományosan feltáratlan korszakokban, jelentős eseményekben igen gazdag. Talán belátható időn belül megkezdődhet például — nem kevés időt és energiát emésztő előkészületek után — a rendszeres régészeti feltáró munka. Az indulás feltételei részben már rendelkezésünkre állnak, a továbbiakban a körülmények folyamatos biztosítása szükséges. Ez alkalommal nem szükséges a „biztosítás” sokoldalúsága részletesen ki térnem, csupán annyit tartok fontosnak megjegyezni: a régészeti terület bekapcsolása a történelmi kutatás folyamatába elengedhetetlenül fontos, enélkül az eddigi hibás gyakorlatot reprodukálnánk, a téves következtetések, illetve a nem bizonyított hipotézisek számát szaporíthatnánk.

Úgy tűnik, lényeges előrehaladással számolhatunk a kapitalizmus korát közvetlenül megelőző időszakokkal összefüggő ismereteink feltárásában is. Elsősorban a paraszti társadalom belső rétegződésének vizsgálata kezd kibontakozni: a paraszti életmód változásait a belső struktúrát jól mutató (hagyományosnak is nevezhető) viseletkutatás mellett egyre nagyobb teret kell kapnia a szokások, a magatartástípusok vizsgálatának. E korszak történetének eddig teljesen elhanyagolt irányában is öröndetes kezdeti eredményeket regisztrálhatunk. (Történetesen a nemesi réteg történeti szerepének, tevékenységének, haladó vagy retográd politikai állásfoglalásainak elemzéséről van szó. Szerencsére kinőttük azt a korszakot, amikor sommázott megítélés után kimondottan politikai jellegű álláspontot képviseltünk a történelmi vizs-

gálat, elemzés helyett, így aztán nem tehetünk mást, minthogy e „kutatási gyakorlat eredményeként” máshonnan kölcsönzött sztereotípiákat hangoztattunk.)

Kétségkívül legjelentősebb kutatásnak kell tekintenünk a kapitalizmus periódusát érintő témákat. Nem csak a kifejtett kapitalizmus hatásrendszerében élő különböző társadalmi csoportok körülményeivel kell foglalkoznunk, hanem számunkra a legfontosabbal: a szocializmusról vallott felfogások kezdeti megjelenésének módozataival, valamint azok fejlődésével. A kutatási témák kijelölésekor nagyon lényegesnek látszik, hogy a társadalmi szerkezet változásával foglalkozzunk, hiszen azt ugyan tudjuk, hogy a módosuló termelési szerkezet és gyakorlat hatása alapjaiban alakította át az életkörülményeket, de ennek mikéntjére már kevés a megbízható információ.

A folyamat nem egyszerűen csak termelési tevékenység változásával járt, hanem az itt élő emberek magatartását, felfogását is megváltoztatta. Olyan új szokások és követelmények jelentek meg, amelyek a bányászat, az ipari (mégpedig nagyipari) tevékenység meghonosodásából következtek. Megváltozott az itteni ember is: a nagyiparnak helyt adó területhez korábban a föld, az erdő megnyitása kötődött, most új követelmények jelentek meg, amelyek erőszakosan igényelték az iparhoz való végleges kötődést, amit el akart kerülni a korábbi jobbágy, a későbbi kisparaszt és mindenki, akinek már nem adott teljes biztonságot a föld. A kapitalizmus korai szakaszában továbbá megjelent az a munkaerőtömeg, amelyet a nyomorúság kényszerített vándorlásra. Az a helyzet, amely itt fogadta őket, egyáltalán nem volt idilli. A falutól elkülönítetten létrehozott kolóniák világa azok lakóit szelektálta, „beszűkítette”. Hogy miként ment végbe az a folyamat, amelyben az osztályostársak egymásra találása végül is megtörtént ennek vizsgálata (különösképp egy-egy telep, egy-egy iparág mikroszintjén) mindenképpen indokolt.

Hogy további izgalmas és ma még kevésbé vizsgált témákat villantsunk fel, arról is szólni kell, hogy mind a kapitalizmus korai korszakában, mind a későbbiek során is jellemző nyelvi állapotokról is inkább romantikus alapállású torzónk van, mint hiteles képünk; hogy mind az itt élők mindennapi szokásait, szóhasználatát tovább vizsgálandó; de arra is érdemes a figyelmet fordítani, miként alkalmazták az új szakmák új kifejezéseit, s az eredetihez képest hogyan változtak a szakkifejezések a gyakorlatban.

Az eddig elmondottak talán kellően érzékeltetik, hogy mindezekkel, és az ezekhez kapcsolódó témákkal foglalkozni kell, fontosságuk érdemi munkálatokat tesz szükségessé. Vagyis megoldást csak több intézmény — sőt vállalati, tehát intézményen túli ambíció — összefogásán alapuló, a jelenleginél is pontosabb kutatóterv alapján végzett munka hozhat.

A következőkben azt vizsgáljuk meg, milyen feltételek szükségesek a feladatok elvégzéséhez?

4.

Sok tekintetben a legfontosabbnak tartom, hogy végbemenjen az ezen a területen tevékenykedő, kapcsolódó, vagy az ehhez kapcsolható intézményekben a tudományos feladataikkal összefüggő saját és közös érdekek felismerése, s hogy a felismert érdekeknek megfelelő munka bontakozzék ki, de specifikus érdekek alapján jöjjön létre az intézmények együttműködése, az egy témában munkálkodók csoportja. A következőkre gondolok: az intézmények szerepe, tevékenységének minősége meghatározó e vonatkozásban, az általuk végzett (garantáltan) minőségi munka lehet ugyanis az alapja annak, hogy a hatás a közvetlen érdekeltségi rend-

(folytatás a 21. oldalon)

Faludi Ádám

# A H—H—H—Háború ezennel elmarad

## MONDÓKÁK ÉS DALOK

„A fegyverkezés piacot teremt  
a háborúellenes verseknek...”  
(G. Grass)

1.

Tizenhárom  
ölet  
meg  
egy felet  
vagy  
egy fél  
ölet  
meg  
tizenhárom

De mit  
parancsolnak  
még  
az  
otthon  
maradottak  
az  
eltemetés  
és a  
felejtés  
jogán  
kívül

2.

Lám  
megmondtam  
megdöglünk  
nem menj ki  
az erdőre

Lám megmondtam  
megdöglünk  
ne menj ki  
az erdőre

Lám  
kimentél  
megdöglöttél mégis  
lám hiába  
hogyan mondtam  
megdöglöttem  
én is

3.

A szentek bevonulása  
után  
a háború kimenetele  
következett

A lépés indult baljobb baljobb  
felkerült a pont az i-re  
vessző került az i-re  
visítás akart hallatszani de a

szentek képén az angyalbőr  
elégett

BUMM

téged itt a Földön senki meg nem  
hallhat

BUMM

vicc vége utolsó csattanó lekésed  
magad

BUMM

képzeld el a madarakat

BUMM

kolosszális fing senki meg nem láthat  
és a

visszhang BUMM BUMM BUMM  
BUMM

süketnek hisz  
mondogatja a  
világegyetem

4.

A Bácsi kezébe a Szitát fogva  
elsétált a H—H—H—Háborúba

A Bácsit szitává lötték ahogy  
illik  
tučom  
a Szitát elképzelem

5.

jelentem

hogyan én a fáradt gyenge enervált  
nemzedék tagja a sín vasát átlövő  
géppisztoly működtetésében  
olyan jártasságra tettem szert  
hogyan száz toldi vagy kinizsi  
tíz perc alatt  
azonosíthatatlan húscsapat  
fél kilométerre attól a  
helytől ahol  
jelentem  
álltam

6.

kitördelték egyenként  
szádból a fogakat  
hogyan legyen neked mélyebb  
a MOSOLY

gombostűt szúrtak szemedbe  
hogyan legyen neked kevesebb  
TEKINTET

lemetszették két piciny füled  
hogyan legyen neked helyében  
csak LYUK

torkodat vasdarabokkal átböködték  
hogyan legyen neked sokkal több  
a NYÍLÁS

ping-pong labdákkal teletömtek,  
hogyan legyen neked kisebb  
az ÜRESSÉG

levagdosták a lábad a kezéd  
hogyan legyen neked reménytelen  
NEKIFUTÁS ELKAPKODÁS  
ATÖLELÉS

aztán felkerekedtek és  
felfordultak két utcával odébb  
emlékkel együtt a katonák  
nincs nekik több papás mamás  
nincs orvoslás-gyakorlás  
gáz-álarcos-báli meghívás

7.

hogyan hatalmanként legalább  
tizenhétszer eltörölhető  
és lesz többet nem keringő  
ez igennek nevezhető  
de nincs közel mert  
nem látható

hogyan kétszer tizenhét  
legalább harmincnégy  
és a kisebb hatalmak kibérelhetők  
ez igennek nevezhető  
de nincs közel mert  
nem látható

hogyan a zsarolás fenyegetés  
egyetlen foka is bőven elég  
és lesz többet nem keringő  
ez igennek nevezhető  
de nincs közel mert  
nem látható

hogyan az egy főre jutó  
robbanóanyagjuttatás mekkora  
ez tudható s hogy naponta nő  
ez igennek nevezhető  
de nincs közel és  
nem látható

hogyan a teljes gyász-menetfelszerelés  
még már nem rendelhető  
ha lesz többet nem keringő  
ez igennek nevezhető  
de nincs közel  
nem érhető

8.

a H—H—H—Háború ezennel  
elmarad  
a Jerikói Harsonások elfoglalták  
a slágerlistákat  
when the saints go marchin in  
ám ez már ismerős  
akár az — ÁLLJ, KI VAGY? —  
kezdetű  
találós kérdések

a parkban a fű  
zöld megint  
és célbalöhet unalmában  
bárki

## Meditációk

### TÜKRÖK TÜKRE

Kitapintom a csöndet. Csecsemőfeje van.  
Lüktetnek a Föld kutacsai: Nílus, Amazonas,  
Duna, hordják a semmi szennyes habját.  
Az űr üres tükreiben önmagával hógolyózik  
az isten. Feszített medrű medence az ég,  
hegyek topognak a hiány számozott ugrókövein,  
szemére húzott kalappal, egyhelyben ballag  
az Alföld, egymáshoz láncolt városok zörögnek,  
légifolyosók utcasöprője, szél vezet át  
a határon a disszidens viharfelhőket.  
Hazaérkezem, haza, beleharapok a földbe,  
vérző inybe csókolok, befornak testnyílásaim,  
befelé hallgatózik a fülem, visszhangozza hangom  
a magányt, szemem fehér mankóján tapogatózom.  
Széngázos várótermek októberi szájszagában  
didergek, ösztöneim vészfélkjét nem szabad  
mehúznom az ötven évet késő vonaton,  
lekésem az el sem indított autóbust,  
gyalogolhatok, kimerülten szuszog a messzeség,  
nem tud a dombra fölkapaszzkodni.  
Folyó alatti híd, remegés bűjkál bőröm alatt,  
a megrohasztott indulatok dögkútjában  
szó-csontvázak, mézsztiszta jaj, rozsdás  
vödrök éjszakája kong.  
Ki helyett szültél, anyám?  
Eltévedt egy sejt a húsban.  
Önmagam ikertestvére vagyok, két elme, két akarat,  
két én, tükrök tükre tükröződik, előre kitervelt  
baleset, a szeretkezés torkolatában karambolozik  
a hús, idegek tömegszerencsétlensége,  
bennég a gyönyör.  
Befelé növesztett köröm az ősz, szívemet keresi,  
hírek halálmadara vijjog kisajátított hazánkról,  
kimetszett anyanyelvekről, az eszmélet  
határsávjában álmokat igazoltat a nemlét —  
íme, a kimondhatatlan eufemizmusok ártatlan  
szavakra fonódnak, kiszívják nedvüket,  
s ölbevehetetlenné nőnek apám ideges unokái.  
A szabadság hintája ellopható.  
Fészülködik a szél a csend íriszében.

### SZÉLCSEND

Betölti űrrel a hiányt az ősz, szélbeszórt  
fények szikráznak október rozsdás fésűje  
alatt, tükröben csobban az arc: őseim  
sejtekbe írott üzenete, arcom, vagy valakié —  
s fölzeng a lélek gyémántja, homályba  
leszálló búvárgömb, értelem műszere, szemem.  
Horpadt körtéken lépked a fogam zománcsizmában,  
halálos indulattal élvezem bizonyosságomat:  
élek: lélegzem, nézek, tapintok, táplálkozom,  
mehódítom magányom mikrokozmoszát.  
Súlyosabb vagyok a szélnél, nem kap hátára,  
ebben a földben gyökerezem, ennek a kornak  
vagyok vadhúsa, kimetszenivaló —

ámulni nem vagyok bátor eszme-zsokékat,  
szonglőr képmutatást.

Hazám a szó,  
homlokom csontvárába falazott suttogás,  
holtak sóhaját visszhangzó verem,  
életre-ítélt csecsemők első lélegzelve.  
Lelésem az isten hosszát. Bőröm alatt  
a messzeség didereg, bontogatom a halál  
lekötözött szárnyát: a szorongás kőkorszakát —  
fölszabadítom félelmeimet.  
Íme, a semmi honfoglalása.  
Lényem a csend szobra,  
mozdulatlanságom az idővel rokon,  
gólemek lökik ki üvöltve a semmit —  
hallgatok. Minden hiánnyal teljesebben,  
minden szélcsenddel süvítőbben,  
minden megaláztatással emberibben.  
Kemény vagyok, megkötnek bennem a kínok,  
mint a beton.

Mosolyom letakart napóra,  
akár az idő: egyhelyben jár. Napokra,  
órákra, percekre szabdalni fölösleges.  
Évgűrűk türelme tanít szigorra —  
építkezem.

### FARKASSZEM-ÜRZEN

Körömalatti éjszakák. Hattyúsötét karéj  
a hold. Fekete huzatban állok, rés szívárog  
ajkamon, öklömön átfúj az űr, gyöngyöt  
ropogtat fogam, hiányok többesbirtokosa,  
ölbevehetetlenné vetítem magányomat.  
Tükrömből kibontom elmém foglalatát,  
farkasszem-ürben az álom, ráncok indulnak  
homlokomról a mediterráneumig, vissza  
a genézis holtengeréhez, a fölrugott  
bölcso partjára —  
„a lét, vagy a nemlét kérdése ez”.



Nyelvem alatt a kimondhatatlan obulusával  
váltom meg életem, belépőjegy a halál  
orfeumába: leláncolt medve, félelmem  
tengelyén keringek, darazsak döngnek  
mézszagú számban, sötét öklébe zár a sors,  
dob pörög fejem fölött: ugorj!

Íme, az esküre lendülő ujjak dele,  
a mozdulatot beváró pillanat, a vérszagú  
csend zenitjén a zuhanás előérzete ez:  
egy becsapott kisgyerek vinnyog föl bennem  
sírása szögletében — s fölszabdalják a teret  
a sakkfigurák. Bérelt négyzetek, törvényszerű  
kombinációk, gótikus árnyak nyújtózkodása  
egy elérhetetlen isten felé.

Összegömbölyödöm: a kikezdehetetlen forma  
végleteket vonz, elindítja a sírás menetoszlopát.

Húsomban riadóztatott idegekkel élek,  
fájdalmak nikkkel-műszere dolgozik,  
kioperálja a fiatalságot, a szerelem  
gyönyörű vadhúsát kimetszi s józan gondokkal  
beolt. Különválík testtől az árnyék,  
elágazik száj és a szó —

ki robbantja ki káromkodásom forradalmát?  
Félkarú fák tartják az eget a hűvösödő éjszakában.  
Véremben összekocognak a fagy kristálypoharai.

#### HOMLOKLÖVÉS

Összeborulnak a fák, suttogást szűrnek  
az úrból. Leveleikre kiül a semmi,  
alakot ölt: szeretne szólni, szeretne lenni,  
önmagát szeretné szépen ölbevenni.  
Klorofill-zenét, zengő illatokat szűrcsöl  
az éj, ellebeg a zaj, árnyát az anyagból  
puhán kimetszi.

Fagyott levélke pörög.

Koccan a fogzománc.

Íme, hát megeltem...

Itthon vagy? Itthon-e, a csend absztrakt  
üregében, a varjúcsőr-lyuggatta sivar ég  
alatt, a tojáséj gyászfehér recsenésében?  
S kinek az idejében, mondd, kinek!

Vacog a mutatóujj az eskü hóhatárán,  
másnak ez blöff csak, körtánc, koratavas —  
s hátadra fagy az ing. Vetközz hát csontig  
a semmi előtt, nikkkel-írísze izzon át húsodon,  
hűségéd térképét vetítse arcodra  
halál-arányosan.

Szolgád e tükör, tanúd az időre, földnyelte  
álmok régésze, botladozásod navigátora.  
Mindenség gyönyörű vadhúsa: ember vagy,  
hullámverő hiány.

Emeld föl arcod .

a bánat homorulatából, zengje a kéz a csipő  
dícséretét, forduljon el a száj a szorongás  
panaszfalától, szikrázzon föl a kés,  
a teremtés széklábát tökélyig kidolgozó,  
legyen az ember: ember, boldog az élő,  
háborítatlan a holt —  
Hasadj meg, éjszakánk fekete tükre!  
Homloklövés a hold.

Sarusi Mihály

## Adler Józsi kecskéi

Órá aztán senki sem foghatja, hogy parasztyerek, dédanyjának,  
Róza néninek vegyeskereskedése volt a Zsilinszky utcában, maga pe-  
dig nem egyéb, mint forgácsoló a szerszámgyárban, de hát jó lenne  
úgy élni, mint a doktoroknak. Elizabettnak sem tetszett a dolog, mit  
kezd ő másfél száz kecskével, persze a pénz neki is jól jönne. Sze-  
retné úgy járni a fiait, mint akinek mindenre futja, és hát egy  
forgácsoló szakmunkás meg egy érettségizett adminisztrátor igencsak  
kapaszkodhat, ha vinni akarja valamire.

És ötletnek nem rossz az a százötven kecske. Az újság is írta,  
szinte mást se tesz, hogy mennyire kapós a dollárpiacon a magyar  
kecske, állítólag százötven forintot is megadnak egy kiló gyöngé  
gidahúsért. Még ha kevesebb is valamivel, ússe kő, jöjjenek azok a  
bakkecskék! Látott ő már kecskét, nem is egyet, édesanyja, Koritár  
Erzsike szinte avval nevelte föl őket, amikor a háború után nem volt  
tehentej, egész nyáját legeltették a pázsiton, kapott is a kecsketejtől  
akkora vérszegénységet! Nemrég meg a gimnáziumi kiránduláson kül-  
földön vette észre, hogy Bánffyhunyon ma is erősen tartják, csak  
épp sztalintehénnék hívják. Hát, ha az ő aranyos ura így akarja.

Adler Títusz és Adler Richárd, ez a két gézengúz különösen ör-  
vendezett, amikor meglátta a kecskenyáját. Sose hitték volna, hogy  
létezik ennyi gida, és hogy így mekegjenek! Óriási, nézd a bogycókat,  
majd' úgy pattognak, mint a pingponglabdák. És apu milyen jókedvű.

Volt is oka Józsinak a somolygásra, az egész megyét végigfurikáz-  
ta, míg összejött ez a csapat kecske. Hol van már az az idő, amikor  
minden csabai háznál kecskét tartottak, a kecske kiment a divatból,  
a kecskét már csak az veszi észre, akinek annyi sütnivalója van, mint  
neki. Meg persze azok a balfácánok, akiktől bagóért vásárolta. Vett  
egy öreg Trabantot, abba gyömöszölte a faluvégi gidákat, és már  
röpítette is őket a nagyréti tanyára. Mert mondanom sem kell, anyó-  
sáéknak volt ott egy kis háza, hozzá némi kert, veteményes, eszka-  
bált gyorsan valami ölfélét és odatelepitette a nagy reményű kecs-  
kefarmot. Persze, előtte helyet cserélt az öregekkel, akik már úgyis  
megunták a tanyasi életet, egyébként is csak azért maradtak véglege-  
sen a különben csak tavasztól őszig lakott tanyán, hogy a városi  
házat eladhassák és abból emeletes lakásba költözhesse a gyer-  
mekek. A két öreg folyton attól rettegett, megüti valamelyiküket a  
guta, és akkor mit csinál a másik. Még ha lenne jó is, akkor se tud-  
na egyikük se föl pattanni reá, hogy orvosért vágasson.

Mondom, egy időre így mindenki jól járt. Józsi a lerobbant, ennek  
következtében nem csoda, hogy a tízezerért vett kocsival csak-csak  
bejutott az üzembe, és teljes szabad idejét kecskéire áldozhatta, köz-  
ben nagy álmokat szöve a busás haszonról. Még akkor is csak ábrán-  
dozott, amikor a harmadik eperfánál leállt a motor, s bütykölhette,  
hogy elérje a műszakot, meg akkor is, amikor jó erős söprűvel gereb-  
lyezte a meglepően gyorsan gyarapodó kecskék tömördek bogycóját,  
vagy amikor visszahozta őket a téesz káposztásából. Hogy ő ebből  
mekkora házat épít a Körös-parton! Oda, a főorvosék meg a fod-  
rászék emeletese közé, van ott még szabad telek, rég kinézte magá-  
nak, csak addig el ne keljen. Alul garázs, fölötté konyha, miegymás,  
azon pedig a szobák! Esetleg még egy toronyszoba is a kicsinyei-  
nek, hogy jó messze ellássanak. Ha tiszta az idő, akár a zarándi  
hegyeket is nézegethetik a padlásról. Az embernek nem is kell újtle-  
velet váltania, innen a Körös-partról külföldre ellát az ember. Meg  
itt a víz is, jöhet a nyár, még csónakot is vesz ezeknek a betyár köly-  
köknek, érezzék jól magukat, ő gyerekkorában csak leste, amikor  
a vagányabb osztálytársai ellopták a nádvágó ladikot, vagy ami-  
kor a gyógyszerész bácsi végigvezett a Körösön. Hát nem, az ő  
gyerekei már másképp fognak élni.

Erzsike, vagyis hogy Elizabettné? Azt lehet mondani, únta a banánt.  
Nem is annyira a kecskebogycókat, mint inkább az egészséget. Jó ma-  
gyar kútágas állt az udvaron, a mosógépet ki se hozta, mert hát a  
villanykörte e tájon nem terem meg, a budi sírfalát a jó isten tar-  
totta, bizony a lakótelepen máshoz szokott. Négy-öt év tanyán, és  
megszedik magukat? Legyen, ha nincs más. Józsinak igaza van, nem  
azért, neki most nem kell az irodába bejárnia, kivette onnan  
is az ura, ő is csak azért maradt a gyárban, mert ha összejött a  
pénz, onnan akar nyugdíjba menni, esetleg a szakszervezet sem  
nézné jó szemmel, ha a személyijébe azt íratná, hogy magánzó. Meg-  
tehetné, mindkettőjüknek könnyebb lenne, de hát az a fizetés se ku-  
tya, meg tápért, ezért-azért úgyis gyakran be kell menni a városba.  
Meg így délutánoként sűrűn el tudja hozni a gyerekeket.

Az öregek? Ők aztán primán érzik magukat, semmi panaszuk  
nincs. A körzeti orvos már únja is őket, állandóan ott vannak, be  
akarják hozni a lemaradást. Ricsi és Titi a mindenük, ha nem  
kéne annyit orvoshoz járni. Ők lennének a világon a legboldogabbak.  
Megteszi így is, szinte megfiatalodtak, erre a néhány esztendőre majd-  
nem teljesen az övék lehet a két unoka, néhán babusgatják őket,  
mint hajdan a sajátjukat. Vénységükre bolondul boldogok lettek. A  
tanyát ott egye meg a fene, kínlódnak a fiatalok, nekik már se  
kecsketartáshoz, se bikahizlaláshoz nincs kedvük. Ez a mi Böskénk jól  
választott, törekvő fiú ez az Adler gyerek. Manapság kukkerral sem  
talál az ember ilyen dolgos fiatalembert.

Titi meg Ricsi, Jani tata és Erzsike mama mellett úgy érezte ma-  
gát, mint még soha, azt csináltak, amit akartak. Az apjuk meg az  
anyjuk sokkal pyögösebb, mindenért rájuk szóltak, állandóan csak  
rohagáltak, nem értek rá velük játszani, most meg tanulni is köny-

nyebb, mellénk ülnek és velünk bogarásszák a tankönyvet. Azt mondják, olvassunk nekik ezekből a szép mesékből, mert ők még ilyet sohase hallottak. Ha meg rohangálni támadt kedvük, kimentek a tanyára, s amikor nem látta senki, megnyergelték a legszebb gidákat. Aranyélet ez, csak az apjuk ne káromkodna annyit.

Józi úgy gondolta, ott a téusz vetése, legelészzen csak az ő egy szem nyája, csősz arrafelé nem jár, de a káposztátlányt tényleg kár volt a kecskére bízni. Úgy eltűntették az ültetvényt, hogy Józi megszeppent, mi lesz ebből, csapnak ezek akkora patáliát, hogy még a végén becsukják. Mi tagadás, ezt elég könnyen megúsza, mert a téusz megfedekezett a káposztáról, Jani munkaerő-átcsoportosításra, profilváltásra, vagy valami hasonlóra gyanakodott, mindenesetre a kecskét által fölfalt káposztát senki nem kereste. Na, ebből nem lesz baj, járhatott a fejében, és már azon gondolkodott, kinek adja el a kecskéket: közvetlenül a nyugati kecskefogyasztóknak, vagy fogadja el a külkereskedelem közvetítését? Na nem, a sáp is neki kell, esetleg egyenként nyugatra menekíti az ő hízott kecskét. Rendben van, akár százötvenszer is kimehet, mégsem fogy el a dollárja, de vajon kap-e annyi útlevelet, és mit szólnak hozzá a vámosok? Mondja talán azt, hogy a nyugati ösmerősei szeretik a kecskét, ajándékba viszi, ám mi legyen akkor, ha a finácok kisütik, hogy a kecske magánkivitele tiltott dolog?

Sajnos, erre már nem került sor, a kecsketerv füstbe ment. A táp az oka.

Először azzal állított be a boltba, hogy tápot kér. Adtak neki, és a gidák még jobban mekegtek. Állatorvost hívatott, az világosította föl, mint később kiderült, a feleségét is, hogy talán a csirke-táp teszi a túlmelegést. Akkor változtatunk a módszeren, legközelebb kecske-tápot kért. A kereskedőleány csak ámult, hivatta az üzletvezetőt, aki mégiscsak jól képzett káder, és Józi vihette is haza — tegyük hozzá: megvidámodva — a kecskéknak való felfűjleszt. Mert ugye ott a téusz vetése, meg ugye nemrég a káposztása, dehát ő gyorsabb növekedést akar, így csinálja ezt mindenki, hol van már olyan csirke, amelyik nem tápon nő föl még a tanyákon is? Tápot neki, csak meg ne fulladjon, és akkorára nő, mint egy tűzok, hát még a kecske.

Hát ettől az újfajta táptól már nem mekegett egy kecske sem, épp ez tűnt föl az asszonyok. Csak egy kicsikét későn. Elizabett természetesen egész nap a tanyán téblábolt, nyaltatta a tápot a nyájjal, úgyannyira, hogy azoknak már a legeléstől is elment a kedvük, hát még a kecskebeszédétől. Józi aznap túlórázott a szerszámgyárban, megkésve érkezett haza, de azért megütötte a fülét a nagy csönd. Seholy mekegés, teremtő isten. Itt valami nincs rendben.

A lódoktor azt mondta, na fiam, erre keresztet vethetsz, hiába, nem vagy te se paraszt, se agronómus, építs inkább pisztrángost. Ha Józi nem lett volna ekkor bajban, még tán fog rajta a szó, gyorsan túlad a mekegéstelen nyájon, és a pénzt a pisztrángba fekteti, ám így képtelen volt elérteni a célzást. Mert hogy az üzletvezető haltáppal kínálta meg az ő többre érdemes kecskeállományát.

Józsának egy szerencséje volt, hogy olyan áldott jó a természete, azonnal vigasztalódott. Az egyik gyári marós lány, igaz, tíz évvel fiatalabb a feleségénél, azonnal befogadta.

— Tudod, a feleségem a hibás. Elizabett egész nap a kecskéimmel volt, mégiscsak észre kellett volna vennie, hogy az állatok nem úgy mekegnek, ahogy szoktak. Én reggeltől estig kulizok, termelek a gyárban, bevásárolok a városban, hordom a tápot, és akkor ilyen marha asszony legyen, hogy ne vegye észre a galibát! Most aztán megnézheti magát.

A két gyerek hamar föl találta magát, az iskolában már azzal hencegnek, hogy nekik lesz a legfiatalabb anyukájuk. A kecskéket meg? Ugyan, azokkal ki törődik, úgyse lett volna abból semmi. Nagy marhaság az egész.

Egy kecskét tegnap tartóztattak föl a Szent István téren. Nem bemelegkedett a szemtelen a Fő térre?! Úgy mekegett, hogy jobban nem is lehet. És igen, csak nyalta, csak nyalta a csabai flasztert. És közben bizonyára azt mekegte:

— Bözsi lelkem, Elizabett, hol vagy?

Hogy a tanyán nincs, az biztos, mert hogy ő onnan utolsónak jött el. Hiába várta, hogy kapjon már tőle egy kis kacsatápot.

## Brüchlik meg Bruchanek

Brüchlik meg Bruchanek abban az időben született, amikor a bukaresti király csabai látogatására Regátból vonatozták ide a népviseletes románságot, hogy ordíthassanak, éljen a mi királyunk, mutassák az antantiszteknek, mekkora oláh város ez a Csaba, ez a nagy tót fészek. Hogy Csabán mekkora lelkesedéssel fogadja a bennszülött nép a folszabadító és román királyt. Ugye, a Tiszáig, vagy meddig.

Szóval, akkor nagy csönd volt Csabán, kit a vörösök, kit meg a fehérek ijesztettek meg, s ebbe a csabai csöndbe született bele Brüchlik meg Bruchanek. Nem Kulhanek, az a szomszéd. Brüchlikék a Vasút utcán laktak, persze csak így mondják, hogy Vasút utca, mert egyébként hivatalosan már Andrási út, hogy nemsokára Andrási útnak mondják az akkor már Sztalinról elkeresztelt utat, mint hívják még Sztalin útnak a mostani Tanácsköztársaság útját. Mondom, itt

laktak Brüchlikék, az egész család úgy nézett ki, mint aki ecetes, szóval igen savanyú ábrázatú egy nép volt mindég ez a Brüchlik, mellesleg szabó valamennyi. Bruchanekék meg örök életükben kereskedők voltak, azt lehet mondani, egytől egyig. És nagyon jellemző volt Bruchanekékre, hogy folyton folyvást röhögtek. Így, ebbe a világba született be savanya Brüchlik meg röhögő Bruchanek.

Mondom, jókor, ha nem a legjobbakor születtek. Áldott csönd fogadta őket, nem volt itt egy nyikkanás se. Tót, zsidó, német, magyar, secko jedno. Értem? Azért mondom. Mondom, különösen azért jött jókor ez a világra érkezés, mert rögtön bevonulhattak, ahogy kitört a mostani háború. Alig hogy megkezdődött a második verekedés, az első végeztekor világra jött nemzedék már kémlelhette is a leget: merről jön a folyó, hogy időben félre léphessen. Mert amilyen ökor, még nekem szaladna. Jobb kitérni.

Brüchlik meg Bruchanek sose érezte magát olyan örülten jól, mint ezen az estén. Itt a behívó! Szette, vette, teremtette, Muszkaországot is bevesszük! Hallod-é, te seggfej, az első fiúk már elindultak kerékpárral neki a muszkaóknak, úgyhogy mi következünk! Csak lövünk, csak lövünk, a végén fölteni is elfelejtünk, csak lövünk, lövöldözünk, a mindenségit! Nem oda Buda! Egyszer se volt Csabán kutyavásár!

Brüchlik meg Bruchanek két elválaszthatatlan barát. Szinte már kamerád. Brüchlik anyukája egy életre eltette magát savanyúságnak, hogy megtudta, viszik a fiát bakának, s bizony nem emberre, hanem embert köll szabnia avval a szuronnal; Bruchanek bácsi meg csak röhögött, ugyan már, fiam, több is veszett Doberdónál! A két fiú bevagonírozott, irány! Ki tudja, hová.

Eltelt néhány esztendő, míg az öregek levelet kaptak Brüchlik meg Bruchanektól. Kétségtelen, tábori posta jött, de az minden volt, csak levél nem. Ami kevés igaz még ráfert a levelezőlapra, gyorsan áthúzta, olvashatatlan vastagon, a cenzorfele valaki. Brüchlik tovább ecetesedett, Bruchanek már kibírhatatlan hangon visított, csak egyre bele a háborúba. A följobbalók, ők csak így becézték őket, a senkik, ugrálhattak egyhuzamba reggeltől estig, rá se csaztek. Csak tették a dolgukat: megiszni száron, ép börrrel, végtagot párostul. szóval egybe megmaradva. Nem is volt valami jó hírük. Ezeknek a búbánatos meg fakutya magyar bakáknak.

— Fagabund, fagabund, vagabund! Valahogy így csüfölték őket a német katonák. Ez a fagabund annyit tesz, hogy hazátlan, bitang csavargó, nincs hazája, mint a románoknál a bozgor. Utálta is a németet Brüchlik és Bruchanek, Csabáról. A latrina falát teleakaszították rajzolt németekkel. Brüchlik utóbb azon törte a fejét, ne nyújtassa-e be a partizánkérvényt, hátha elősmerik ugye. Annak, ami.

Mondom, ez így sokáig nem mehetett, néhány évre rá fogságba estek. Haj, de örültek! Mehetnek Szibériába! Urárontúl! Hallod, majd' oly' jól hangzik, mint a Tiszántúl. Csak a Kárpátokban vetették be őket, addig mindig átvészelték, biztos ők lehettek a tartalék, hogy majd ők, ha majd ők, ha majd Brüchlik meg Bruchanek Csabáról!

Ám hiába vetették be őket, csak fogságba estek. Azt mondják, ők voltak az első foglyok. Az elmúlt esztendőben annyi kaszárnyaudvar föltúratott velük a jutasi pajtás, hogy igazán könnyen ment: átkúsztak az orosz vonalba. Zsupsz, s már benne is voltak. Úgy is mondhatnánk, abban, nyakig.

Jaj, kérem, az oroszok olyan jól bántak mivelünk! Az anyjuk hasában nem volt olyan dolguk. Csak be a dutyiba, enni is adtak, öt deka halat, mindennap adtak öt deka halat, akkora hordóból mérték, mint nálunk a káposztáshordó, mindennap két deka cukor, húsz deka kenyér, én mondom, a kintiek nem éltek ilyen jól. Az egyik mester áldott jó ember volt, fehérorosz ő is, mindennap adott valakinek a kecsketejéből.

Egy Brjanszk melletti kisvárosba kerültünk. Először voltak ott németek is, de nem jöttünk ki velük, a fronton még a kőzkatona is csak így hívott bennünket magyar katonákat: fagabund, vagabund, vagy ahogy ejtették. Az valami olyasmit jelent: csavargó, neked még hazád sincs, te senki! Nem szerettük őket, nagyon fönn hordták az orrukat.

Egyszer csak eltűntek a táborból, maradtak a magyarok háromszázan, Brüchlik meg Bruchanek. A faluban se laktak többen, pedig a háború előtt kilencezer lelkes volt, csak azok éltek most itt, akik épp akkor a szomszéd faluban jártak. A németek fölgújtották körbe a városka szélső házait, s ahogy menekültek az emberek, legéppuskáztak mindenkit, senki se maradt életben. Később visszajöttek azok is, akiket a gyárakkal máshová telepítettek, majd a háború után a japán fegyverletélt követően a katonák. Akkor már hatszázan lehettek.

A magyar tábori csendőrök is sok disznóságot csináltak, az elején nagyon nem szerette a nép a magyar foglyokat. Volt úgy, hogy köpködtek. Három év múlva, amikor a tábor a szomszéd vasútállomásra gyalogolt, hogy hazamenjen a társaság, az egész falu velük ment. Búcsúzáskor jobban sírtak, mint Brüchlik meg Bruchanek. Tényleg megszerették őket.

Brüchlik meg Bruchanek lett a mozgatója minden értelmes dolognak. Mindjárt az elején kiállt eléjük a parancsnok, ki van itt lakatos? Mert hogy ember kellett a kinti üzembe. Bármiféle iparos mehetett volna, kellett a munkáskéz. Volt ott műszerész is, őcsig mindenféle mesterember, mégse jelentkezett senki. Az a hír terjedt el, hogy otthon nincs aki arasson, hazaviszik a parasztokat, aki meg szakember, marad. Hát ki akart maradni? Brüchlik meg Bruchanek állt csak ki, a többi nekik esett, megmarhultatok?



Ők jártak jobban. Amazok vághatták a fát méterszám, nekik jó dolguk lett. Brüchlik meg Bruchanek kifogta Amerikát. A fehérorosz asszonyok igen örültek a munkába állásuknak. Később többen is kijöttek iparos emberek a táborból, úgyhogy a végén többen végleg visszajöttek.

Ami igaz, igaz, lassan kiderült, ha nem viszik is haza a földműveseket, csak jobb a favágás. Kitűnő finn fűrészgépekkel dolgoztak, csak odatették a fához, s már nézhatték, merre dől a rengeteg erdő. Ketten álltak egy fához, s százötven, kétszáz százalékra teljesítették az előírást. Jobban kerestek, mint a műhelyiek, lassacskán azok is visszazivárogtak. Brüchlik meg Bruchanek is vágta a fát, aztán megint kijárt a városba.

Hogy, hogy nem, táncsoportot, színjátszó együttest, énekkart, zenekart alakított a tábor. Leginkább azért, mert Brüchlik meg Bruchanek azt mondta: márpedig nem külön-külön, együtt eszik tiszthelyettes, tiszt és honvéd! Ugyanazt és ugyanannyit. Márpedig a táborban mindenki egyenlő. Egyébként hadifogoly. Ha valamék krumplivirágos kapcabetyár ugrálni merészelt, a fiúk jól meg-rakták. Lett ott demokrácia!

A tábor parancsnoka azt mondta, dróton belül azt tesznek, amit akarnak. Így volt ez a többi táborban is, de másutt valahogy csak megmaradt a hadseregbeli szellem. Amikor a szomszéd táborokba látogattak Brüchlik meg Bruchanek műkedvelő együttese, csak röhögtek, a tiétek mintatábor! Nem igaz, csak Brüchlik meg Bruchanek társasága kihasználta a lehetőséget. Igazi demokrácia lett a táborban.

Brüchlik, meg Bruchanek beállt az ácsok közé is, amikor az egyik kolhoz embereket kért az istállóépítéshez. Mentek, vagy tizenketten. Soha olyan jó dolguk nem lesz. Csak ettek, ittak, meg dolgoztak. Őr se volt velük, ahogy odaértek, visszament a táborba.

Ahogy leesett a hó, lett vagy háromméteres, mert a kerítés tetjén jártak ki a táborból. Már rég hallottak hírt az ácsokról, a parancsnok fölhívta a kolhozot, mi van a fiúkkal. Nemsoká mennek vissza.

Egy hét múlva megint beszéltek rádión, akkor indultak el a táborba. A havat letaposták, menni lehetett már rajta, adtak nekik két szánt. A táborban várták, várták Brüchlik meg Bruchanek bandáját, ám azok mintha eltűntek volna. Az ott úgy volt, semerre se mehettél anélkül, hogy valaki észre ne vegyen, s az őrség már tudta is, merre veték az irányt. Úgy figyelték ott az idegeneket, mint most nálunk a határmenti falvakban. A fiúk Kijev felé szánkáztak, fölszálltak a munkácsi vonatra, s a határon fogták el őket. Onnan aztán se ki, se be.

Munkácsi ment értük az őr, átvette Brüchlik meg Bruchanekékat. Csak fárasztó volt az út, elszundított az őr, azok meg, amikor egymás mellé ért a munkácsi és a moszkvai vonat, átszálltak, ez meg ottmaradt. Munkácsont megint elkapták őket, ugyanaz az őr ment értük, megint elaludt, Brüchlik meg Bruchanek ismét átvezényelte az ácsokat a munkácsi vonatra, ők vissza, haza, amaz meg egy szál maga Kijevig. Harmadszorra a Kijev és Brjanszk közti vonatról tudtak csak megszökni, megint átmásztak a másikkra. Amikor az őr Munkácsra ment értük, Brüchlik meg Bruchanek csak ennyit mondott: pajtás, most már nyugodtan alhatsz, majd mi felkötünk. Három a magyar igazság, ha háromszor nem sikerült, negyedszer nem kíséreljük meg.

Úgy voltak vele, hogy onnan úgyse szökik meg senki. Meg se büntették őket. Szervezték tovább az énekkart, a zenekart, a táncegyüttest, a színjátszókat, a gyöngyösbokrétát. Hallgatták a politikai előadásokat is, Brüchlik meg Bruchanek kitűnő előmenetellel.

Am mielőtt ismét megszökhettek volna, jött a parancs, irány haza! Már mint hogy haza, de hova? Mert az számított, ki hol született. A Délvidékre telepített bukovinai székelyt előbb Romániába vitték, onnan kerülte magát Jugoszláviába vagy Magyarországra. Jól megkeverték őket, nem kevésbé azokat, akiknek gyermekeik lettek a fehérorosz asszonyoktól. Nekik is menniük kellett, Brüchlik meg Bruchanek vigasztalta őket, ne féljete, Rákosi visszaenged benneteket! Így is lett, Magyarországról többen visszamentek Fehéroroszországra. Ma Belorussziának hívják.

A hadifogságban Brüchlik, meg Bruchanek olyan ügyes ember lett, hogy szülei már rájuk akarták szólni az üzletet. Mondom, azért mert ezek biztos jól menő üzletté varázsolják a kócerájt. Ám Brüchlik meg Bruchanek nem hiába volt fehéroroszországi hadifogolytáborban, megértette a fölvilágosító antifasiszta előadásokat, nem leszünk mi piszkos kizsákmányolók! Ha már egyszer Matyi hazahozta őket, elmentek a nagyiparba sztahanovistának.

Ma is élnek, ha meg nem haltak. Mondom, ha meg nem halt Brüchlik meg Bruchanek. Ámbár a brjanszki erdőben megtanulták, egyet nem szabad, idő előtt elpatkolni. Így több mint valószínű: Brüchlik meg Bruchanek, a volt kispolgári elem jól érzi magát az új világban. Az öreg Brüchlik meg az öreg Bruchanek nagy bánatára. Mondom, bánatukra, ha még élnek.

## Bözsike a Zsilipen

A gyerekek beszöknek a fürdőbe, ő csak nem teheti. A férje se nagyon ér rá, egész nap dolgozik, hogy jól tartsa a családját, legföljebb vasárnap ül kerékpárra, s irány a Fürdöhely. Ő meg... Míg ezek lubickolnak, otthon teszi a dolgát. Mennyi munka van három eleven gyerekre!

Aztán csak eljött az az idő, hogy Farkas Bözsike is mehet úszni. Hát úszni nem tud, de hát fürödni. A fiúk hétköznap beszöknek a fürdőbe, akkor úgysem ér rá, de most már vasárnap mehetnek együtt. Férj, feleség, meg a lurkók. Nem a strandra, cipész családjának az drága, ott a munkásnépek a Zsilip!

A Zsilipre jó ideig csak a gyerekek jártak. A felnőttek ilyesmire még Rákosi idejében sem értek rá. Most meg, ebben a Kádár-rendszerben valahogy megváltozott a világ. Vagy csak egyszerűen nagyobbak a gyerekek, jobban ráérnek? De hát nemcsak Farkas Bözsike családja telepszik le a Zsilip előtti gyöpre, az árnyékot adó hársak alá. Vasárnap alig férnek el, annyian vannak. Szinte többen, mint a fürdőben.

Persze a fürdőt sem kell féltetni, vasárnap az is megtelik, nem is érdemes odamenni, csak fizethet az ember. Akkor ötvennyolc körül a Körös-parton még nem volt kint a tábla, hogy Fürdeni tilos!

Néhanapján azért hétköznap is megjelentek a Zsilipen a felnőttek, többnyire asszonyok. Mosták a szőnyeget a Zsilip padkáján. A víz hiába lett szappanos, gyorsan továbbfolyt, eltűnt, a Körös így sem volt olyan mocskos, mint mostanában.

Mondom, jó ide vasárnap kirándulni. Ilyenkor senki se mos ott szőnyeget, a pecások is kijebb húzódtak, vasárnap a családoké lett a Zsilip. Bözsike is milyen boldog, végre pihenhet. Napozik, sütteti fonnyadt testét, boldogan lesi a hancúrozó gyerekeket, ne ússz olyan messze, ne káromkodj, gyere, letörüllek. A gyerekek ezt nem nagyon szeretik, de hát hagyják, édesanyjuk jól érzi magát. Pihen a kedves.

Nézi magát, s elszontyolodik. Hol van már a régi Bözsike! Kígyóson tán ő volt a legszebb. Harmincöt éves, de már műfoga van, a gyerekei kinevetik, ha éjszakára pohárba teszi. Amikor a szövetkezetben a nyereséget fizetik, a férje inkább a felsőrészkészítő lányokat forgatja meg, már fényképezkedni sem szeret, valahogy olyan csúnyán néz ki ezeken a mai képeken.

— A fényképezészek tehetnek róla — biztatja a párja, de hát ő alig hiszi.

Istenem, napozhat.

— Édes istenem, végre egy kis nyugalom!

Valamikor erre is sétált Misivel, a Zsilipen túl, a Pirosalmánál már nem zavarta őket senki. Hogy szerette őt! Milyen jó volt a fák alatt andagolni. Misi átölelte a derekát, csókolgatta a fülét. Jaj, de jölesett!

A nagyfiam, nézd, milyen stramm gyerek! SzerelemgyereK, nyolc hónapra született. Hogy tud úszni! Az anyjának azt mondta, hogy koraszülött, de hát nem úgy nézett ki, három kiló húsz deka volt, és a család azt mondta: kár volt fehér ruhában esküdni.

Lóg a melle, mint aki négy gyereket szoptatott.

Igen, négy volt, Lacika sírjához ki kéne menni, megnézni, milyen, nem kell-e rendbe tenni. Milyen szép, egészséges fiú volt. Most lenne három fiam. Ha lett volna gyógyszer, ha nem lett volna háború.

Hát ezért szüljön az ember, hogy így megcsúnyuljon? Megéri?

— Feri hol csavarog?

Feri már megint eltűnt. Odament a Zsiliphez, és még a végén beugrik! Látja a többitől, elrontják az utcakölykök. Atyaisten, milyen magasról ugrálnak abba az örvénybe!

— Menj érte!

Így jó, Feri már Mimivel lubickol, Mimi tanítja úszni. Nem mint-ha kéne, Feri jobban szeret maga boldogulni, s ahogy kaparja a vizet, már fennmarad. Össze is vesz a bátyjával, melyik úszik jobban. Közéjük kell vágni.

Hogy ő nem tud úszni? Misi sem tud, pedig ő a Fekete-tenger-nél is járt. Farkas Bözsike hol tanult volna meg, Kígyóson? Ott még Körös sincs.

Mosógépet kellene venni. Azt mondják, azzal sokkal könnyebb, nem készül úgy ki a keze meg a dereka. Ha így haladnak, sikerül is, Misi sokat dolgozik. Nem iszik, nem dohányzik, még a különkeresét is hazaadja. Jó ember, hiába mondta anyuka.

Egyszer anyukát is ki kéne hozni ide. Nyaraljon már ő is! Valami beutalóról is beszélnek, de hát kinek van arra ideje? Olcsó, az igaz, alig kerül többé, mint ez a Zsilip, de hát hogy mehetnének ők üdülébe? Mi lesz a kocával. Mama nem jó házpásztor, még megettetné valami hülyeséggel, vagy este jutna eszébe, hogy még reggelire se adott nekik moslékot.

Ez a kislány... Mintha magamat látnám. Ilyen lehettem. Szinte egyedül óerte megérte. Milyen eleven, hogy fröcsköli a vizet!

— Csak a karóig mehetsz!

A karón túl már veszélyes, még elviszi a víz. A múltkor is majdnem belefutott az a fodrásznő.

— Igazítsd meg a nadrágodat!

Misi mindig olyan nadrágban jár, hogy rossz nézni. Kilóg mindene. Nem szégyelli a gyerekek előtt. Figyelmetlen vagy.

A néprádiót is ki kéne cserélni. Ha a gyerekek dolgozni fognak, házat építünk a Körös-parton. Már kinéztem magamnak, van egy üres ház hely a Bajza utca sarkán, ott aztán elférnék mindnyájan. Én is dolgozni megyek, annyit keresnek, hogy emeletet házat építhetünk, a gyerekek odahozhatják feleségüket meg a férjüket. Csak megérjem az unokákat.

Az orvos le akarja vágni a mellemet, hogy mi lesz ebből? Csak nem rák?

Bözsike, szeretem, ha így hívnak.

Hát ez a Mimi! Nem engedi, hogy Miminek hívjuk, mondjuk Misinek! Újabban csak erre hallgat. Nahát, az én nagyfiam. Anyuci, anyuka, édesanyám, jó, hogy ők meg így hívnak.

Sose hittem volna, hogy ilyen szép gyerekeim lesznek.

— Gyerekek, uzsonnázunk!

A takaró megtelik a családdal, jó a zsíros kenyér paradicsommal, paprikával. Vasárnapi ebéd helyett. Valamit így is megspórol.

Úgy esznek, mint a farkasok. Mind az ötven olyan jó étvágyúak! Nemcsak most, mindig. A víz teszi, a nap teszi, hogy a vasárnapi Zsilipen megteszi ez is? Még Feri is nekiesik, pedig ő csak a kolbász szereti. Jól kiugrálta magát. Édeseim.

A nap itt korábban lebukik, a magas fák mögül mind gyöngébben süt. Időben haza kell érni, éhesek az állatok.

— Szedelőcködjete!

Föl a kerékpárra, úgy, fürdőruhában, mind az ötven, s Bözsike egy hétig megint álmodozhat, hogy csak ilyen maradjon az idő, jóhessünk a Zsilipre!

A Zsilip környéke elcsöndesedik, már csak néhány vagány ugrál. Holnap a fiúk megint itt lesznek, dehát Bözsikének más dolga van.

— Lehet így fürdeni? — kérdi a mellét vagdosó orvostól.

— Hát...

Nekik nem mondom meg. Nehogy megijedjenek, olyan kicsik még. Mit tudják, mi az élet.

A Zsilip?

A Körös hangtalan folyik tovább, úgy tesz, mint, aki nem tud semmit. Pedig neki megsúgta, hogy az élet milyen szép.

A Körös? Hazudik. Leánykoromban azt súgta, hogy az élet csupa szépség!

A Körös-parti temetőben a cigánnyal még elhúzatta:

— Temető a Tisza, mikor kivirágzik.

Jaj istenem, a Körös vize ide is elér! Csontjaihoz odaszívárog és örök szerelemről regél.

A gyerekek meg mintha sejteni kezdenék.

ez a megveszekedett búskomorság, kétfelől cigánycsajokkal. Na persze nem mind cigánycsaj, de ha szajnai, könnyen ráfognak akkor is, ha nem az.

Akad más pesti gyerek is, de Lingurár valahogy kerüli őket. Inkább az itthon maradt fiúkkal barátkozik, többnyire azok is szajnai csávók. Még ők inkább megkomolyodtak, ma már szinte mind, bármilyen hihetetlen, családapa. A lányok egyike-másika elkurvult, a srácok java is megjavult. Majdnem mind, még Povázsai is, legföljebb egy-kettő lett sitkós. Hatalmas szakálla megmaradt, s elég furcsán néz ki, ahogy a gyerekkocsit tolja. Persze már rég nem jár Pestre, itthon dolgozik.

Akkoriban, amikor a Csaba volt a törzshelye, még más nóta járta. Valószínűleg művésznek készült, mert egy időben színész barátai is akadtak. Azoknak olvasta föl a regényeit. Nem, ő nem költő, ezek nem költemények, ha a regényt rimbe szedte is, énekel regénynek hívta a műveit. Majd minden évben szerzett egyet, volt mit fölolvasni a presszóban. A lányokat ilyenkor elzavarta, menjetek a búsba, dolgozom. Ilyenkor elküldte őket, tarisznyájából kihalászta a tollát, meg az irkáját, s egész nap csak írt, írt, álmodott. Megirt mindent, pesti gyárat, pesti flasztert, csabai gyorsvonatot, szajnai éjszakákat, Körös-parti himnuszt. Jó trágárul írt, a lányoknak ez tetszett, úgy vihogtak, hogy le kellett őket fogni, s napokat ezen csámcsogtak. Hogy milyen jókat ír ez a Lingurár, tőlem megkapja a Lóbél-díjat.

Szőke szakálla akkoriban rövid volt, csak most növeszt ilyen pópászörzetet, hogy már itthon dolgozik. Csinos fej, s milyen magas fiú, hogyne tetszett volna. Erős is, Pesten rakodó, mázsákat cipel, szóval nem amolyan nyimnyám költőcske. Azt mondja magáról, hogy bitíró. Mondom, azt mondta, amíg írt. Mert ma mással van elfoglalva.

Könyvtárba is járt, a lányoknak ez is tetszett. Olyan okos gyerek! A Csabában is csak kitette az asztalra a családregényeket, s falta, mint aki megveszett. Néha még inni is megfedekezett, s ilyenkor a lányok nem értették, mi van vele, így még részegebb, mint amikor dől belőle a rumszag. Ilyenkor hiába babusgatják, vonszolnak ki a Körös-partra, az istennek se adná be a derekát, megmakacsolja magát, s felül az első gyorsra, hogy még valamelyik színházat megnézhesse.

Stoppal sose járt, ő nem olyan vagabund. Bitíró, persze, később olvasta a Kerouac-ot, de ő inkább vonatozott. Az egyik barátja, az is szajnai, mellette esett a kerekek alá. Hát ő ezt akarja megzenésíteni, ezt a csabai pesti gyerekeket.

Kiadóhoz sose vitte? Nem lehet tudni. Csak hogy könyve sose lett, s ő sose szidta a szerkesztőket. Talán magában? Megtartotta magának? Isten tudja. Esetleg a színészeknek? Annak, amelyiket a homokos barátai fölvittek? Mélyen hallgatnak róla. Róla, Povázsairól. Vágbeszterce, olvasta egyszer a térképen, biztos onnan való, Povázska Bisztrica, olvasta. Csabai pesti gyerekek, lett a címe első családregényének. Mondom, bitnikmódra.

Hogy esett, mint esett, ki tudja, Povázsairól már csak néhányan tudják, hogy Lingurár is. Már nem így hívják, sőt, megesik, hogy Povázsai elvtársnak, mert jóra való technikus lett. Csak dolgozik, megy haza, hogy sietne, azt nem mondhatjuk, sose siet, inkább andalog, végig az Andrásy úton, az állomás mellett kaptak lakást, megy haza a családjához, felesége már a másodikat várja, legföljebb akkor szól vissza, ha azzal heccelik, hogy na, te is ledolgoztad a hatvanazretet, mert hogy egy gyerek harmincezer, vagyis hogy annyival kevesebb a lakás utáni tartozása, szóval csak akkor inti le az okoskodókat, mert különben ma is elég csöndes. Majdnem jóra való ember.

Hogy még olvas-e, jár-e könyvtárba, írja-e még a regényeit? Senki se tudja. Valahogy olyan zárkózott lett, amióta hazajött. Az apja azt kérdezte, ugye most már végleg hazajöttél, ő meg azt mondta, hogy húsz év. Nem gondolja, de akkor esetleg újra nekivág. Talán majd ha nyugdíjas lesz, ráér újra beülni a Csabába — ki tudja, hogy akkor Csaba lesz-e még — esetleg újra odébbáll, fölül a pesti gyorsra, beveszi magát a Vörösmarty cukrászdába, s eladja a regényeit, no meg újra írni kezd. Nem tud ő erről semmit, nem foglalkozik vele, nem is sejtí, legföljebb legalul rejtekezik benne valami. Nem megézés, nem álmodozás, csak úgy valami.

Nem ül be a Csabába, innen van, hogy senki se tudja, ír-e, családregényt olvas-e. Visszavonult. Megkomolyodott. Benőtt a feje lágya. Megjött az esze. Észhez tért. Csak né lenné olyan gyanúsan csöndes. Régi rendőrismerősei először jól megnézték, megint belenéztek a kiléti igazolványába, nem munkakerülő-e, aztán erről is leszoktak. Vagy talán azok is nyugdíjas mentek, avagy máshová helyezték őket.

Ajaj, Lingurár, amikor az hazajött, hogy nevettek a lányok. Megtelt étellel a Csaba. Lingurár ugyan nem szerette, ha hangoskodnak, dehát valahogy csak elviseite a körötte támadt zsvajvt. Beletartozott az életébe? Ő maga se tudta megmagyarázni. Csak valahogy mindig hazajött, a vonat mindig hazahozta, szombatra, vasárnapra ritkán maradt fönn. Ha Pesten maradt, mindjárt gyanús lett, a szajnai gyerekek meg széplányok mindig bajt szimatoltak. Pedig sose történt más, mint hogy valamiért fönnrekedt. Például még elutazott Nándorfehérvárba, hogy meglássa, s a hétfői műszakkezdésre vissza is ért. A kalauz csak bámult, hogy ez meg hova utazik.

Ha jól látom, éppen Lingurár megy ott. A színház előtt tolja a babakocsit, a felesége talán bevásárol. Nem néz semerre, csak előre, néli a kocsiba, nem mosolyog a kocsiba, csak mintha mosolyogna. Elég nehéz észrevenni az arcán, hogy mosolyog. Be se néz a cukrászdába. Márminth nem les be a cukrászda ajtaján, amikor eltolja előtte a kocsit. Ha benézne, látná, hogy egy nálánál tíz évvel fiatalabb csabai pesti legény keresi a pénzlárcáját, mert hogy fizetni kéne.

## Pesti gyerekek

A Csaba cukrászda vele szokott megtelni. Povázsai minden hét végén hazajön, s rögtön idejön. Haza se megy, minek menne, az apja meg az anyja rég elvált, a testvérei még ilyenkor is bulyiznak, hova menne. Megmondták ők neki, ne menj Pestre, ott se jobb, dolgozni ott is kell, s te dolgozni úgyse szeretsz, szóval egyremegy, hol vagy. Povázsai mégis Pesten lófrál, érettségi után segédmunkásnak állt, s annyit megkeres, hogy megvegye a legújabb dolgokat. Nem magnó, magnót nem vesz, arra nem futja, egyébként is utálja ezt az állandó hangzavart, inkább ruhára költi, meg aztán inni kell.

Nem is tudom, mire költi a pénzét, mert nem is annyira ruhára, biztos nem ruhára, mert évekig ugyanabban a nadrágban meg kabátban jár. Persze, messziről lerí róla, hogy pesti viselet, Csabára ők hozzák, ezek a pesti gyerekek, vasárnap este fölmennek, pénteken vagy szombaton hazajönnek, s rázzák a rongyot. Povázsai nem ilyen rongyrázós, inkább csöndes, megelégszik kevéssel is, már ami a fényűzést illeti. Csak beül a Csabába, a volt Fiume Szálló alatti kávéházba, s egész nap ott tanyáz.

Már az üléséről észre lehet venni, hogy ő az, senki más, Povázsai. Úgy senki se ül, mint ő. Akár nekidül a székeknek, akár nem, akár ráborul az asztalra, akár nem, a barátai azonnal kibökik, itt van Lingurár, mert hogy egyébként így becézik. Hajdanán a moziban nagy ricsajokat rendezett, mindig ő volt a leghangosabb, úgy tudott bőgni, hogy a jegyszedők még a rendőrt se merték behívni. Ha rossz volt a film, a közönség Lingurár balhéit élvezte. Lingurár különösen az amerikai meg az orosz filmeket kedvelte. Az egyiket azért, mert végre valami jó piff-puff, ilyenkor többnyire feszülten figyelt, a másikat meg azért, mert kedvire ricsajozhatott. Visíthatott, hogy kisanyám, vetkőzz már le, nem tudod, hogy így nem lehet szerelmeskedni, persze ezt másképp fejezte ki, mert hogy felöltözve hogy lehet.

Előfordult, hogy ebből politikai ügyet csináltak, tán ezért rúgták ki a gimnáziumból, s kellett érettségiznie a gyulai Erkelben, mert ami igaz, igaz, a rendőrök nem szerették. Egy időben több éjszakát is eltöltött a Munkácsi utcában. Dehát hol van az már.

Povázsai megcsöndesedett. Nem az érettségi tehette, biztos nem az, inkább a kor hozta magával. Mégsem tizenkét éves már, húszévesen már nem tombol az ember, Lingurár se. Povázsai másban éli ki magát. A szajnai csajok sorra beleestek, az egyiket föl is vitte, nemrég tiltották ki Pestről, a másik meg, legalábbis nyáron, Gyulára tette át a székhelyét, s nyugati kocsikban lehet látni, nősülésre persze nem gondolt. Majdnem valószínű, hogy a csajok sem, legalábbis a jelek szerint nem. Gyereke ezeknek a lányoknak azóta sincs, ha férjhez is mentek, hamar elváltak, mert hát, élni kell, melőzzon aki akar, ők aztán soha, inkább éhen vesznek.

Mondom, azt lehet mondani, Povázsai lovat váltott. Korábban azok a mozis dühkitőrészek, meg Körös-parti bicskázások, most meg

Bódi Tóth Elemér

## Anteus a levegőben

Hegy-dülő. Mária nevenapra kint  
díszeleg szeptember.  
Most rokkant tőkék közt a kápolna  
ing,  
megint ember ment el.

Földbe gyűlik annyi jó rokon lassan,  
hejehujáz a szél,  
Keresztény, Daszti között beleroppan  
örvényébe, ki él.

Egyházi, hatház-Ipicson, Gógánfa,  
Sopronhorpács táján  
töredezik, mint a román kor ága  
az emlék, s tovább száll.

Sivalkodik búcsús gyerek, rokonság  
Vasszilvágyról, Vágról,  
a házba örömeiket bezúfolják,  
gurgató is táncol.

Gyere szógám — hallom Hajtó  
nagyapát,  
s könyvében is látott  
nagyanyám, mert préselt fotográfiát  
rólam, mint virágot.

Se kéz, se könyvlap, amiben  
lehetnék,  
kikukucsálgatva,  
huszár fiuk is föld alatt vágat, még  
emlékezve Tomszakra.

Másik Kismarton homokját pörgeti,  
a szeme fehér vád,  
gyűjtanám a holdas lángokat neki,  
a zöld luszterlámpát.

Hegy-dülő. Egy pár kopár fa bólogat,  
Anteus kalimpál,  
összekiabálna hetet és havat,  
de ereje sincs már.

## Csillagnéző Heszperosz

Ki csillagot figyel,  
maga is csillaggá lesz,  
bár köze marad mindenhez.  
mi alatt forog el.

Adja mindeneknek  
az éjjeli nyugalmat,  
kik fényében botladoznak,  
kétségbe nem esnek.

Ki csillagot figyel,  
embernek megmaradhat?  
A tenger melléki parlag  
oly sok időt visz el.

Kit a csillag figyel,  
van-e emberi arca,  
amilyenné változhatna  
az is majd ideleenn.

## Szökkenj szeg

Nyilát látta  
a szobornak  
és hült helyét  
az igazsegnek.

Édesapám,  
itt van a mi  
igaszegünk,  
azért nincsen meg,

mutogatott  
Sebestyénre  
a járványban  
korán holt gyermek.

Hozta isten  
— Eszterházy —  
Rozáliát  
vele a tájba.

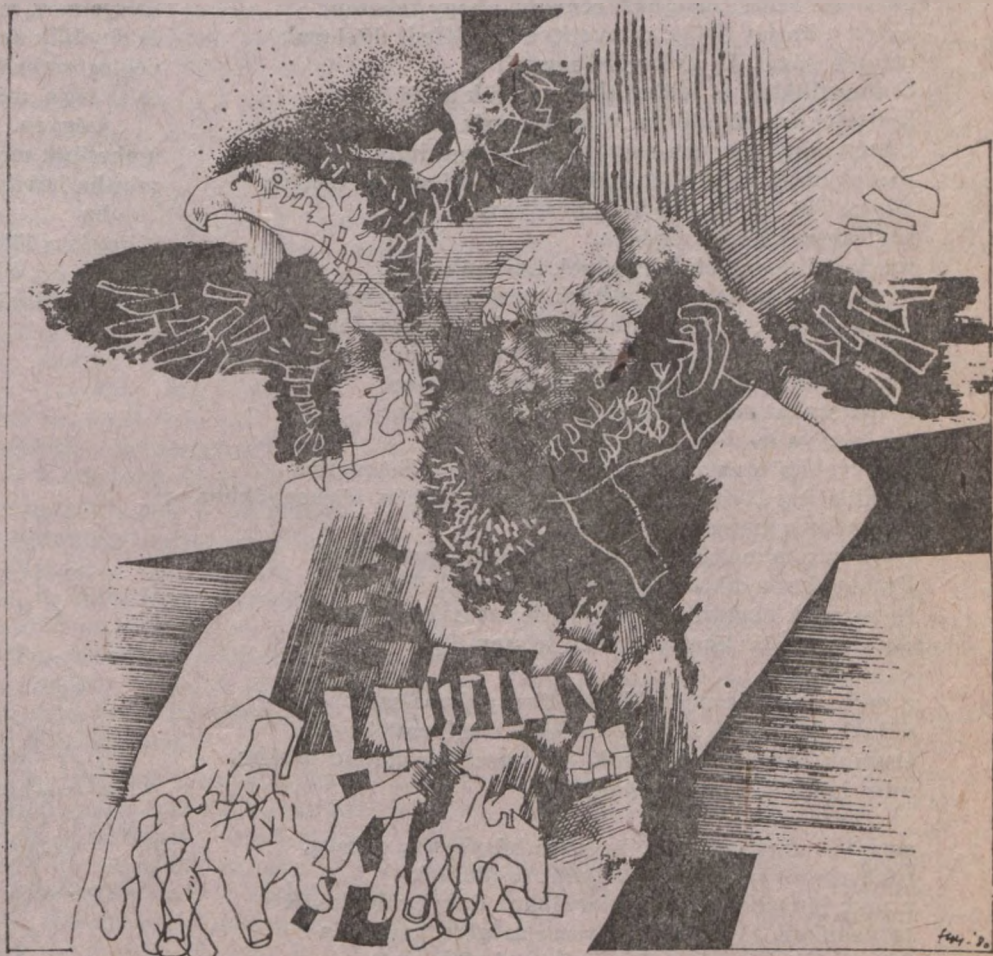
Szántott, vetett,  
vagy hadra kelt,  
néha dalolt  
a nép, nem bánta.

Zöld hullámot  
vetett végül  
a temető  
gyepén az ember.

Mi történt a  
nyillá nem lett,  
ezüst léggé  
vált igazszeggel.

Elfogy a hold,  
csillag elég,  
a menny ősök  
csontját kivallja.

Telik a föld,  
minden reggel  
felvirrad az  
Ítélet Napja



Fábián István

## Részletek A KÉPZELET BÁDOGTORNYAI című ciklusból

### VÁROS A LEZUHANT ZONGORA HANGJAIN

Ólmos

szabadulás, rendező idő, a kapuk kinyílnak  
s az ötödikről lezuhant zongora  
újra

robban a hús alá rejtett udvarokban.  
Az álmok velő-szín maszkja kipukkan,  
ismeretlen arcom fölhasad,  
azonosulás bénítja újra a beburkolt csontot  
és felismert arcomon fekete lyukat üt  
türelmes fókusza az ébredésnek.

Képek,

rosszízú halál vet ki tengeri menedékből,  
testemig visszahullok,  
gyerekek és medvék félelme rohan bordáim alatt,  
ahol hull a háromlábú súly,  
e zenéket feldöglő csoda,

a zongora,

többoktávú hang, mázsás dög, ki a bosszú hattyúdalát  
dobta ablakomra a legfelső gangról, fröcskölve  
üvegszilánkot, függönyt, maradó zengést.

Sámános kincs, zálogházi remény, ahogy feketén  
billen a korlát fölött, rámvetítve felpuffedt döglovak  
otrombaságát. Ó, gyönyörű reggel!

Stampedlikkel és féldecikkel cipeljük az éjszakát  
kerítésekhez, hihetetlen valónkát már reggel  
kihugyozzuk, azonos-magunktól szabadulunk,  
menekülünk szétpattant síkjainktól, túl sok a véletlen  
úgyis! Túl sok az abortált bizonyosság,  
söntésben ragyogó hadova,

marionett királyok kérkednek koronákkal:

majd ma! Mámma fölindítjuk mink lelkes seregeinket,  
álomi arcunk ma fölmutatjuk! És igazságunk felett  
fehér az ég, mint a hab. A korsót a pulthoz vissza-

visszük hajnali seregeinket szélnek eresztve,  
csapatainkat rabolni hagyva, birodalmunkat  
odahagyva leszünk mai magunkká,

s amivel fröccs sem bírt, vodkás haragunkat pontos  
lendület csodájába öljük, igazodva körökhöz, körhagyókhoz,  
használjuk magunk gépekhez.

Csak káromkodásunk őrzi az elveszett csatározást.

Futamodunk raktárosnők használt melleihez,  
használjuk magunk újságból ellesett kábulatban.

A fejrönt szerelmes percében készen áll a

maszk,

a műhelyben formált, hihető lárva; lárma-szült  
délutánba lépünk: szerszámokkal megformált vas.

Osztjuk harmadik magunk, kit szeretünk vallani inkább,  
mint igazi, kitalált képünk.

Lezuhant

zongora, elpattant húr, egyszeri büszkeség, vakság,  
robbanástól megbénult kölyök: tündöklök  
a perc fényében, arcom álarcában! Ragyogok elmúlt  
terveimben, nyolcórás kényszer mögött, vagyok a  
fotografált képezhetetlen, mégis-zászlók alatt  
lobogók hirdetője. Vagyok a kellő hazugság,

önmagam jövője, akit mindennap felmutat a lezuhant  
zongora dübörgő rajza, akinek arcán hajnalban fekete  
lyukat üt maradó fókusza az ébredésnek.

ELÉG A ROSSZKEDV...

elég

a rosszkedv homorúlencséiből! a gömbhéjú fényben szaladok  
szét,

megsokszorozva sötéttel, hasadással. kirakatüvegre  
darabolt ősz, vagyok fölnagyított újuló pontja az árnyék  
iveinek. és vagyok továbbdarabolt pontja a homálynak.

elég. éles

az arcomon fölgyült vakság. elég! csoda, hogy még fehéren  
bujnak a csontok felületei, arcom síkjain még a rend  
táblái világítanak, csoda, hogy szeretőm testét földühített  
hullámokkal sokszorozhatom.

mindig a határokon. itt

még

az évek, részeg utak s a felnevelt halál ismerős  
ábrái sokasodnak. itt érvényes minden.

ott

katedrálisok súlyosodnak a szemgolyót beszövő napok  
mögött. ott az utolsónak indult kölyök országa van,  
birodalma érvénytelen szavaknak. de dögszagú kutyák  
hugyozzák össze a senkiföldjét, érvényes síkjainkat  
körbejárják — és a visszacsatolt körök fogadott

vakságunkhoz

igazodnak.

csoda. csoda, hogy felbillent szívünk még vigyáz  
az elveszett egyensúlyra, csoda, hogy  
térképet képes vézni agyunkra az óvatos élet.  
és csak rosszkedvünk őrzi a bejáratlan utakat.

életünk

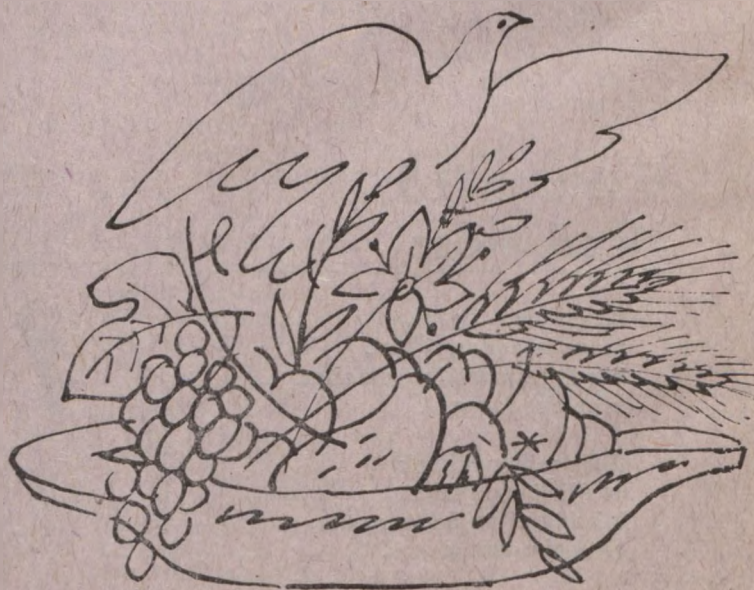
kényelmes, mint a félelem, a megtanulható.

és cipeljük ezt a kiáltványoktól, örülettől immár  
végleg szabadult félelmet szeretőnknek, a gyönyörűnek,  
és Ő látja, milyen egyszerű ez az arcunkra formált  
szégyen.

léphetünk mezítláb, lábujjas nyomunk érvényes,  
mintha hóviharban, mint

ha

vijjogás a föld felett. és a nyomokat hiába hordja be  
hóval a hó, hiába megtörténtek, hát  
megmaradnak. kettészakadhat kép és képzelet!



szeren kívüli erőket is mozgósítani tudja. Tehát az intézmények szellemi eredményein kiépült koordináció, vagy ha úgy tetszik, a gazdasági és kulturális tevékenység, mint egy bizonyos feladat végrehajtására létrehozott „konzorcium” valósulhat meg ezáltal. A kockázatvállalás természetesen paritásos alapon képzelhető el. Tehát a témák vagy folyamatok elemzésében részt vevők valóságos érdekeinek megfelelő arányban — mind a szellemi, mind a gazdasági erőforrásait arányosan — mobilizálnák és alkalmaznák a feladat elvégzése érdekében. A szellemi haszon közös, míg a gyakorlati tapasztalat hasznosítására ott kerülne sor, ahol a téma alapján leginkább látszódik kedvező megvalósításának lehetősége. Az intézményekre építés egyébként is elkerülhetetlen, mert általában kínálkozik arra is lehetőség, hogy a kutatások ne legyenek csak kizárólagosan partikuláris érdekek hordozói, hanem annak a követelménynek is eleget tegyenek, hogy a lokális és az országos törekvések kötelező összhangja tartósan és valóságosan megvalósuljon.

Ez megint csak olyan feladat, amelynek megvalósulásához mindenekelőtt az országos kutatási irányokat kell ismerjünk, ennek birtokában fogjunk hozzá saját feladataink körvonalazásához. Azt a lehető legszélesebb körben elvégzett viták során szükséges pontosítanunk, és kialakítanunk a végleges programot. Az első eredményeket megint csak a lehető legszélesebb körben kell közrebocsásunk. Ezt követően a begyűjtött tapasztalatok (amelyeket, különböző véleményekkel való ütköztetés révén szerezhetünk) feldolgozása következik. Erre annál is inkább szükségünk van, hogy a kutatógárdát megvédjük az indokolatlan (vagyis kikerülhető) kudarcától. Másrészt — tekintettel arra, hogy jelen pillanatban hivatalosan is kutatóhelyé nyilvánított intézmény nincs a megyében — legfontosabb feladatunk, hogy csak olyan eredményekkel jelentkezünk a nyilvánosság előtt, amelyet fentebb leírtunk. Harmadrészt: az indulásnál megmutatkozó „óvatosság” révén a rendelkezésre álló anyagiakkal is takarékosan lehet bánni.

Ahhoz, hogy mindezek a felvetések megvalósulhassanak, elsősorban hatékony irányító munkára van szükség. Az irányítás ezen a területen — érthető okoknál fogva — meg lehetőséget biztosít. Kezdeményező kedvének növelésével a már most is meglévő tapasztalatok áttekintő elemzésével gyakorlatiassága növelhető. A gyakorlati tapasztalatok révén az is joggal elvárható, hogy mind kezdeményezőkéssége, mind témaválogató készsége biztosabb alapra helyeződjen. Ez utóbbi követelmény már átvezet az általam másodikként megjelölt csomópont felé, amelyet feladataink megoldásában lényegesnek tartok. Ahhoz ugyanis, hogy tudományos tevékenységünk a meglévő feltételek kitértésére, a teljesebbé váló élet igénye szerint alakuljon, arra is nagy szükség van, hogy (a fentebb említett megfontolások mellett) jöjjön létre egy középtávú, a társadalmi, politikai igényeket figyelembe vevő, azt kielégítő tudományos kutatási terv. Ez tartalmazza azokat a témákat, amelyeket vizsgálatra kijelöltünk, amelyek valóságos közösségi igényeket elégítenek ki, amelyek tehát nem elsődlegesen és kizárólagosan intézményi érdekek, vagy teljesen személyes ambíciók kielégítését szolgálják. Szükséges az is, hogy az intézmények lehetőségeinek bővítésénél a tudományos munka végzésének feltételeit is folyamatosan gondozzuk; sőt, ennek a követelménynek a teljesítése rendszeres értékelés által a napi, az éves, a középtávú tevékenységben is jelen legyen. A tudományos munkához elengedhetetlenül szükséges a közönnyel, a tudományos közvéleménnyel való találkozás feltételeinek megteremtése, e mű-

ködési körülmények biztosítása: vagyis a publikáció lehetőségeinek megteremtéséről és egyben a harmadik követelmény meglétéről van szó.

Meggyőződésem, hogy a feltételek megteremtésében nem állunk rosszul. (Legyen szabad most eltekintennem a részletes felsorolástól, pusztán csak annyit kívánok megjegyezni, hogy nő azoknak az intézményeknek a száma, amelyek e téren is egyre jobban „otthon vannak”.) Az, hogy a felsorolt követelményeket, mint előtünk álló feladatokat jelöltem meg, annak nem a hiányzó fórumokat „követelő” voluntarizmus az oka, hanem hogy az e téren meglévő figyelmetlenség miatt nagyfokú pazarlás tapasztalható. Mert nem pazarlásnak kell-e minősítenünk, hogy az, ami napvilágot lát, az olyannyira kevésbé ismert, mint most nálunk? Hiszen egyfelől az, hogy mi és mikor (nem) olvasható, azt a mai gyakorlatunk szerint minden külö-

nösebb indoklás nélkül lehet a takarékoság — egyébként jogos, de miután minduntalan elhangzik, varázsköpenyként ható — indoka mögé eldugni. Másfelől viszont a befogadás és alkalmazás hiányosságai, az érdektelenség, a közöny, az ambíciótlanság valós okai felderíthetetlenek.

5.

Meggyőződésem: a leírtak alapjaiban megvalósítható és megvalósítandó feladatok, amelyek megoldását esetleg elodázhathatjuk, de kikerülni nem tudjuk. Ezért javaslok széles körű illúziómentes és életünk tartozékaként jelenlevő vitát, hogy saját dolgainkban — amelyek sorában az itt leírtak esetleg csak részletkérdésnek tűnnek — tisztábban lássunk.

Horváth István

## Zenei életünk kis tükre III.

### TÜKÖRKÉP ALULNÉZETBŐL

Kíméletlenül pontos tükröt tartott zenei életünk elé Tóth Csaba, a Palócföld 1980/6-os számában. Annál meglepőbb, hogy lehangoló körképét bizakodó mondatokkal zárja. Zenei művelődésünk új formáiban (zenei könyvtárak, ifjú zenebarát klubok, kóruszenei és popzenei táborok, zenei továbbképzések stb.) ugyanis biztosítékát látja annak, hogy „zenekultúránk gazdagodó eszköz- és formatarából színvonalas, tartalmas és pezsgő zenei életet teremtsünk” Nógrád megyében.

Bizonyára az eltérő nézőpont az oka, hogy a magam részéről korántsem látom ilyen optimistán zenei életünk távlatait. „Alulnézetből” úgy tűnik, hogy a már meglévő és funkcionáló új formák mind eddig csak mennyiségi gyarapodást jelentettek. Avagy beszélhetünk-e minőségi fejlődésről a zenei táborok esetében? Éreztetik-e hatásukat a megyében az ifjú zenebarát klubok? Jelentett-e „frontáttörést”, hogy létrejött Salgótarjánban a megyei könyvtár zenei részlege? És egyáltalán: a gyarapodó lehetőségekkel arányosan fejlődött-e megyénk zenei élete?

Önámítás volna a kérdésekre statisztikai adatokkal válaszolni. Valójában az új lehetőségekkel is többnyire azok élnek, akik — ilyen-olyan minőségben — már korábban is eljegyezték magukat a zenével. Egyébiránt az említett új lehetőségek szemérmesen kínálják magukat azoknak, akik véletlenül bepillantanak zenei életünk kulisszái mögé.

De mi az, ami a „bepillantásra”, a lehetőségek megismerésére készítheti a zenei életből önmagukat kirekesztőket? Úgy vélem, mindenekelőtt az agitativ erejű propaganda ösztönözhet az első lépések megtételére. Igen, a propagandáról szeretnék szólni, amely — ha nem is alapfeltétele, de — mindenképp egyik mércéje a zenei élet „pezsgésének”. Propagandán természetesen nem egyszerűen a zenei esemé-

nyek hatásosabb reklámozását értem, hanem a zenei ismeretterjesztés népszerűbb formáinak, a zenei élmény befogadásának hatékony előkészítését, rendszeres és színvonalas zenekritikát, az összehangolt szervező munkát és sok-sok apró ötletet, melyek révén zenekultúránk értékei utat találhatnak a lakosság szélesebb rétegéhez.

Zenei életünk „állóvívztükre” felett medítálva talán nem haszontalan közelebről is megvizsgálni e — tágabban értelmezett — zenei propaganda megyei helyzetét.

Magánvizsgálódásom kiindulópontjául az élőzenei hangversenyek látogatottságának tapasztalatait választottam. Tóth Csabát idézve: „ismert tény, hogy a filharmóniakoncertek számát tekintve Nógrád megye, messze leszakadva, az utolsó helyen áll”. Ennek alapvető oka (bárki ellenőrizheti) a koncertek krónikus közönséghiánya. Márpedig „pezsgő zenei életet” nehéz elképzelni közönség nélkül. Hiába zenészeink felkészültsége, hiába a jobbnál jobb zeneművek bemutatása, ha nincs, ki meghallgassa azokat. Az egyik legsürgetőbb feladat tehát a zenét szerető és értő hangversenyközönség kinevelése!

A zenei alapműveltség elsajátításának legalkalmasabb és legfontosabb színterei az iskolák. (A zeneiskolákban folyó intenzív zenei képzésről most nem kívánok szólni, hiszen a növendéklétszám állandó gyarapodása ellenére zeneiskolai tanulmányokat az iskolás korú gyerekeknek csupán elenyésző százaléka folytat.)

Mi a helyzet az általános iskolákban? Nos, a tanítóképző főiskolákra jelentkezőknek néhány évvel ezelőtt még énekzenei készségükről is számot kellett adniuk a felvételi vizsgán. Ma már az is eredmény, ha a végzett pedagógusok — tisztelet a kivételnek — szolmizálni tudnak... Úgy tűnik, egyre messzebb kerülünk attól a célkitűzéstől, hogy az alsó tagozatban a betűvetés és az egyszerű mellett a zenei ábécét is sajátítsák el a gyerekek.

A felső tagozatokban sem sokkal kedvezőbb a helyzet. Megyénkben ugyan a szakemberhiánnyal is magyarázható a zenei nevelés alacsony szívonala, de köztudott, hogy a „kétszakos” diplomával rendelkező tanárok többsége sem tekinti az ének-zenét *egyenrangú* tantárgynak.

A középiskolai szaktanároknak azután főhet a fejük, hogy a tanterv által előírt menetben haladjanak az anyaggal, vagy az általános iskolai ének-zene oktatás hézagjait foltogassák?! Általában mindkettőre vállalkoznak — kevés sikerrel. Azoknak a gyerekeknek pedig, akik szakmunkásképző intézetekben tanulnak tovább, szinte semmi esélyük sincs, hogy pótlólag megszerezzék a zenei műveltség alapjait.

Nem lehet tehát eléggé hangsúlyozni az iskolai ének-zene tanítás fontosságát. Az általános és középiskolai pedagógusoké a legnagyobb felelősség, de — a kötelező óraszám jóvoltából — a legnagyobb lehetőség is a zenei nevelésre. Hogy várható-e a jövőben prosperitás zenei életünkben, az ma dől el az iskolában!

Mi történik, ha mégsem sikerül felkelteni a tanulóknak az érdeklődést a zenekultúra iránt? Az igényfelkeltésről, a zenei nevelésről lemondani természetesen a későbbiekben sem szabad. Elvben a lehetőség továbbra is adott, de ekkor már jóval összetettebb a feladat, hiszen meg kell nyerni az emberek hajlandóságát. Ráadásul felnőttek között már nem lehet sikerrel alkalmazni direkt, iskolás módszereket, és persze kötelezni sem lehet senkit a zenei nyelv elsajátítására.

Az iskolai zenei nevelés mulasztása elsősorban a közművelődési intézményeket terheli pluszfeladattal. A művelődési intézményeknek egyszerre kell kielégíteniük a már „zeneközelségben” levők zenei igényeit, és — missziót folytatva a még „kivülálló” között — újabb híveket toborozni a muzsikának. Bár a propagandának mindkét feladat kivitelezése során döntő jelentősége van, a két feladat lényegesen különbözik egymástól, és tapasztalataim szerint az utóbbira nincsenek kellően felkészülve a művelődési intézmények.

Sajnálatos tény, hogy Nógrád megyében csak egy-két népművelőnek van zenei képzettsége. Ez persze még nem volna baj, ha legalább ismernék zenei életünk — Tóth Csaba által feltárt — problémáit. Ez esetben a zenei propagandában már bekövetkezett volna valamiféle megújulás. A művelődési házak munkatervében ugyan majd mindenütt megtalálhatók a hangversenyek, zenei rendezvények, de ezek legjobb esetben ugyanolyan propagandát kapnak, mint más programok. Ez azonban a jelenlegi helyzetben nem elegendő! Kivált nem Nógrád megyében, melynek még székhelyén sem lehet eladni — 1981-ben — száznál több jegyet a Bartók vonósnégyes hangversenyére..

Tóth Csaba is említi, hogy hiányoznak például a felnőttek számára szervezett ún. hangverseny-előkészítő foglalkozások, „ahol — a résztvevők felkészültségéhez mérten — a zeneművek értelmezésére, elemzésére sor kerülhet”. Nem vitás, egyszerűbb megszervezni és propagálni egy

hangversenysorozatot, mint egy olyan rendezvényt, amely maga is propagálni akar valamit. Mert ne feledjük: nem a zenei ismeretterjesztés a cél! A zenei nevelés csak eszköz, mely kulcsot ad a műélvezethez, a zeneművek által közvetített üzenetek — érzések, gondolatok — megértéséhez.

Kérdés persze, hogy mi a fontosabb: kielégíteni vagy felkelteni a zenei igényeket? Természetesen: mindkettő fontos. De hogy a művelődési intézmények feladatrendszerében melyik kapjon nagyobb hangsúlyt, azt a mindenkori helyzet szabja meg! Az élőzenei koncertek látogatottságát figyelembe véve, jelenleg megyénkben — úgy vélem — az igényfelkeltésnek kellene előtérbe kerülnie!

Van azonban egy furcsa ellentmondás, ami megnehezíti a helyes módszerek megválasztását. Az iskolapadból kikerült fiatalok és felnőttek körében ugyanis általában csak a zenével való közvetlen találkozás hatására ébred (ébredhet) fel az igény a zenei műveltség megszerzésére, pótlására. Ugyanakkor köztudott, hogy hangversenyekre — kilencven százalékban — azok járnak, akik valamilyen szinten már birtokában vannak a zenei műveltségnek. Ezt az ellentmondást csak újszerű propaganda, ötletes módszerek hidalhatják át! Leegyszerűsítve a feladatot: ha a közönség elkerüli a hangversenytermeket, akkor a zenét kell „kivinni az utcára”. Növelni kell tehát az érintkezési felületet a zene és a potenciális közönség között!

Szemben zenekultúránk klasszikus értékeivel, minden nehézség nélkül utat talál a tömegekhez a szórakoztató, illetve „könnyűzene” néhány válfaja. Nem ártana közelebbről is megvizsgálni népszerűségük okait, és uram bocsá’ a tapasztalatokat felhasználni a „kegy- és közönségvesztett” műfajok népszerűsítésében. Most csak egyetlen körülményre utalnék: a „könnyűzene” szó szerinti térhódítására.

A könnyűzenének adnak helyet éttermek, szórakozóhelyek, szabadtéri színpadok, sportcsarnokok — néha valóban elképesztően alacsony igényszinthez igazodva. De „könnyűzene” szól a filmvetítések előtt és a kulturális rendezvények szüneteiben is stb. Szentségtörés lenne ezeken a területeken igényesebb zeneművekkel konkurrálni? Inkább csak szokatlan lenne. Eleinte. (Zárójelben jegyzem meg, hogy Londonban óriási sikere van az úgynevezett „klasszikus diszkónak”, ahol a lemezlovas klasszikus táncszámokat, szvitteket tesz a korongra..)

Persze, ha ódzkodunk a radikális módszerektől (ámbar a „pezsgő zenei élet” fogalmában a botrányok is megférnek), némi fantáziával új, eddig kiaknázatlan területeket is fel lehetne kutatni. Hazánkban is történtek és történnek kísérletek arra, hogy az élő- és gépzene új fórumokon is meghonosodjék (múzeumi hangversenyek, szabadtéri koncertek, irodalmi kávéházak stb.). Megyénkben ezek a kísérletek még nagyon esetlegesek és bátoratlanok (zenés hétfők Salgótarjánban, mú-

zeumi hangversenyek a szécsényi és a salgótarjáni múzeumban stb.), de mindenképp figyelemre méltók.

Végül szólnék a zenei propaganda harmadik csatornájáról, a tömegkommunikációs eszközök, ezen belül a megyei sajtó helyzetéről. Tóth Csaba jogosan kifogásolta a megyei napilapban megjelenő — zenei tárgyú — írások felszínességét. Nem a *Nógrád* az egyetlen megyei lap, amely nem rendelkezik saját zenekritikussal. De alighanem Nógrád az egyetlen megye, melynek nincs — rendszeres publikációs tevékenységet is folytató — zenetudósa, zeneesztétája, elméleti szakembere. Ennek hiányát — csakúgy mint a közoktatási és közművelődési intézmények zenei nevelés terén elkövetett mulasztásait —, a zeneiskolák tanárai és a megye előadóművészei igyekeznek pótolni. Zenei neveléssel — a zeneiskolák falain belül és azon túl — ők foglalkoznak legeredményesebben. Olykor saját szakmai fejlődésüket hátráltatva az önként vállalt népművelői feladatok ellátásával. Lelkesedésük révén indulhatott útjára az „Élőzenét a falusi iskoláknak!” akció, ők vállalták ismeretterjesztő előadásokat a művelődési házakban, és közülük kerülnek ki a *Nógrádban* megjelenő igényesebb zenei anyagok szerzői is.

Hiába építették ki Magyarországon — a művészeti nevelés részeként — az énekzenei nevelőmunka lépcsőzetes rendszerét, ha az erre hivatott intézmények valamelyike nem tölti be maradéktalanul funkcióját, a következő „lépcsőre” már kétszeres, az azt követőre háromszoros teher nehezedik, míg nem a zeneiskolákra hárul valamennyi megoldatlan feladat. Tudom, megyénk zeneiskoláinak tanárai az eredetően rájuk szabott közművelődési feladatok ellátásán túl is megragadnak minden lehetőséget a zenekultúra népszerűsítéséért, de nem várható el, hogy az igények felkeltését és kielégítését egyaránt eredményesen végezzék.

Amikor hatékonyabb zenei propagandát — új módszereket, ötleteket — sürgetünk, mi is az ének-zene tanárok és a népművelők, a közoktatási és közművelődési intézmények, valamint a sajtó összehangolt munkájára gondolunk.

Jelenleg azonban a — belső szakmai problémáktól sem mentes, az értő mecénatúra támogatását nélkülöző — zenésztársadalomnak kell a megfelelő zenei propagandáról is gondoskodnia. A helyzet már-már abszurd voltát jól érzékelteti az a nem ritka eset, amikor egy zenei „propagandának” szánt rendezvény megyei lapban történő „propagálását”, majd értékelését az az előadóművész vagy zeneiskolai tanár vállalja fel, aki a rendezvény szervezését, lebonyolítását és az azon való közreműködést is felvállalta..

Amíg a zenei propaganda terén nem következik be „forradalmi” megújulás, addig — véleményem szerint — zenekultúránk eszköz- és formatarjának gyarapodása nem elégséges egy színvonalas, tartalmas és pezsgő zenei élet megteremtéséhez!

Pintér Károly

# HAGYOMÁNY

## Céhek, céhesélet Nógrád megyében

A középkori városok kialakulásával egyidőben jelentek meg a céhek Európában, akkor, amikor a városok lakossága körében a kézművesipar és a vele szoros kapcsolatban álló kereskedelem fejlődésnek indult. A verseny kizárására, a piac monopolizálására irányult az iparosok szervezkedése, melynek keretét a céh adta. A kézművesek nagy hatáskörrel rendelkező, szakmánkénti testületeinek belső hierarchiáját, működését a feudalizmus korabeli városokban a privilégium, a feudális kiváltság határozta meg. Olyan viszonyok között amikor a kézművesipar csak rendkívül szűk piacon tudta termékeit értékesíteni, a gazdasági kényszertől hajtva a céhek monopóliumot biztosítottak tagjaiknak meghatározott termékek előállítására. A középkori Európában, az egymástól függetlenül létrejött céheket a feudalizmus gazdasági-társadalmi formája és ideológiája egységes szervezetbe tömörítette.

Az iparúzóknak első érdekvédelmi szervei Magyarországon a XIV–XV. században tűnnek fel. A XVI. század derekán bekövetkező török hódítás a céhes fejlődés lendületét megakasztotta és ezért a céhesipar csupán az ország egyes török által meg nem szállt területén — Dunántúl, Felvidék — fejlődött tovább. A XVIII. század elején, a török kiűzése után újjászerveződési folyamat indult meg, de új céhek is alakultak. Európa nyugati államaiban ekkor már a céhes keret a gazdasági-társadalmi fejlődés túlhaladta, a céhrendszer már akadályozója volt a kora kapitalista fejlődés lendületének. A céhes technika mindaddig megfelelt, míg az ipar csak a helyi piac szükségleteinek kielégítésére dolgozott. A városi lakosság számszerű növekedésével, a gazdasági konjunktúrával összefüggésben, a céhesipar épp úgy, mint másutt, hazánkban sem tudott sem mennyiségileg, sem minőségileg a piac növekvő igényeinek többé megfelelni. Így a XVIII. század végén, a XIX. század elején megkezdődött a céhes és céhen kívüli kézművesipar válsága hazánkban is.

A céhekkal szembeni országos elégedetlenség nyomán II. József 1781-i ún. türelmi rendelete a céhen belül vallásos kötöttség feloldását célozta. A rendelet felmentette a protestáns iparosokat a római katolikus istentiszteleten, szertartáson való kötelező megjelenéstől, s egyben megbírságolásukat is megtiltotta. A céhek „elvileg kimondott eltörlését” az 1785-ben kiadott rendelet ugyan megcélozta, amikor mindenkinek lehetővé tette, hogy bármilyen ipart szabadon gyakorolhasson; a rendelet azonban nem valósult meg.

Az 1790/91. évi LXVII. tc. a kézműipar és manufaktúrák fejlesztésének érdekében szintén a céhek megrendszabályozását tűzte ki célul, hogy „...különféle gyáruk létesítéze s gyártmányok behozatala, művészek és mesteremberek számának szaporítása” lehetővé váljon. A céhek történetében a XIX. század már a hanyatlás korszaka, mivel az iparfejlődés útjában állnak, a mesterségek űzésének monopolizmus rendszere nem felelt meg a társadalmi törekvéseknek. Ezért kezdetben részleges reformok jelentek meg a céhek átszervezése céljából. 1802-ben új céhszabályzatot vezettek be, 1805-ben a helytartótanács rendelete a céhszabályokat egyöntetűvé tette. A szabályok hatósági felügyelet — commissarium — alá rendelték a céheket. 1813-ban egységes szabályzattervezet látott napvilágot, amit a vármegyékhez is megküldtek. 1825-ben ismét eltöltötték a céheket attól, hogy a nem katolikus mesterembereket a kántormisék részvételére kényszerítsék.

Egy 1828-as rendelet értelmében a céheket kötelezték, hogy a más helyen szabadult legényeket is vegyék fel maguk közé. Széchenyi István 1830-ban kiadott Hitel című művében szintén pálcát tört a céhek felett.

Az 1840-es országgyűlés tette meg az első lépéseket az iparszabadság felé, a „gyáruk jogviszonyairól” szóló XVII. tc.-ben, amikor kimondta, hogy a „gyártó, intézetében mindennemű mesterséget űző segéd munkásokat szabadon alkalmazhat”. 1848. július 9-én Klauzál Gábor rendeletében módosította a céhszabályokat, de az iparügy végleges rendezésére a szabadságharc eseményei miatt már nem kerülhetett sor.

Az önkényuralom éveiben, 1850-től rendeletekkel szabályozták az iparügyeket is. 1857. február 9-én császári rendelet fosztotta meg a céheket az egyik legfőbb joguktól, attól, hogy az ipargyakorlás jogát maguk adományozzák. 1860. május 1-től korlátolt iparszabadság lépett érvénybe. A képviselőházban 1869. október 21-én ismét ipartörvényjavaslatot nyújtottak be. Ennek alapján készült el az 1872. évi VIII. tc., az ún. „Ipartörvény”, mely 1. §-ában kimondta, hogy a magyar korona területén minden nagykorú egyén bármely iparágat önállóan, szabadon gyakorolhat. Az iparosoknak (ugyanazon, vagy különböző ipart űzők) a céhes érdekvédelem helyett „érdekeik előmozdítása” céljából ipartársulatokat kell szervezniük. Ez a törvény mondta ki a céhek felszámolását: „83. §. a jelen törvény életbelépésétől számított 3 hó alatt valamennyi fennálló céh megszűnik.”

Nógrád megyében ennek a folyamatnak, a törvényhatósági bizottság határozata szerint 1872. június 15-ig kellett befejeződnie. A kibontakozó kapitalizmus gazdasági-társadalmi rendszere számára a feudális ipari termelés alkalmatlanná vált. A kialakulóban levő belső piac szükségletei megkérdőjelezték a kézművesipari termelés létjogosultságát, mert a kereskedelem kézműves és feudális termelési bázisa nem elégítette ki a növekvő keresletet. Az ellentmondás feloldásaként a tőke behatolt a termelésbe, megteremtve a tőke termelési bázisát, a gyáripart.

A kisipar azonban nem tudott a krónikus tőkehiány miatt megkapaszkodni, életképtelenségéért még 1896-ban is az 1872. VIII. tc-t hibáztatta: „...a német birodalom ipartörvényét honosította meg, teljesen szabad versenyre bocsátván, az ipart s eltörlővén a képesítést. Ez által a társulást megbénította, s a százados céhrendszer józan ipara közprédája lett a kedvezményes gyáriparnak, s a mindent felfaló nem hivatott, úzérkedő tőkének, mely bármi mesterségre önmagában bírta képesítését.”

### A NÓGRÁD MEGYEI CÉHEK KIALAKULÁSA ÉS MŰKÖDÉSE

Megyénk céhesiparának fejlődését derékba törte az 1663-mal kezdődő részleges török uralom. Balassagyarmat, Szécsény elmenekült mesteremberei a füleki és losonci céhek szervezetébe léptek be, vagy a nagyobb — kékkői, diványi, gácsi — uradalmak szolgálatába szegődtek. A megye jelentős településein, a volt mezővárosokban a céhrendszer emlékei a XVII. századig nyúlnak vissza. A legtöbb mesterember Füleken élt, ahonnan később, a török elől, szintén Losoncra menekültek. Így a XVII. század végére Losonc lett a megyei céhesipar központja. A XVIII. század elején, a török kiűzése után meginduló újjászerveződési folyamatot megyénkben is felfedezhetjük, sőt új céhek alakulását is megfigyelhetjük.

A hazai céhek, mint a kézműipar és a mesteremberek védelmére alkotott testületek, az olasz és német céhek mintájára létesültek, de alkalmazkodtak a magyarországi jogviszonyokhoz. Így a király által adományozott privilégiumok (Fülek: szabócéh, 1674; Losonc: fazekascéh, 1653) mellett azokban a mezővárosokban és falvakban, amelyek földesúri hatalom alatt álltak, az illető földesurak adták vagy erősítették meg a céhszabadalmakat (Fülekre és Losoncra kiterjedő, érvénnyel a vargák kaptak szabadalmat, 1656-ban Wesselényi Ferenc-től, s ugyanígy kapott a földesúrtól Balassagyarmaton 1656-ban a csizmadia-, Kékkőn 1686-ban a szabó-, Szécsényben 1617-ben a csizmadia-, varga-, posztónyiró, szabó- és szücsceh.)

Voltak az iparostársulások között egymással egyenjogúság alapján szövetkezett céhek is. Ezek alkották az ún. közös céheket. A több városra vagy helységekre kiterjedő közös céhek létrehozásának oka legtöbbször az az egyszerű tény volt, hogy a mesteremberek oly kevés számban éltek az illető településen, hogy nem tudták céheket alkotni. Így kaptak közösen privilégiumot a már említett vargák is — Losoncra és Fülekre kiterjesztve jogaikat. Hasonló volt a helyzet Losonc és Tugár esetében is, ahol a csizmadiák 1830-ban, a tímárok 1818-ban, Losonc és Rimaszombat esetében a csizmadiák, szabók, szűcsök 1720-ban, a bogárok, kovácsok 1819-ben, a csizmadiák 1821-ben kaptak így privilégiumot.

A vegyescéh-privilégiumok, amelyekben különböző iparosok egyesültek, szintén hasonló okra vezethetők vissza: Balassagyarmaton kalapos-, kádár-, kötélverő-, nyereggyártómesterek 1829-ben, asztalos-, bogár-, kovács-, lakatosmesterek 1826-ban, Losoncon a fésűsök, vargák 1839-ben, a nyereggyártó-, posztónyíró-, szabó-, szíjgyártómesterek 1649-ben kaptak privilégiumot. Szécsényben, két vegyescéh 1832-ben, a kötélverő-, szűrszabó-, vargacéh 1846-ban, a pásztói tímár-, vargacéh 1817-ben, a csizmadia-, vargacéh 1617-ben, a szabó-, szűcs-, szűrszabócéh 1817-ben kapott hasonló szabadalmat. A megye egész területére pedig a molnárok 1818-ban, a mészárosok 1829-ben kaptak céhprivilégiumot.

A XVIII. századra már csak Divény, Füle, Gács, Losonc, Kékkő, Pásztó, Szécsény, Nógrád, Szirák, Nagyoroszi, Balassagyarmat viselte a mezővárosi elnevezést. Ezekben a településeken részben a földesurak támogatásával alakultak újjá a céhek és keletkeztek az újak. Balassagyarmaton 8 céh alakult: posztókészítő 1741, 1751, varga 1751, szabó, szűcs 1755, gombkötő 1761, csizmadia 1768, szíjgyártó 1768; Pásztón csapó 1748, csizmadia 177. Divényben, Kékkőn egy-egy, Losoncon 3, Losonc-Rimaszombatra kiterjesztve 1 vegyescéh keletkezett. A XIX. század második évtizedétől kezdve az országban meginduló kézműipari fejlődés hatása alól megyénk sem tudta kivonni magát, így a céhek utóvirágzásáról lehet beszélni. Ez azonban már nem volt tartós, mert a kisárutermelés létjogosultsága visszavonhatatlanul megszűnt, és a céhekbe tömörült iparosok inkább mezőgazdasági termelésükről voltak nevezetesebbek, mintsem iparukról, pedig nagy számban éltek mesteremberek a mezővárosokban. Nógrád megyében 1813—1846. között 51 új céhet alapítottak. Ezek a céhek azonban már a törvények értelmében kizárólag királyi privilégiummal rendelkeztek. Ebből az időszakból Füleken 1, Gácson 8, Losoncon 3, Losonc-Tugáron, 3, Losonc-Rimaszombaton 2, Balassagyarmaton 4, Szécsényben 4, Pásztón 9, Nagyorosziiban 2, Szirákon 1 céh alakulásáról tudunk. A céhbéli mesterek száma is erősen különbözött: 1828-ban Balassagyarmaton 3692 lakosból 184, Nagyorosziiban 1928 lakosból 19, Pásztón 4141 lakosból 93, Szécsényben 3351 lakosból 65 volt az iparosok száma. 1847-ben az iparosok száma Losoncon 876, Balassagyarmaton 516 fő, ebből az önálló mesterek száma 344—256 fő volt. A céhek utóéletébe pillantsunk be néhány dokumentum segítségével.

1832. augusztus 27-én folyamodtak a megye közgyűléséhez céhalapítási kérelemmel a szécsényi asztalos, lakatos, köteles, kőműves, kéményseprő, nyerges, kerékgyártó, kovács, ács és rézműves mesteremberek. Kérvényükből kitűnik, hogy „az oly Mester Embereknél, kik Kissebb Városokban, vagy éppen falu helyen Czehék Nélkül megtelepedve vannak, többféle akadályok Adódván elő, gyakorta szembeütő, sőt olykor ki pótolhatatlan károkat szenvedni kénytelennek... mint Czéh nélkül valóik rendesen legényt nem tarthatunk s nem is kapunk, Inast Nem szabadíthatunk, Vásárookra Műveink Árulása végett nem járhatunk, tsak Magunk lakhelyébe szorítva oly szűken élhetünk meg, hogy a Mester ember nevet majd nem hasznaltalanul viseljük.” Ezért határozták el magukat, hogy céhet alakítsanak. Mivel Szécsényben a szabó-, csizmadia-, és vargamesterek már külön céhet alkottak, a kérelmező 17 különféle „mesterséget gyakorló mesterek” vegyescéh-alapítási kérvényét 1835 márciusában tárgyalta meg a megyegyűlés. Az egyenkénti vizsgálat, mely kiterjedt a mesterségbeli tudásukra, legényeik számára s egyéb vagyoni helyzetükre, megállapította, hogy „...ezen Mester emberek egyedül Szécsénybe (mellynek népessége mint egy 3500 lélekre megyen) elkészített munkáikat helybe el nem adhatván, a közelébb levő helyeken (úgy mint B. Gyarmathon melly egy statio távolságra Lossontzon melly 2 Statio távolságra és Szirákon Melly 2 Statio távolságra fekszik) tartani szokott vásárookra kénytelenek jární, s mind ezek, a Vásárookra való kereskedéseken kívül is, mind pedig a kész rendelésekre dolgozó mesterek egyedül Szécsény m. városában lévő munkáikkal élelmeket fen nem tarthatnák, ha a körül levő helyeken lakó

Uraságoknak nem dolgoznak mellyekből összeven Mesterségbeli jövedelmek oly tsekély, hogy egyedül a legszegényebb sorba állhatnak.” De így volt ez másutt is a megyében. A céhekbe tömörült iparosok megélhetését a helyi szűkös megrendelések nem biztosították. A XIX. század közepén az iparosok és mesteremberek névjegyzékének összeállításakor problémát jelentett még annak az eldöntése is, hogy kik értendők a kereskedők és iparúzők neve alatt? ... oly mesteremberek is kik ugyan czéhbeliek de inkább földműveléssel mint mesterségükkel foglalkoznak?” A megyei kiváltságlevelék megadási feltételei között pedig első helyen szerepelt az „udvari díjjak” megfizetésének lehetősége, valamint „a Czéh feltartásához szükséges költségek fedezésére, megkiváncatató” képesség. S, hogy mennyire nehez volt előteremteni a gazdasági feltételeket, arra jó példa a balassagyarmati kőműves- és ácsmesterek 1850-ben keltezett kérelme. Ezek a mesterek nem voltak képesek új céhlevelet kiváltani, és ezért, mivel az asztalos- és lakatosmesterekkel hasonló szakmában dolgoznak, és azoknak pedig Cs. Kir. Céh kiváltságuk van, kérték, hogy az „egyesült Asztalos és Lakatos Czéhben” rendes tagokként dolgozhasanak, és egyben élhessenek is a kiváltságokkal.

Az abszolutizmus időszakában a mesterjog megszerzéséhez szükséges „Taksa” összegének megállapítása is gondot okozott. Erre abból következtethetünk, hogy a céheknek válaszolni kellett arra a kérdésre, hogy Kereskedelmi és Iparüzleti utasítás 161. §-a szerint megállapított 10 pft taksát ki tudják-e fizetni.

A kékkői céhek nem találták kevésnek az összeget, de megjegyezték, hogy „mennél kisebb a mester Díj, annál több szegény embernek áll tehetségében azt magának megszerezni, s hogy a Kékkői Czéh-beli mesteremberek többnyire olyanok, kik mesterségük mellett földműveléssel foglalkozvány mesterségüket úgyszólván csak mel-  
lék, s télen át gyakorlott keresetnek tartják”.

A losonci céhek pedig a nagy kiadásokat panaszták és ezért ők 20 pft összeget tartanak megfelelőnek, mivel „majdnem minden Városban olyan csekélyre rúg azoknak száma kik a Czéhbe álnak, hogy a legszükségesebb költségek fedezésére is a csekély összeg nem elegendő, ezeknél fogva annak feljebbre való emeltetését” javasolták.

A nagyoroszi céhek már eddig sem kértek többet 10 pft-nál, s ezért méltányosnak tartották ezt az összeget. A szécsényi céhek „...a régi szabadalom levelök értelmében 25 pft-nyi díjat fizetvén, mások is annyira kötelezendők”, ezért az eddigi 25 forint megtartására szavaztak. Kornél Jenő kerületi biztos azonban hozzáfűzte véleményét „...10 p. forintba megállapított mesterdíj mint a helybeli vagyoni s üzlet jövedelmi körülményekhez igen is alkalmazott, utóbb is megtartandó lenne.” A sziráki céhek 12 forintot szedtek mesterdíjként „de itt is elégtelen a céheknek, mert kevesen vannak kik céhekbe szorgalmaznak”. A balassagyarmati céh előjárói szerint „a czéhék szükségéi kellően fedeztetnének”. Kérésük, hogy 25 forintra emeljék a belépést megváltó összeget.

Komáromy főszolgabíró, figyelembe vette ezeket a kívánságokat, és végül is 15 pengőforint összeget tartott megfelelőnek, mert ezt az összeget, a kisebb városokban lakó „szegényebb sorsúak” is meg tudják fizetni.

A XIX. század elejéig a lakosság használati eszközeinek nagy részét a céhesipar állította elő. Megyénkben az országos céhek többsége megtalálható volt, területi elosztásukra nézve az volt a jellemző, hogy a három nagyobb település területén — Balassagyarmaton, Losoncon, Szécsényben — illetve a kisebb mezővárosokban (úgy, mint Kékkő, Gács, Füle, Divény, Szirák, Nagyoroszi és Pásztó területén) helyezkedtek el. A céhek számának megoszlása 1854-ben a következő volt: Kékkő 2 céh, Füle 5 céh, Gács 4 céh, Divény 4 céh, Nagyoroszi 5 céh, Szirák 4 céh, Szécsény 4 céh és 2 kiváltságlevellel nem rendelkező céh. Balassagyarmaton 16, Losoncon a céhek száma 15 volt. A válaszokból világossá válik, hogy miért nem határozta meg a megye tőkésiparának kialakulását a feudalizmusban létrejött céhesipar továbbfejlődése, fejlesztése, és miért nem mutatható ki szoros kapcsolatot a céhesipar és a tőkésipar között? Próbálkozás volt ugyan, pl. a börgyeralapítási kísérlet Losoncon 1845-ben, ahol a manufaktúra, a tímár-, és csizmadiacéh elszegényedett és bér munka vállalására kényszerült tagjait kívánta volna munkaerőként felhasználni. A taksákra adott válaszok híven tükrözik a gazdasági viszonyokat.

Szvircsek Ferenc



# KÖRKÉP

## Együtt, vagy külön

### VIDÉKI ANTOLOGIÁKRÓL

Antológiák mindig voltak és nyilván mindig is lesznek. Úgy tűnik azonban, hogy az utóbbi 10–15 évben különösen elszaporodtak, s ahogy a 70-es évek felé közeledünk vizsgálódásunkban, egyre nő a számuk. Az elkövetkezőkben kísérletet teszek arra, hogy néhány, egy-két éve megjelent, s tulajdonképpen „véletlenszerűen” kiválasztott antológiát jellemezzek, értékeljek. Tehát korántsem töreksem teljességre. Elemzésünket azonban előbb mindenképpen általánosabb síkon kell kezdenünk ahhoz, hogy közelítően igazságos és árnyalt képet rajzolhassunk majd magukról a konkrét gyűjteményekről.

Mindenekelőtt a fogalom praktikus meghatározásánál kell kezdenünk; ez lehet egyáltalán bármiféle (közös) gondolkodásnak az alapja. Lényegében erre megfelelőnek látszik a *Világirodalmi Lexikon* I. kötetének címszava: „...versek, prózai művek, ill. ezek részleteinek adott szempont szerint válogatott gyűjteménye. (...) Az újkorban a fogalom keretei kitágultak és lényegében a legtöbb gyűjteményfajtát antológiának nevezik. Az antológia ... összegyűjtheti egy korszak vagy egy irányzat reprezentatív alkotásait, (...) állást foglalhat a kortársi irodalom valamelyik áramlata mellett. Az antológiák tükrözik koruk ízlését és irodalomszemléletét, s haladó vagy konzervatív válogatási szempontjaikkal erősen befolyásolják az irodalmi köztudatot”. (362. o. — az én kiemeléseim: D. P.) Bizonyára lehetne itt a meghatározásokat tovább finomítani, hiszen a gyűjtemény például negatív módon is tükrözheti kora ízlését stb., s nem kell feltétlenül pozitívan azt magába foglalnia. Elméleti kiindulópontnak azonban ennyi mégis elegendő. Persze, e leírás egy ideáltípust körvonalaz ugyanakkor, amelynek valószínűleg nagyon kevés antológia felel meg az életben.

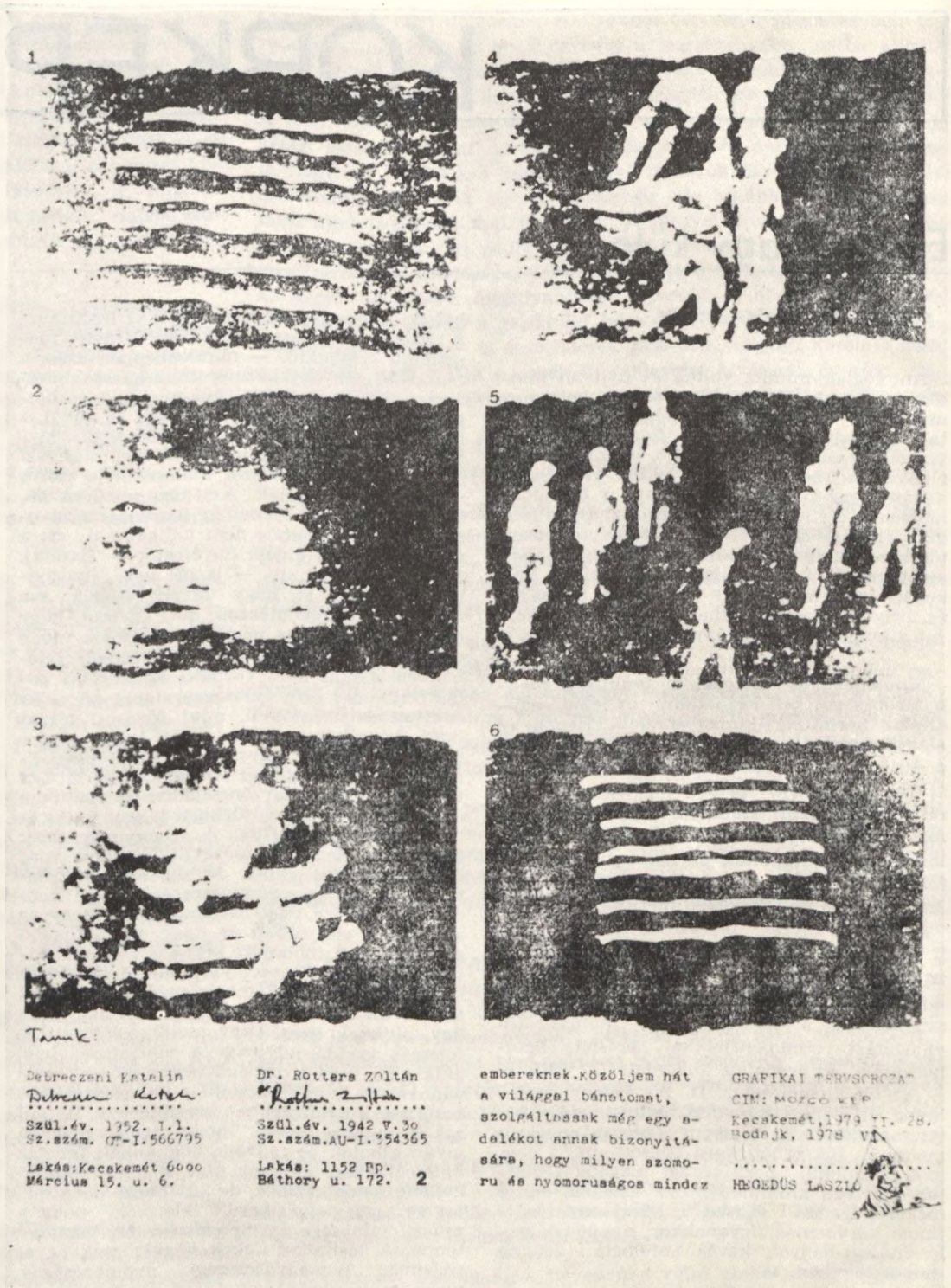
A fenti meghatározások belső tartalma, úgy gondolom, elsősorban esztétikai, bár kétségtelen, hogy ideológiai vonatkozásai is vannak. Alkalmazható lenne kizárólag egy ideológiai, irodalom-kultúrpolitikai szempontrendszer is persze, különösen tekintettel arra, hogy elemzésünk most a vidéki antológiákra korlátozódik konkrétan. Ezeknek az antológiáknak az elszaporodása — először csak a tény önmagában vizsgálva — több dologra is egyszerre hívja fel a figyelmet. A legszembetűnőbb kétségtelenül, az, hogy a magyar kulturális életben egy igen fontos változás csiráit jelzi, nevezetesen azt, hogy a kulturális életben megindult egy decentralizációs folyamat. Erre sokszor, sokféleképpen történtek már kísérletek, de a főváros és vidék ilyen értelmű szembeállítását máig nem tudták lerombolni. Pedig ennek a részben mondvasínál, részben sajnos, valóságos ellentétnek a megszüntetése, némi túlzással élve, létkérdés. Enélkül a kultúrában sem alakulhat ki olyan egészséges verseny, mely irodalomra, művészetre megteremkenyítően hathat. Az az egységesség, amely korábban még merevebb volt, és ma is uralgóan létezik, mesterségesen fenntartott, legfeljebb művészetben kívüli célokat szolgál-

hat, de semmiképpen sem magát az irodalmat. A vidéken megjelenő antológiák — most függetlenül értéküktől — mindenképpen ezen a centralizáción igyekeznek több-kevesebb sikerrel rést ütni. Feltétlenül meg kell említeni itt a vidéki folyóiratok szerepét is, annál is inkább, mert létük, egész tevékenységük egyrészt ugyanebben az irányban hat, másrészt az antológiákkal sokszor konkrétan is szoros kapcsolatban vannak. Az, hogy az Életünk, az Új Forrás, a Palócföld fokozatos színvonalemelkedése tény, nem hallgatható el; a többi nagy régi vidéki folyóiratot — Tiszatáj, Jelenkor, Alföld stb. — is ide véve, nyugodtan jelenthető ki, hogy tevékenységük ma már országos jelentőségű. Sőt, anélkül, hogy most a már úgy is meglevő ellentétek mellé egy újabbat akarnék kreálni, bizonyos értelemben sokkal több várható — mert az eddigi működés erre valóságos alapot ad — az említett folyóiratoktól, mint fővárosi társaiktól. Lényegében, csak inkább itt a jövőre téve a hangsúlyt, ugyanez áll az antológiákra is, ha lehetőségeiket jól használják ki. Létük ténye tehát már önmagában is pozitívan értékelhető, ha az előzőekben jelzett kulturális szerepet tekintjük. A szempontrendszer egy másik elemét emelve ki, ugyanerre az eredményre juthatunk. Az úgynevezett „fiatal irodalom” problémájára, helyzetére gondolok. Egyelőre csak azt említeném, hogy az antológiák elsősorban és nagy többségükben a pályakezdő, többnyire korukra nézve is fiatal íróknak-költőknek nyújtanak viszonylagos kísérletező területet, megjelenési lehetőséget: azokat az alkotókat vállalják fel így vagy úgy, akiknek nem, vagy csak korlátozott és felemás módon jut hely a centralizációban, akik nem tudnak máshol bemutatkozni, nyilvánosságot kapni, legalábbis koncentráltabban, nem folyóiratokban szerteszórva. Itt kell azt is megemlítenem, hogy igen gyakran olyan alkotók és művek bukkannak fel az antológiákban, akiknek már jó ideje kötettel kellene rendelkezniük, de különböző okok miatt ezt még nem sikerült elérniük, noha a művek minősége és mennyisége ezt lehetővé tenné. A technikai okok közül csak egyet rögzítek: a magyarországi nyomorúságos nyomdaviszonyokat, ahol egy-egy könyv átutási ideje minimum két év, s ha ehhez hozzávesszük a szintén hosszadalmas előkészítési munkákat idejét, akkor azt hiszem, minden kommentár felesleges. A lényegi okok közül is csak egyet szeretnék rögzíteni: bár kétségtelen, hogy a 10 évvel ezelőtti viszonyokhoz képest a kiadói politika valamelyest rugalmasabbá vált, s időnként egészen fiatal íróknak-költőknek is teret enged legalább egy kötet erejéig, működésüket mégis elsősorban a merevség jellemzi, a kockázattól, a vállalkozástól való félelem. Az ily módon felhalmozódott és objektívalódott szellemi energiák természetesen más utakat keresnek maguknak; ennek egyik lehetséges módja az antológiákba való tömörítés, csoportokba verődés. De nem szabad elfelejteni, hogy ez kényszerhelyzet, kényszerállapot, nem szabadon választott, hanem értelemszerűen manipulált lehetőség. S ha ezt az állapotot jól végiggondoljuk, akkor azonnal előtűnnek az antológiák „hátulütői”, amelyek talán a legszebben egy központi gyűjteményben, a *Madárúton* című antológiában látszanak (erre a kiadványra részletesen nem tértek ki, amúgyis sok vita volt róla; erényeit, hibáit közismertnek tételezem, csak példaként említem.) Ezeket a „hátulütőket” össze-

foglalóan egy szóval tudnám meghatározni: a skizofréniával. Ugyanis, minden író-költő természetesen törekvése, hogy önmagát egy személyben, szuverén alkotóként a világnak megmutassa. Ehhez a belső valósághoz kapcsolódik a külső, mely — egészen más szempontok szerint — szintén ebben az irányban hat. A reális közösségek hiánya az egyénekre szakadást, az elszigetelődést segíti elő: etikailag ezért a ténylegesen járható út, az amelynek az alkotók egyedül vágnak neki, azaz, kívül maradnak a dolgokon s a művel foglalkoznak, mely csak így lehet autentikus, miképpen a művet létrehozó élet is. Az így vállalt élet és mű — melynek lényeges eleme a kivárási — persze szörnyű terheket ró az egyénre minden tekintetben, s ezt csak kevesen képesek eltűrni és vállalni (vannak persze példák: Mészöly Miklós, Ottlik Géza nevét sorolom csak fel). Így születik meg a tudathasadás — a természetes törekvések, az etikusság út megcsúfolódik; az egyéni kivárási-próbálkozás helyett az adott viszonyok között sokkal kevésbé reális csoportos fellépés, a megjelenési lehetőség csábításaképpen. A csoportos és főleg egységes fellépésre persze igen nagy szükség lenne, hiszen közelebbi perspektívában nyilván hatásosabb, az áttörésre alkalmasabb s kevesebb — akár a szó legszorosabb értelmében véve is — emberi áldozatot igényel. Az ez idáig létrejött antológiák nagy többségében azonban ez az egységes fellépés csupán látszólagos, s az együtt való szereplés a legtöbbször csak annyit takar, hogy az antológia pusztán csak egy egyszerű megjelenési lehetőség és semmi több. S ez már azt hiszem, nagy baj; csoportba-közösségbe állni csupán a fent említett okok miatt aligha lehet hasznos akár művészi, akár emberi szempontból. Nem is beszélve most arról, hogy ez a már jelzett manipulált állapotban való részvételt is jelenti egyben.

Külön kell szólnom vázlatosan a csoportos fellépések paradox vonásáról: a nemzedéki csoportosulásról (nem számolva most azt a néhány kivételt, amikor az antológiákban már „befutott” alkotók is részt vesznek). Kétségtelenül ezekben a kötetekben nagyjából azonos korosztály szerepel, nagy általánosságban hasonló célokkal, törekvésekkel, de úgy gondolom, nemzedékként való meghatározásukban csak ez a két meglehetősen bizonytalan és homályos tényező említhető fel. Persze negatív meghatározásokkal talán egyszerűbb lenne a dolog — az előző nemzedékekhez képest miben különbözik, mit nem akar, nem tesz stb. ez a nemzedék; ez sem kevés, bizonyos viszonyok között ez a negatív lét lehet a legtöbb is. Nemzedékalkotásra azonban, azt hiszem, kevés. Tehát nemcsak látszólagos csoportos fellépésről van szó, hanem látszólagos nemzedéki fellépésről is. A kérdés persze úgy is felvetődik, hogy lényeges-e, fontos-e egyáltalán ez a nemzedéki kérdés. A válasz erre is paradoxon lehet; igen is, meg nem is. Lényeges abból a szempontból, hogy fontosnak látom az egységes csoportos fellépést, mert a nemzedéki tudat ezt a közösséget erősíthetné. A már szintén vázolt viszonyok viszont, ha nem is mellékessé, de másodlagosan teszik ezt a kérdést pillanatnyilag. S itt megint csak az egyénhez, az egyéni út problémájához jutunk vissza. A nemzedéki kategorizálást egyébként azért sem tartom, enyhén szólva, szerencsésnek, mert már önmagában is korlátoz, határok közé szorít, úgy egységesít, hogy a különféleséget, sokféleséget nivellálja, összemossa. Másrészt a „nemzedékekkel” való „elbárást” könnyíti meg, míg ha külön-külön kell az egyes emberrel-alkotóval szembenézni, kritikusként, kultúrpolitikusként egyaránt

sokkal nehezebb a helyzete: a tényleges valósággal kell szembenéznie s nem kreált valósággal — nem „arctalan nemzedékkel” (Zalán Tibor), tömeggel, hanem ahol és amikor lehet, egyéni arcokkal. Kétségtelen sajnós az, hogy az antológiákban felbukkanó alkotók száma az arctalanság felé sodorja ezt a kvázi-nemzedéket. Némileg patetikus fordulattal élve, elborzasztó mennyiségben készülődnek, vannak jelen ezeken a fórumokon pályakezdekők — elsősorban költők, akik ennyien a magyar irodalomban talán soha nem voltak, pedig Magyarország mindig is „nagy hatalomnak” számított ebből a szempontból. Meggondolkodtató tény ez, s ha megpróbálunk a mélyére tekinteni, kiderül, hogy önmagánál sokkal többet jelent és ugyanakkor bizonyos értelemben menti is a „nemzedéket”. A művészi tevékenység bármely ágazata tulajdonképpen két részből, elemből tevődik össze: egy kollektív-közösségi elemből és egy individuális elemből. E kettő egymáshoz való viszonya, hogy mikor melyik uralkodik, vagy mikor vannak egyensúlyban, koronként változó. A schilleri terminológiát alkalmazva, a naiv kor jellegzetessége az előbbi dominanciája, ahol is az individuális elem nyilván egészen mellékes, esetleges körülménnyé változik. A szentimentális korszak jellemzője, hogy az utóbbi válik elsődlegessé és a közösségi elem csak annyiban játszik szerepet, amennyiben a művek soha nem az asztalfióknak, hanem mások számára készülnek. Szentimentális korban az eszményi nyilván az lenne, ha — nem helyre állva, hanem — egy magasabb fokon a kettő egymásra találna, egyensúlyba kerülne, amikor is az individuális alkotó és egyszeri-egyéni műve reális befogadói közösségre találna. Más tekintetben már szoltam e reális közösségek hiányáról, s a következményeiről is. Ehhez most csak annyit tennék még hozzá, hogy a művészet e korban kétségtelenül tragikussá válik, de mindemellett az ember számára — a sajátos társadalmi viszonyok között — megőrzi az egyéni szabadságot, melynek lényeges eleme a személyiséget kiteljesítő alkotás-teremtés, még akkor is, ha az individuum semmi másra nem apellálhat, mint az „utókorra”. Röviden és egyszerűen — az egyetlen lehetőség marad arra, hogy az individuum önmaga szuverenitását-integritását megőrizze s egyben az adott valóság körülményei között a lehetségesig kiteljesítse. Azt hiszem, ahhoz, hogy erre — a művészeteken belül is — a legalkalmasabb, szubjektív, egyénre koncentráló voltánál fogva a költészet, talán nem is kell különösebb magyarázat. Ennek a lét- és világlátnak a szempontjából végül is közömbös, hogy ezek a törekvések esztétikai nézőpontból a dilettantizmus, vagy az egyértelmű művészi tehetség formájában jelennek meg. Személy szerint én ebben a problémakomplexumban látom annak okát, hogy annyi fiatal költőnk van, s, hogy e nagy számban viszonylag sok a középszerű, sőt a dilettáns is. Az igazi nagy probléma azonban valóságosan akkor jelentkezik, amikor az előző szempontok szerint jellemzett kérdést — mely úgy elfogadható — megpróbáljuk csak esztétikailag értékelni. Innét tekintve ugyanis már nem mindegy, hogy a túlnyomó középszerű elhomályosítja, mintegy elrejtja az igazi tehetséget is. S éppen az ő érdekükben a leírás-megértés (a szónak racionális és attitűdbeli értelmében egyaránt) és az értékelés között különbséget kell tennünk. Az értékelés pedig mindig viszonyítást is jelent általánosságban is, konkrétan is,



Tanúk:

Debreczeni Katalin  
*Debreczeni Katalin*  
 Szül.év. 1952. 1.1.  
 Sz.szám. OT-I.566795  
 Lakás: Kecskemét 6000  
 Március 15. u. 6.

Dr. Rottner Zoltán  
*Dr. Rottner Zoltán*  
 Szül.év. 1942 V.30  
 Sz.szám. AU-I.254365  
 Lakás: 1152 Bp.  
 Báthory u. 172. 2

embereknek. Készüljem hát  
 a világgal bánatomat,  
 szolgáltatassak még egy a-  
 deléket annak bizonyítá-  
 sára, hogy milyen szomorú  
 és nyomorúságos mindez

GRAFIKAI TERVSOROZAT  
 CIM: MOZGÓ KÉP  
 Kecskemét, 1979. II. 28.  
 Boda Jk, 1978. VI.  
 HEGEDŰS LÁSZLÓ

szenpontrendszer pedig akkor ideális viszonylagosan, ha az esztétikai szempont és az eddigiekben változt ideológiai szempont összekapcsolódik. Azt hiszem, nem érdemes inercikselni s minden tekintetben a legjobb, ha a legmagasabb mércét alkalmazzuk, még akkor is, ha ez esetleg első pillantásra túlzottnak tűnik. Viszonyítási alapnak így én azt a magyar irodalomban egyetlen antológiát választom, mely a dolgozat elején idézett „követelményeknek”, valamint a változt esztétikai-ideológiai szempontrendszernek „megfelel”: a Juhász Gyula szerkesztette Holnap antológiát. Ezzel persze nem valamiféle kanonikus hierarchiát szeretnék felállítani, különösen nem több, mint hetven év távlatában; a funkciók, az egyébként sok vonatkozásban hasonló történelmi-társadalmi szituáció változott. Mégis tanulságos lehet e legendás antológia néhány vonását éppen csak érintve felidézni. A Holnap antológia, mint ismeretes, Nagyváradon született — ha úgy

tetszik, tehát vidéki antológia volt. Mégis jelentőségéről, hatásáról, azt hiszem, felesleges is lenne beszélnem. A jelen helyzetben talán csak egy vonatkozását kellene kiemelni: az egységességében rejlő heterogenitását vagy ugyanezt fordítva — heterogén voltában is érvényesülő egységességét. Ha arra gondolok, hogy olyan költők vettek részt benne, mint Ady, Babits, Balázs Béla vagy mondjuk Dutka Ákos, nem is szólva Emőd Tanásról, Miklós Jutkáról, akkor egészen nyilvánvaló, hogy mennyire más indíttatású, költészeti törekvésű alkotók gyűltek itt össze. A megjelenés pillanatában is szembeötlő volt az is, hogy nem azonos típusú és fajsúlyú tehetségek léptek szövetségre — szinte teljes a skála: óriások (Ady, Babits), közepes (Dutka, Emőd, Balázs Béla) és mára teljesen elfelejtett (Miklós Jutka) költők szerepeltek együtt. Csoportos felépítésük azonban a legteljesebb természetességgel volt egységes bizonyos célokban, eszmékben, függetlenül min-

den különbözőségüktől; sőt, talán pont ezért! A célokról, eszmékről most csak annyit összefoglalóan: mindannyian egy „új Magyarországért” léptek együttesen nyilvánosság elé, ami egyszerre jelentett újat művészetben, társadalomban, életben. Ugyanennek a kérdésnek a másik oldala, hogy mindemellett — természetesen elsősorban a legjobbak — individuumok; kötetben belül és kötetben kívül is, és azok is maradnak. Ezért is válhattak *holnaposokká*; s lehetett az ilyen értelmű fellépés hatásos, működhetett katalizátorként minden tekintetben.

Amikor most az általánosabb fejtegetések után rátérek magukra a konkrét antológiákra, s megpróbálom így értékelni vázlatosan, azt hiszem, nem árt ha a Holnap példája — ha nem is közvetlen hasonlítás alapként — mindannyiunk szeme előtt ott lebeg, tűnjék bár irreálisnak is. Dehát érdemes-e egyáltalán reális, tehát kisszerű és csúszó-mászó példákat, mércéket magunk elé tűzni?!

★

Elsőként kell foglalkoznunk az egyik legfrissebb antológiával, a *Fél korszó hiány* (Pecs, 1980). című kiadvánnyal. Nem véletlen a négy költő — *Parti Nagy Lajos, Csordás Gábor, Meliorisz Béla és Pálincás György* — verseit tartalmazó kötet messze kiemelkedik hasonló típusú társai közül, s nyilván ezért tett szert olyan országos érdeklődésre, hírre, amelyre egyik korábbi ilyen jellegű antológia sem. Innét szemlélve, a *Fél korszó hiány* mintaszerű, akár szerkezetét, akár a négy költő együttes vállalkozását, akár különálló, egyes teljesítményüket (s hadd tegyem hozzá, tehetségüket) vesszük vizsgálat alá. De még az olyan nem mellékes apróság is példa lehet, hogy a versgyűjteményt olyan bevezetővel látták el, mint *Csorba Győző*. Csorba Győző szeretettel teli, ugyanakkor néhány szóban okos-pontos elemzést adó sorai nemcsak eligazítják az olvasót, hanem a kötet iránt az érdeklődést is felkeltik. Magam részéről többek között ezért sem térek ki különösebb részletességgel az egyes költői teljesítményekre; már csak azért sem, mert a kötet különös tanulsága nem is itt rejlik. Bár kétségtelen, hogy mind a négyük — ugyan eltérő minőséggel és súlyossággal — tehetséges és valójában közismert, országosan publikáló költő (Csordás Gábornak még az antológia előtt első kötete is megjelent *A nevelő nevelése* címmel), a *Fél korszó hiány* „átütő sikere” mégis elsősorban úgy született meg, hogy valamire közösen, együttesen vállalkoztak. Verseiket, költészetüket nem az fűzi szorosan össze, hogy pécsi költők, hanem az, hogy — Csorba Győző szavaival — „magyar költők ők” s mint ilyenek jelennek meg előttünk. A kötet kohéziós magja, ami köré a négy költő alkotásai szerveződnek, már a címben adott — a hiány, mely az egész gyűjteménynek kulcsszava, vezérmotívuma; úgy vonul végig az antológia egész külső-belső kompozícióján, mintha egy „nyolckezes” zenedarabot hallgatnánk. A téma adott, erre rakódnak rá a különböző variációk rétegei — a nagy közös alaphang mellett így szólalnak meg az egyes szövegek. Hogy ez a kompozíciós elrendezés mennyire tudatos építkezést rejt, azt talán az tükrözi a legjobban, hogy egy sajátos „költői versenynek”, „véres játéknak” is tanúi lehetünk, éppen a fő motívumot illetően: *Parti Nagy Lajos* és *Pálincás György*, mint a régi dalnokok, a megszabott témára — a hiányra — írnak verset, ki-ki a maga módján. A játékok azért is nevezem „véresnek”, mert nemcsak a megszabott, közösen elhatározott téma „komoly”, hanem mert ebből a „játékból” kompozíciós elv született. A zenei felütést *Parti Nagy* groteszk hangvételű két verse, a *Szelid tájban fél korszó hiány* és a *Vagy egy teljes (Pálincás Györgynek)* adja.

a lezárást pedig *Pálincás György* külső megjelenésre is hasonlóan „tragikus” alaphangú verse a *Szelid tájban félkorszó hiány meg egy teljes (Parti Nagy Lajosnak)*. S még talán annak is mély formai, tehát egyszersmind tartalmi oka van, hogy az eredetileg „két-szó-lamban” megpendített téma *Pálincás György*-nél összefonódik és mintegy „fugaszerűen” zeng tovább. Egyébként négyük közül éppen *Parti Nagy* és *Pálincás* áll egymáshoz a legközelebb. Csordásnál a téma közvetlenebb és nyitabb „közéletiséggel”, társadalomkritikával szólal meg, *Meliorisz Bélánál* sokkal visszafogottabban, csöndesebben, igaz, nem kevesebb keserűséggel. A kötetnek talán még az is külön szerencséje, hogy a négy költő változatos szemléletet-formát is képvisel, s így a „hiány lírája” merőben különféle megközelítésben ölt alakot. Dehát végül is mi ez a (fél korszó vagy egy teljes) hiány-költészet? Manapság divatos erről beszélni-írni, pedig hát minden igazi költészetnek egyáltalán művészetnek, hogy úgy mondjam, egyetlen, kizárólagos témája a hiány. Másszóval az, ami nincs, de lehetne, de kellene, hogy legyen, amit *Ady* így fogalmazott meg: „Nincsen semmi, ami van, / Egy Való van: a Nincsen.” (A *Nincsen* himnusza). Az így értett valóság a kötet „lírai hőse” tehát, melyet a legpregnansabban talán *Pálincás György* „dialógus versei” tükröznek, ahol is a dialógus másik tagja, az „Asszony” nemcsak mint lírai fikció és forma fontos, hanem úgy is, hogy egyáltalán egy valóságos dialógusnak — az emberi-társadalmi vonatkozású — lehetetlenségét is példázza. De *Meliorisz* verseinek lát-szólagosan impresszionisztikus, valójában azonban sokkal inkább az objektív líra felé tendáló iránya egy másik oldalról ugyanezt a helyzetet reflektálja, csak nála a fikatív személyt maga a tárgyi valóság — mely tehát hasonlóan nem emberi — helyettesíti. *Csordás Gábornál* pedig ugyanezt a lírai érzület olykor pátosz, olykor groteszkbe hajló, de általában kevésbé áttételes komolysága, „nekikeseredettsége” hordozza s jeleníti meg.

„Ime, négy fiatal, szép költő-arc” — írja *Csorba Győző*; s a kötetben a fényképekről kézzelfoghatóan is ránk tekintő arcok valóban „szépek”, mert tehetségesek. Az egész könyvben és az egyes egyéni fejezetekben is sikerül egy olyan modern költészet kialakítani, mely modern, ha tetszik, avantgarde elemeket hően tartalmaz, de formai-tartalmi tekintetben egyaránt képes a hagyományokat (akár a „helyieket” is) felszívni. Nemcsak *Csordás Gábor*, a többiek is kötetre érettek. Csak azt kívánhatjuk nekik, hogy egyéni szuverén útjukat járva ne feledkezzenek meg a *Fél korszó hiányról* s maradjanak együtt is, mert könyvük nem bemutatkozás — s az időben talán még kevésbé fog annak számítani, — hanem egyéni és közös költői tett. S ez más dimenzió. Nem hiszem, hogy tévednék, ha végezetül mindezekhez hozzáteszem, a magyarországi könyvkiadás súlyos hibája, hogy a kötet mindössze 2000 példányban és clyan terjesztésben jelent meg, hogy gyakorlatilag szinte hozzáférhetetlen.

★

Időben valamivel távolabb van már az az antológia, melyről a következőkben szó lesz, de szorosan a *Fél korszó hiány* után kell említeni értékei miatt. A *Gazdátlan hajók* (Szeged, 1979). a „Szegeden élő fiatal költők antológiája”; kétségkívül szintén kiemelkedik az általános természetből, de felépítése, egységessége és egyéb, már nem is esztétikai szempontok szerint sokkal problematikusabb, mint az előbbieken vázolt antológia. Kezdjük a legegyszerűbb szempontból. Az itt megjelenő költők — *Petri Csathó Ferenc, Baka István, Téglásy Imre, Géczy János, Zalán Tibor, Belányi György* — száma még éppen az elviselhetőség határán innen van, bár már önmagában jelzi, hogy a könyv valószínűleg nem lesz igazán koherens. Így is van. Pedig helyzetükben egymáshoz igen közelálló költőkről van szó: *Baka István*, akinek hamarosan

megjelenik második kötete, és *Belányi György*, akit viszont nemrégiben mutattak csak be, kivételével mindannyian első kötetük előtt állnak a tervezés-összeállítás időszakában. *Zalán Tibornak* azóta meg is jelent első verseskötete, a *Földfogyatkozás*. A másik ilyen irodalom kívüli szempont a „Szegeden élés” kérdése; a kötet szerkesztője, *Szigeti Lajos* és az „előbeszed” írója *Ilia Mihály* helyesen emelte ki az alcímet ebben a formájában — mégis a hely, Szeged, így olyan jelentőséget kapott, melynek a kötetben érzésem szerint nincs valóságos alapja (nem is beszélve arról, hogy mondjuk *Zalán Tibor* és *Géczy János* — akinek a különböző antológiákban való felbukkanására még visszatérek — a kötet megjelenésének időpontjában már nem számított Szegeden élőnek). Belátom persze, hogy ez valószínűleg kényszerhelyzet eredménye volt. Fontosabb is ezért tehát a főcím: *Gazdátlan hajók*, mely a *Fél korszó hiányra* rimel, metaforikusan is, valóságosan is. A hiánynak, a gazdátlanságnak ez a szervező ereje rejtettebben húzódik végig a kötetben, de kétségtelen, hogy itt is központi lírai erőnek bizonyul. A felépítés, a szövegek azonban heterogénebbek, kevésbé egyszert alkatok — már csak azért is, mert a kötet költői nemcsak valaminek a felvállalására gyűltek egybe, hanem hangsúlyozottan önmaguk bemutatására. Ehhez járul az az önmagában nem fontos probléma, hogy nem azonos szinten tehetségesek a kötet alkotói: *Baka István* megrázó erejű „istenes” versei a kötet fölé nőnek; *Zalán Tibor, Géczy János* versei is — különösen más munkáik ismeretében — többet jeleznek, mint egyszerű megmutatkozást. A *Gazdátlan hajók* érdeme egyébként, hogy kellő teret biztosít, mindenkinek a viszonylag teljes, értékelhető költői arccal felvillantására. Hatuk közül talán a kevésbé körvonalazható arcúak közé tartozik *Belányi és Téglásy*; költői vonásaik mintha kialakulatlanabbak, elmosódottabbak lennének, a többiekhez viszonyítva.

A *Gazdátlan hajók* talán legsajátosabb vonása egyfajta, hagyományosság, mely nem elsősorban a versek külső formájában keresendő, sokkal inkább a hat költőnek a költői magatartásában, mely sokszor csapódik ki a versek belső formájában is. *Petri Csathónál* ezt a „lírai realista” hangvételt tükrözi leginkább. Versei nagy többségében — ahol nem elődökhözről beszél, mintegy ezek közvetítésével fogalmazva meg viszonyát a világhoz (tegyük hozzá, túl sokszor) — a kiindulási pont a mindennapok valósága, a lírai személynység apró tárgyi mozzanata, képei. Ebből az alából torz aztán általánosabb indulatokra. Talán ezért is van az, hogy a hét-köznapokból leszűrhető költői tanulságok, melyeket időnként groteszk elemek színeznék, jobban kötődnek a hagyományoshoz, a megszokotthoz, bár formailag alig van hagyományörző verse. Hangja csöndesebb, rezignántabb.

Formai szempontból a másik végpont *Zalán Tibor*. Nála figyelhető meg a legerősebben az a tudatos törekvés, hogy szakítson bizonyos hagyományos sémákkal és határozottan az avantgarde kísérletezéseihez nyúljon vissza, illetve ezen az úton próbáljon előrehaladni. Kétségtelen, itt még sok a hagyományos megformálási forma is, de néhány alkotása már jól mutatja törekvéseit (melyeket legújabb versei már kibontott teljességükben tükröznek). *Zalán Tibor* alkotásainak jellegzetes feszültségét azonban az adja, hogy mindemögött ugyanakkor egy szintén tudatosan vállalt, akár romantikusnak is nevezhető költői magatartás rejtőzik, mely egyáltalán nem idegenkedik a pátosztól, sőt, helyenként a váteszi szerepet sem utasítja el önmagától. Minden bizonnyal innét származik, e kettő ütközéséből és feszültségéből, *Zalán költői* alaphangja, a tragikus szemlélet és hangvétel.

*Zalánhoz* némileg hasonlóan *Géczy János*nál ugyanennek a keveredésnek lehetünk tanúi, talán azzal a megszorítással, hogy ural-

kodobban érződik a hagyományokhoz való kötődés. Ugyanakkor a különféle elemek kevésbé tisztán ragadhatók meg benne: a balladisztikus formától-hangvételtől az avantgarde megformálásáig versei igen széles skálán mozognak. Egyébként Géczy sorsa tanulságos a versektől függetlenül: évek óta antológiák állandó szereplője (válogatás Békés megyei fiatalok írásaiból, Tollam neve ez stb.), első kötetéig azonban még mindig nem jutott el. Ugyanakkor az antológiák különféle okok miatt nem tükrözhetik időközben változásokon, alakulásokon átmenő költészetét. Több kötetterve után, ha egyszer meg is kapja majd a lehetőséget, Géczy tipikusan megkésett elsőkötetes lesz.

Baka István költészete nyíltan más, mint társaié. Formailag — szinte kizárólag kötött rímelésű (és ebben némileg monoton), ritmikailag versei vannak —, de költői alapállására nézve is talán a leghagyományosabb szerepet vállalja; fegyelmezten. Tragikus hangú versei azonban olyan hatalmas erőktől duzzadnak, hogy Baka innét rombol le tulajdonképpen minden „konzervativizmust”. Biblikus, veretes nyelvezete, megformálási módja egészen kivételes, nem csak ezt az antológiát tekintve, de egész nemezedékét számitásba véve. Költészete arra is jó példa lehet, hogy legyen bár a kiindulás bármiféle is, a költői szemlélet és etika intenzitása a döntő végül is abban, mekkora költészet születik a tehetség erőfeszítéséből.

\*

Harmadikként kell szólnom az *Ébresztő idő* című antológiáról, mely a *Palócföld könyvek* első darabja. Ez a gyűjtemény négy gondolom, jellegzetesen átmenetet képvisel. Rendelkezik olyan erényekkel, lehetőségekkel, melyekkel igazán érdekessé és értékesé válhatott volna, de megtalálhatók benne, mindazok a hibák, melyek a nálánál sokkal érdektelegebb, kifejezettebb gyenge — később érintendő — rossz összeállítások jellemzői. Jelen formájában azonban az elmulasztott lehetőség példája.

Az *Ébresztő idő* talán legnagyobb és alapvető hibája, hogy túl sokat markol, szinte teljességre törekszik a Palócföldhöz így vagy úgy kötődő alkotók felsorolásában. Ez a kötődés persze sokféle — néha a tájhoz kapcsolódást, néha a folyóirathoz fűződő szorosabb szálakat jelenti. Ha a válogatási szempontokat egyáltalán lehet mérlegelni, akkor azt hiszem, ez az utóbbi lehetett volna a fő szempont, de ebben is véleményem szerint, mindenképpen elkerülendő lett volna az idősebb „befutott” országos hírnévű alkotók jelenléte (Csanády János, Jobbágy Károly, Veres János) a kötetben. Az ő alkotásaik értéküktől függetlenül tovább bontják az antológia amúgy is széteső jellegét. Ezen túlmenően is túl sok a gyűjteményben szereplő alkotó, s így egy-egy bemutatkozásra viszonylag kevesebb tér nyílik. Persze a fiatalabbak közül is néhányan már eléggé ismertek: Banos János, Onagy Zoltán, Karácsondi Imre (utóbbi kettőnek önálló kötete is megjelent már). Az *Ébresztő idő* különös sajátossága, hogy az általános gyakorlattal szemben jelentős terjedelmet biztosít a prózának: tíz novella, elbeszélés képviseli ezt a műfajt. Pont ebből a szempontból tartom „fájdalmas” veszteségnek az *Ébresztő idő* beváltatlan lehetőségeit. Ugyanis az a furcsa helyzet állt elő itt, hogy az antológia prózai része messze színvonalasabb, izgalmasabb, érdekesebb, mint a lírai rész. Bár az elbeszélések közé beékelődnek a versek, ha csak kiemelten a prózát olvassuk, előtűnik, hogy mennyire egységes az öt alkotó produktuma a lírával szemben, mely bizony széteső. Az igazi veszteséget ott érzem, hogy ha ennek az öt írónak nagyobb teret engednek, nyugodtan lehetett volna egy önálló novellaantológiát összeállítani, mely a maga nemében egészen kiváló lehetett volna. Vállalva ezért a leszűkítés

(de talán még az elfogultság és igazságtalanság) vádját is, a magam részéről az antológiának ezt a prózai részét érinteném néhány gondolat erejéig.

Miért egységes a prózai rész tehát? Egyrészt — bár ez külsőleges megközelítés mégsem hanyagolható el — azért, mert kivétel nélkül fiatal pályakezdekről van szó, még a 42 éves Erdős István is „fiatal” írónak számíthat, legalábbis a mai skizofrén állapotok között. Közülük csak Onagy Zoltán kapott idáig önálló bizonyítási lehetőséget egy kisregény erejéig. Sajnos, bár úgy tűnik, ő a legkiforrottabb tehetség, mindkét novellája kisregényének (Út Eridanusba) parafrázisa, vagy ehhez való műhelymunka. A *Félspanyol megnyitás* a kisregény történetének magját dolgozza fel, a *Bársonyos lesz az éj, Fitzgerald úr!* pedig átvétel az Eridanusból. Ennek ellenére mindkettő önmagában is megálló, jól megformált, főleg az utóbbi groteszk elemekkel színezett egyéni szemléletet tükröző alkotás. Ha Onagnál már úgymint említettem, hadd fűzzem most hozzá, hogy mind az öt novellista kivétel nélkül tehetséget árul el, méghozzá úgy, hogy érződik, nem egyszeri fellobanásról van szó: a jövőben is várható tőlük valami. Köztük a legfiatalabb Mola György; első novellája rutinos, érzékkel formált alkotás, mely elsősorban írója íráskészségéről, szerkesztőképességéről tanúskodik, de nem emelkedik az átlag fölé. Mola másik írása a *Hamlet csapkapitányra várva* azonban valóban crede-

ti műalkotás. Úgy vélem, hogy a Shakespeare-történet részletének sajátos feldolgozása tehetségre vall és más „átiratokkal” szemben is képes többet, újat mondani. Anélkül, hogy ezt részletezném, elsősorban tartalmilag, a közép-európai jellegét emelném ki a novellának. Valóságosnak és történelmi parabolának ez az ötvözte alakíthat ki érvényes mondanivalót a mában. Ezzel összefüggően formailag is érdekfeszítőnek találok az elbeszélést — az ironikus hangvételt, melyhez társul a személyesség „otthonossága” és a távolságtartó magatartás „sztori” alkotó erzülete, egyúttáthatása, olyan epikus utat látszik jelölni, amely ténylegesen járható, „jövőbe-mutató”, ha a rutint Mola elfelejti. Dózsa Ildikó több tekintetben rokonságot mutat Mola Györggyel, de sajátos, egyéni vonásai, nagyon is jól kitapinthatók. Ennek gyökerei alighanem az újságírói múltban keresendők. Mindkét itt szereplő novellája alapjában véve publicisztikus ihletű, főleg *Az órák lelke*, amelynek indításában ez a legerősebben érezhető. Ugyanakkor mindkettőnek ez a publicisztikus hangvétel adja meg a maga sajátos hangzását. Mindkét történetben végül is kiderül, hogy ez a furcsa hang-szemlélet egy írói magatartás „áruhája”, a távolságtartásnak egy különös módja. Dózsa Ildikó szereplői kisemberek. A szemléletből eredő forma sajátossága inkább az *Emlékezetek fátyolos altomra!* című elbeszéléséből derül ki, de erényei sterilebben érzékelhetők *Az órák lelkében*, melyben a téma mélyen meg-szokott, hagyományos. Dózsa Ildikó írói útján az előbbi érzem mégis olyannak, mely még újdonsággal szolgálhat a továbbiakban. Az *Emlékezetek...* ugyanis egyrészt egy sajátos nemzedékkrónika, másrészt azonban általánosabban egy furcsa kisemberkrónika is, melyen keresztül egy igen pontos korszakrajz is körvonalazódik.

Az előző novellistákkal szemben Erdős István, a kötet viszonylag idősebb tagja, nem merészkedik járatlanabb utakra. Formaiszemléleti jellemzője inkább a realista hangvétel és kimunkálás. Nem szeretné az egyoldalúság bűnébe esni, de kétségtelen, hogy Erdős két elbeszélése jelzi a legkevésbé lehetőséget. Ugyanakkor a *Nem megyek vissza soha* szociográfikus bázisa felejtetni képes a megformálás hagyományosságát. Stílusa, formája bizonyos megállapodottságot tükröz: tőle várható a legkevésbé epikus újítás.

E két pólussal szemben a kötet ötödik prózaírója Laczkó Pál sajátos átmenetet képez két novellájával. A *Wartburg de Luxe*, jó átlagos realista írás, de igazán nem mond újat sem a témában, sem a megformálásban. Az *Egy eladó nézetei* azonban már sok tekintetben egyéni, új nézőpontokat alkalmaz. Elsősorban a megformálásban; a novella egyfajta „nevelődési regénynek” is felfogható; a tárgyilagos, visszafogott hang egyéni szint kölcsönöz az alaptéma „ösiségének”. A Laczkó Pál-féle távolságtartás azért érdemel egyébként külön említést, mert nem a szokásos ironiával éri el ezt a fajta „objektivitást”. Sőt, az ironia, mely manapság eléggé elterjedt, távoláll tőle. A legfőbb különbség talán itt látható a többi társával szemben: Laczkó Pál prózája nyíltabban tükrözi korunk tragikumát. Mindenféleképpen meg kell említenem Laczkó itt helyet nem kapó elbeszélését, a *Szalmakomiszárt*. Azért tartom fontosnak ezt, mert írói szempontból radikális továbblépésnek tűnik az itt megjelenő írásokkal szemben. Úgy tűnik s az *Egy eladó nézetei*ben nyomokban már fellelhető, hogy Laczkó Pál sajátos útja, mely továbbvezethet, a valóság-történelem-vízió hármas egységéből születő forma felé irányulhat.

\*

Az előző kötetek után kell beszélnem az antológiák egy harmadik csoportjáról: a közömbös, érdektelen, unalmas, vagy még rosszabb eset-



ben a teljesen elhibázott gyűjteményekről. Véletlenszerű „mintavételelem” alapján négy ilyen jellegű antológiát is felsorolhatok: *Válogatás a Békés megyei fiatalok írásaiból* (Békéscsaba, 1978), *Tollam neve ez* (Veszprém, 1979), *És mégsem elégia...* (A Kelet irodalmi alkotócsoport antológiája, Miskolc, 1979), és a legfrissebbek közül az *Útrahívás* (Heves megyei fiatal művészek antológiája, 1980.) Nem szeretném persze nivellálni ezeket a gyűjteményeket, értékük nem egyforma, mint ahogy különböznek a felvontatott tehetségek számában is. Egyetlen egy dologban azonban mindenképpen közösek, sajnos: abban, hogy alig, illetve egyáltalán nem lehet észrevenni bennük valamiféle belső kohéziós erőt, tartalmi-formai szervező közepontot, amely köré a megjelenő alkotók különböző céllal gyűltek össze. Azt is le szeretném szögezni, amikor ezekről a kötetekről meglehetősen lesújtó véleménnyel vagyok, akkor természetesen ezzel nem akarom a kezdeményezési készséget, a kísérletezés lehetőségét általában kétségbevonni, megkérdőjelezni. Már csak azért sem, mert bár számomra a most említett négy antológia egészében elfogadhatatlan, mindegyikük felvilant, legalább egy-két olyan tehetséget, amelyre most is és a jövőben is érdekes lesz majd figyelni.

Ha a lehetőséget és a megvalósulást tekintjük, a legnagyobb veszteségnek és egyben az egyik mélypontnak tarthatjuk az *Útrahívást*. A Heves megyei antológiája elvben a legizgalmasabb vállalkozás: eltérő művészeti ágak — költészet, iparművészet, képzőművészet — különböző képviselőit szerepelteti együtt, s ez, ha kellően válogatták volna, szigorú mércével, alighanem egy különös hatást elérő jó antológiát eredményezhetett volna. A válogatás azonban mintegy totalitásra törekedett: így egy-egy alkotótól alig egy-két műtárgy vagy néhány vers kerülhetett a gyűjteménybe. Ez a leginkább zavaró a képző- és iparművészeknél: két vagy három alkotásból, fénykép után, egyszerűen lehetetlen, bármire is következtetni, s ez az érdekesnek, tehetségesnek tűnő vállalkozásokat is „agyoncsapja”. Ugyanakkor érthetetlen, hogy kerülhetett egyáltalán ide például Fodor Eta divattervező két ruhadarabja, melyek egyébként is igen gyengék. Továbbá, bár egészen más szempontból, de ugyancsak érthetetlennek tűnik Utassy József és Oravecz Imre jelenléte a gyűjteményben. Az ő személyükben nemcsak nemzedékük kiemelkedő tehetségű és teljesítményű költőit, hanem az egész mai magyar irodalom maradandó értékeit jelentő alkotói szemléletüket. Ezt az értéket, bármi is legyen környezetük, csorbítani természetesen nem lehet; ellenben itt-létük az *Útrahívásnak* ebben a formájában, egyszerűen „agyonnyomja” még tehetségebb társaikat is, hiszen magányos csúcsokként emelkednek ki közülük. Pedig tehetségek is szerepelnek mellettük: Hell István, a már több helyen bizonyító Szokolay Zoltán, Bíró József versei mindenképpen arról árulkodnak. Ráadásul az egész kötetben belül egyfajta szemléleti összevisszaság, kialakulatlanlanság — nem sokféleség, ami csak üdvözlendő lenne — uralkodik. Az antológia egyetlen feltétlen pozitívumaként említhető, — ez is mennyire jellemző —, a kötetet kísérő esszé, Cs. Varga István munkája. A tájékozatlan olvasót végül is az ő írása és nem a művek igazítják el valamennyire. Cs. Varga nemcsak ismert, hanem — s ez az eddigi gyakorlattal szemben ismeretlen jelenlég — mer értékelni is. Együttérve alkotó véleményét költőkről, képzőművészekről, de kritikusan látja a gyengeségeket, hibákat. Ha az *Útrahívást* ilyen szemlélettel állították volna össze, bizonyára egészen másként sikerült volna.

Az előzőekhez hasonlóan a Békés megyei válogatása is mélypontnak számít, azzal a nem kis különbséggel, hogy itt még az idea sem merül fel az olvasóban: lehetett volna jobb is, több is ez a vállalkozás. Pedig több tehetséges író, költő is, „kölcsonozta” hozzá

írásait. Itt is felbukkan Szokolay Zoltán és Géczy János néhány vers erejéig, de megemlíthetem Sarusi Mihályt, aki itt realista ihletésű novellával jelentkezett, vagy Kőváry E. Péter abszurd-allegorikus elbeszélését is. Az antológia ereje ezzel nagyjából ki is merül; a többi vers vagy novella többnyire „hallgat”, nem árul el semmit. Talán már unalmas, de megint csak a terjedelemeire kell hivatkoznom, kevesebb alkotót kellett volna felvonultatni, de tőlük több művet, melyekből realisabb kép alakítható ki. Az előbb említett szerzők többé-kevésbé ismertek már, náluk ez az értékelésnél segít. Ha azonban csak példaként említve Zana Zoltánt vagy Szekeres Andrást nézzük, ez nem ilyen nyilvánvaló; s tőlük éppen egy-egy igen gyenge novellát hoz az antológia. De nagy általánosságban is érvényes ez. Mégis a legfőbb baj nem a gyenge színvonal, az esztétikai nivótlanlanság, hanem a szemléleti-formai tartalmatlanság, szürkesség, jelentéktelenség. A kötet egyszerű külső szerkezete is valamiféle hanyag „anonimitásról” ad üzenetet; s néhány soros bevezetőn kívül egy árva szó eligazítás nem található, kik, miért, honnét gyűltek itt egybe, egy antológia keretei között. Vajon a válogatók annyira bíztak abban, hogy majd „beszél” a „mű” helyettük?

A *Tollam neve ez*, valamint az *És mégsem elégia...* című antológiákat már csak igen röviden, néhány sorban jellemezném. Mindkettő összességében jobb, talán valamivel egységesebb előző két társánál. Mindkettőből felsorolhatnánk néhány tehetséget és már ez is a javukra szól. Külső-belső szerkesztésében igényesebb a *Tollam neve ez*; általánosságban az itt szereplők vállalkozásai több biztatást mutatnak a jövőre nézve, elsősorban a lírát tekintve (például, megint csak és itt is Géczy János, azután Domján Gábor és még néhányan). Szélesebb formai tartalmi skálát is mutat a veszprémi gyűjtemény, több a kísérlet, egészében sokszínűbb. Az *És mégsem elégia...* szembetűnően szűkebb ilyen szempontból, úgy tűnik, a csoport tudatosan törekedett egy realitáshoz szemlélet, hangvétel kialakítására, illetve demonstrálására. Ez érzékelhetően egységesebbé tette a kötetet, kérdés azonban, hogy ez a kevésbé nyitottság más megközelítésekre mennyiben hasznos, mennyiben járható út. Túl sok a „közvetlen” vers, a néhány novella pedig kifejezetten publicisztikus ihletésű. A veszprémi és a miskolci antológiára egyaránt jellemző egyfajta középszerűség, perspektívátlanlanság, s ez talán rosszabb, vagy veszélyesebb, mint mondjuk az *Útrahívás* látványos sikertelensége. Hiányzik az erő, a merészség, s persze, megint csak az a bizonyos összefűző kapocs belőlük. Összességében mindez eredményezi, hogy az egyéni teljesítmények — néhány kivételtől eltekintve — alig-alig értékelhetők, de az egész is összefolyik, és langyos közepességbe torkollik.

★

Hét antológiát tekintettem át hosszabban-rövidebben. Mint a dolgozat elején említettem, korántsem törekedtem teljességre. Jó néhányról lehetett volna még szót ejteni, és teljesen elmaradt az úgynevezett központi antológiák, mint a *Madárúton* és mások jellemzése. Azt hiszem azonban, hogy az arányokat ez a minta is nagyjából tükrözi. Ha csak az arányokat vesszük figyelembe, akkor az önmagában talán nem is olyan rossz. A hét gyűjteményből kettő magasan kiemelkedik (*Fél korsó hiány*, *Gazdátlan hajó*) és az *Ébresztő idő* is átmenetiségével együtt megfelelőnek minősíthető. Ennél alább azonban nem szabadna adni, s a minőség szem elől tévesztése az, ami az általános helyzetet az arányoktól függetlenül mégis aggasztóvá teszi. Erre szerettem volna felhívni a figyelmet és ezért is próbáltam talán időnként a kelleténél is szigorúbb mércével mérni, élesebb hangon fogalmazni.

Dérczy Péter

Jólesik olykor vissza-visszatérni tiszta, bővizű forrásokhoz, hogy szomjunkon vizükkel — egyéb híján — enyhíteni tudjunk. Talán túlzás nélkül megállapítható, hogy a két világháború közti időszak csehszlovákiai magyar szellemi élete és közéletisége is a kisebbségi múlt, „bővizű forrásának” számítható. Jól esik, s ez okból gyakran történik a visszatérés, ha másért nem, hát legalább a példázódás kedvéért. Rábízhatjuk a vezetésünket akár a két világháború közt színekben bővelkedő irodalmi termésre, akár a szociológiai ihletésű „Sarlós-dokumentumokra”, akár e korszak tán leghitelesebb ismerő elemzőjére, Fábry Zoltánra, akár Turczal Lajosra, akik joggal nevezhetünk ezen időszak ma is élő, egyik legjelentősebb értő kritikusanak. Az ő válogatásában tette közé legutóbb a pozsonyi *Madách Könyvkiadó* azt a gyűjteményes kötetet, amely tizenhét szerző harminchárom novelláját tartalmazza és átfogó igénytel a novellairodalom meghatározó vonulatait igyekszik felmérni.

Az első széttekintés után azonban könnyen megállapítható, hogy a fent említett „példázódáson” túl is van mit keresni, felfedezni a két világháború közti csehszlovákiai magyar szellemi életben, s így az irodalomban is. Felfedezni — joggal írtam e szót, hisz a tizenhétől-harmincnyolcig terjedő időszak írói, költői közül (leszámítva a legjelentősebbeket) a többség neve, munkássága, kevésbé ismert a köztudatban, mint ezen irodalom későbbi, tehát az 1948 utáni időszakának irodalmárai. E ténynek, első vizsgálat után, két alapvető okára lehet következtetni.

Az első, hogy ezen időszak íróinak, novellistáinak, költőinek, publicistáinak, elsősorban a sajtósági társadalmi körülmények folytán (lásd: 1938-tól 1948-ig terjedő időszak politikai eseményei) szinte egy esetben sincs folyamatos művészi fejlődése. A nagy többség irodalmi alkotópályája megszakad, vagy legalábbis nem képes a permanens továbbfejlődésre. Az esetleges fejlődést is a legtöbb esetben súlyos törés, érvágás előzte meg, ami nem kis hatást gyakorolt az érintett alkotók munkásságára. Talán ez ad magyarázatot arra is, hogy életművekkel, néhány kivételtől eltekintve, nem voltak képesek a csehszlovákiai magyar irodalom felszabadulás utáni vérkeringésébe bekapcsolódni. Rendkívül érdekes folyamat ez, hisz nagy többségben azokról a művészekről van szó, akik a csehszlovákiai magyar irodalom alapkövét lerakták, s amely irodalom meghatározott sajátosságokkal rendelkezett már a két világháború között is. Mégis ugyanezen irodalom jellemzője az a — főleg a hatvanas évek irodalomkritikáját jellemző — megállapítás, hogy a felszabadulás utáni magyar irodalmi élet Szlovákiában szinte hagyománytalanul, az újrakezdés erejével kellett, hogy induljon és elkerülhetetlen volt lehetőségeinek, helyzetének meghatározása, felmérése. Mindebből a „jelen nem létre” való következtetés, természetesen túlzás lenne, akkor is, ha a két időszak (felszabadulás előtt és után) tartalmi, formai meghatározóinak ötvözése a mai napig sem sikerült igazán, ha napjainkban is csupán ritkán találkozhatunk folyóirataink hasábjain a két világháború közti időszak irodalmi termésével.

Érzésem szerint ebben az esetben inkább arról van szó, hogy az első Csehszlovák Köztársaság magyar irodalma — amely elsőként volt hivatva a magyar nemzetiséget képviselni Szlovénzkón — nem jutott el a művészi kiforrottságot azon szintjére, hogy szilárd indulási alapot adhasson egy később kiteljesedő nemzetiségi irodalomnak — valójában ta-

lán egy azóta is önmagát kereső nemzetiségi irodalomnak. Az objektív irodalomkritikai megközelítését e korszaknak pedig mind a mai napig befolyásolta az első Csehszlovák Köztársaság változó ideológiai értékelése, a hozzá való viszonyulás jellegének meghatározása.

Húsz év egy irodalom kezdeti időszakában nem nagy idő, csak hogy szükségképp meg kell említeni, hogy ez az időszak valójában nem számítható kezdeti időszaknak, hiszen ez az irodalom a korábban egységes magyar irodalom „anyatestéről” szakadt le. Újnak, kezdetinek így csupán azok a társadalmi körülmények számíthatók, amelyek eleve meghatározták egy más környezetben, másfajta viszonyok által az életet és tükrözött valóságát, az irodalmat. Kérdés, hogy a körülmények természetes velejárója-e a nyelvi kultúra visszaesése, az esztétikai igénytelenség, kiegyensúlyozatlan színvonala és a dilettantizmus? A kérdés csupán azért merülhet fel jogosan, mert mindez talán kisebb-nagyobb mértékben mind a mai napig jellemzője a csehszlovákiai magyar irodalomnak. A kezdeti időszakban, kronológiailag besorolás szerint talán három fő szakaszt különíthetünk el — közel sem éles határokkal — a csehszlovákiai magyar (kisebbségi) irodalomban. Az első a háború és közvetlen hatásának meghatározó élményét feldolgozó szakasz. (A kötetben példaként: Darkó István *A legnagyobb úr*, Egri Viktor *Szüret*, Szombathy Viktor *Egy nemzedék sodródni kezd*, Lányi Menyhért *Öten a különszobában* című műve szerepel.)

A második, az eszmélkedés időszaka, az önmeghatározás hosszú és bonyolult feladata (Tamás Mihály *Találkozás a faluval*, Darkó István *All a bál*, Szlovenszkói vásár, *A dallás* című művét említhetjük, ha nem is egyértelmű bizonyossággal.) A harmadik időszak az önmagáralátalás, az önmeghaladás kezdeti időszaka, amely esetekben erősen szociális motiváltságot tükröz. (A kötetben példaként talán Darkó István *Görög tűz*, Sellyei József *Lószorozás Gáboroson*, Morvay Gyula *Allatok halála*, N. Jaczko Olga *Megátalkodott* című művét említhetnénk.)

Utólagosan is megjegyezve, hogy ez a besorolás csupán felületese csoportosítás, közel sem a teljesség igényével, amint azt például a kötet Turczel Lajos által írt előszavában történik, és csupán azért van rá szükség, hogy eligazítást kapjunk az indulás és a későbbi időszakot meghatározó tartalmi motiváltságról. A kötet és a válogatás is bizonyítja, hogy a húsz év irodalmának meghatározó élménye a kisebbségi sors és a szociális helyzet, a kisemmizettség, a nyomorúságos szegénység volt. Fábry Zoltán e két lényegi meghatározót a „politikai író” feladat körében látja, amely fölé mérceként, elérhető minőségként az „európaiságot” helyezi, messzirelatív követelhetőséggel, amely a „magyarországi ellenforradalmi hódoltság” következtében a jövő folyamatosságát” kell, hogy jelentse.

Tamási Áron ebben az időben szinte ugyanezeket a szavakat használja útmutatóként: „Csehszlovákia magyarsága csak akkor fogja egyetlen helyes és méltó útját megtalálni, ha nemes értelemben vett európai irodalmat próbál magyarul írni.” A Fábry által annyira óhajtott és sürgetett kiteljesedés, azonban alig-alig mozdult az ösztönösség szintjéről, tovább, hisz nyelvi, esztétikailag csupán a részleges talpraállás sikerült. Különösen szemléltető példája ennek a csehszlovákiai magyar prózairodalom. Annak ellenére, hogy nyelvi szilárd háttérrel (bár szinte látnoki előrelátással, már az indulásnál jelezve az idegen nyelvi közeg behatását, amely egyúttal kultúrpolitikai fölényt is jelentett) az egységes magyar irodalommal, a megjelent mintegy hetven novelláskötet ellenére a csehszlovákiai magyar irodalomra sok esetben a kezdetlegesség volt a jellemző. A két világháború közti novellairodalom által lerakott alapok az egész csehszlovákiai magyar prózára a mai napig kihatással vannak.

Ez a hatás inkább negatív mércével mérhető, hisz ennek a prózának a magyar irodalomhoz viszonyítva sem született meg az igazi magaslatai. Példaként szolgáljon a „csehszlovákiai magyar regény” problémaköre (és bő irodalma), amely regény mind a mai napig nem felelt meg igazán a vele szemben felállított tartalmi és esztétikai követelményeknek. Igazából ezen követelmények lényegi meghatározása sem történt meg, hisz mindez lehetetlen — nézetem szerint — a csehszlovákiai magyar anyanyelvű etnikum belső társadalmi viszonyainak felfedezése nélkül. Mind ez életkörülményeinek meghatározását, öntörvényeinek felderítését, többséghez való viszonyának tisztázását jelentené. Hogy ez mennyire nem egyszerű folyamat, azt bizonyítja a csehszlovákiai magyar kisebbség rövid, de annál sokszínűbb történelme (bővelkedve a sötét árnyalatokban is), s az hogy ez a történelmi folyamat a maga valóságában csupán részenként kapott helyet a csehszlovákiai magyar prózairodalomban. Mindennek talán több esélye volt a két világháború közötti magyar irodalomban, hisz az utat itt nagyon tudatosan a mélyen szociális, társadalmi ihletésű Sarlós-mozgalom valóságfeltáró, szociográfikus irodalma mutatta. Az irodalmi és társadalmi életben oly jellegze-

tessé vált törés, amely e mozgalom életében is bekövetkezett, hosszú időre a folytatástól is megfosztotta a „valóságírodalmat”. Duba Gyulának a hetvenes évek első felében megjelent szociográfiáján a *Vajudó parasztvilág*-on kívül, a műfaj — eltérően például az erdélyi irodalomtól — csupán publicisztikai szinten van jelen a csehszlovákiai magyar irodalomban. Hiánya főleg a prózairodalom területén éreztette hatását. A lírával ellentétben itt nem következett be szinte periodikusan jelentkező nemzedéki megújulás. Egy nagy áttörés pedig mind a mai napig késik és csupán jelzésekben van jelen Duba Gyula, Dobos László, Kovács Magda vagy Gren del Lajos prózai írásaiban.

A *Szlovenszkói vásár* című novelláskötetet (Turczel Lajos rendszeres gondossággal végzett kritikai elemző munkája) érzésem szerint a szintézisek megteremtéséhez, az összegző, átfogó igényű felfedezés felé vezethet, amely lehetőséget teremt a csehszlovákiai magyar irodalom komplexebb, objektívabb értékeléséhez. Elengedhetetlen követelménye ez a fejlődésnek, a tudatos továbblépésnek, a máig sem elavult Fábry Zoltán által megfogalmazott követelménynek — az európaiságnak. (Madách, 1980.)

Molnár Imre

## Életmód és társadalmi egyenlőség

### TANULMÁNYOK AZ ÉLETMÓDRÓL CÍMŰ KÖTETRŐL

Az elmúlt néhány évben ismét a szociológiai kutatások középpontjába került az életmód problémája, ennek következtében megélenkült a kérdésekre irányuló publikációs tevékenység is. Bár számos könyv és tucatnyi tanulmány jelent meg e témában — eltérő cikkekkal és természetesen eltérő színvonalon —, az életmódvizsgálatok egyre inkább felismert szükségességük, hogy a szocialista életmód társadalmi feltételeinek elemzése az eddigieknél összefogottabb kutatási tevékenységet igényel. E feladat megoldásának előfeltételeként éppúgy tisztázni kell az életmód tartalmát, mint azokat az összefüggéseket, amelyek a szocialista életmód formálásának politikai lehetőségeit érintik. Az életmód feltételrendszerének megismerése ugyanakkor elképzelhetetlen a társadalmi és gazdasági hatások egységes feltárása nélkül; a társadalmi munkamegosztásból származó különbségek felismerése, alakulásuk tudományos irányítása ezáltal válik társadalmi politikai értelemben is halaszthatatlan feladattá.

A kötet első részébe felvett tanulmányok minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy a szocialista életmód kialakítása és erősítése a társadalom fejlődésének céljai közé tartozik. Ha nagyon tág értelemben fogalmazzuk is meg ennek jelentőségét, akkor sem mondhatunk mást, mint azt, hogy az életmód szinte teljes egészében magába integrálja társadalmunk fejlődési céljainak egész rendszerét. Ennek érdekében az életmódot — a tanulmányok szerzői — az emberek olyan tevékenységi-magatartási rendszerének tekintik, amelyet több-kevesebb tudatossággal életük fenntartására, különböző szintű, különböző helyzetek szerint és történetileg is változó szükségleteik kielégítésére szerveznek.

Akár az életmódminták szerepéről, akár a társadalmi mobilitás hatásából indulunk ki, alapvető szempontként jelentkezik annak elfogadása, hogy társadalmunkban valóságosan is különböző életmódbeli sajátosságok élnek. Nem csupán egyénileg, az egyes emberek életmódjában, hanem a társadalom struktúrájához igazodott, sokszor nagyon finom összefüggésekig lebontható differenciáltság-

gal is. Ebből adódóan a szocialista életmódminta mint összefüggő rendszer csak meglehetősen nagy általánossággal fogalmazható meg, jóllehet — mint a második rész tanulmányai ezt híven igazolják — egyes fontos elemei a különböző életmódjelenségekben már megjelennek. Mivel a szocialista életmód vonásai a társadalom anyagi bázisának és ráépülő társadalmi jelenségek fejlődésének folyamatában bontakoznak ki, az életmódot alakító társadalmi folyamatokba való beavatkozás csak akkor lehet eredményes, ha a pozitívnak és negatívnak tartott életmódelemek meghatározottságát helyesen értékeljük.

A helyes értékelés során figyelembe kell vennünk, hogy a szocialista életmód kibontakozásának társadalmunkban kialakult alapfeltételei nem kis részben a társadalom kulturális szintjének növekedésétől függenek. Ha találhatók is olyan társadalmi rétegek és csoportok, amelyekben a kulturális szint nagyon alacsony, és éppen alacsonyúsága miatt nem képes bizonyos kulturális hatások befogadására, a társadalmi átlag szintje a legtöbb kulturális mutató (iskolázottság, olvasás stb.) esetében mégis jelentősen fejlődött. Elegendő arra utalnunk, hogy a szocialista brigádmozgalomban megjelenő értékrendszer alapvető jellemzői, mint például a közösség jelentősége, a kölcsönös nevelés, segítés, a tanulás is szocialista életmódot befolyásoló tényezőként értékelhetők.

A kötetben szereplő mintegy tíz tanulmányt olvasva, meggyőződhetünk róla, hogy a gazdasági fejlődés nem automatikusan hoz létre új, magasabb rendű életmódot, hanem ez csak az egyének tudatos választása révén alakulhat ki. Mivel az emberek sok tekintetben különbözőképpen értékelhetik a társadalom által kínált lehetőségeket, a szocialista életmódminta tudatossá tevésében éppannyira szükség van a kulturális befolyásolásra, mint az általános gazdasági és társadalmi politikai irányító tevékenységre. Mint ahogy Köpeczi Béla írta bevezető tanulmányában: az anyagi és tudati tényezők együttes alkalmazása, az anyagi termelés fokozása, minőségi javítása és a szocialista érték- és normarendszer elfogadása teszi lehetővé az új életmód kialakítását. (Gondolat, 1980.)

Kerékgyártó T. István



